

A Szimfónia program megvalósításának folyamata

Kutatási zárótanulmány

TÁMOP-3.3.16-13/1-2014-0001

Kutatásvezető: Herczeg Béla

Pro Caroberto Nonprofit Kft.

2015. 10. 30.

www.szimfoniaprogram.hu

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Tartalom

1	Vezetői összefoglaló	5
2	Előszó.....	7
3	Az ötlettől a program megkezdéséig.....	9
3.1	A program társadalmi háttere	9
3.1.1	Szegénység a végeken	9
3.1.2	Szegény- és cigánytelepek.....	14
3.1.3	Szegregálódó iskolarendszer	1615
3.2	Előzmények.....	191918
3.2.1	Az El Sistema.....	191918
3.2.2	A magyarországi adaptáció ötlete	19
3.2.3	A monori kísérlet	20
3.2.4	A finanszírozás feltételeinek megteremtése	22
3.3	Az előkészítő szakasz	23
3.3.1	A pályázat megnyerése.....	23
3.3.2	Az iskolák kiválasztása	23
3.3.3	A szakemberek kiválasztása	25
3.3.4	A program munkatársainak felkészítése, tevékenységük támogatása	27
3.4	A programot megalapozó dokumentumok elemzése	29
3.4.1	A Megvalósíthatósági tanulmány	29
3.4.2	A Pilot pedagógiai program	32
4	A Program megvalósításának folyamata	35
4.1	A programot lebonyolító szervezetek	35
4.1.1	A Magyar Máltai Szeretetszolgálat feladatai a programban	35
4.1.2	A Symphonia Alapítvány feladatai a programban	37
4.2	Alapelvek	38
4.2.1	A Szimfónia program szociális program	38
4.2.2	Közösséget építünk!	39
4.2.3	A szociális munkás és a zenetanárok együttműködése a közös cél érdekében.....	41
4.3	A Szimfónia megérkezik az iskolákba: a program és az iskola.....	42
4.3.1	A Szimfónia fogadtatása az intézményekben.....	42
4.3.2	Hogy keresi a helyét a program az iskola életében?	434344
4.3.3	A bizalmi kapcsolat kialakítása az érintett szereplőkkel.....	44
4.4	A program elhelyezése az iskolákban.....	444445

4.4.1	A munka fontos feltétele: kell egy állandó hely	444445
4.4.2	Teremproblémák	454546
4.4.3	Az első eredmények hatására megoldódik a program elhelyezése	464647
4.4.4	Optimális esetek, a saját kuckó, mint egyfajta nucleó	474748
4.5	Toborzás, ismerkedés a hangszerekkel	48
4.5.1	A gyerekek figyelmének felhívása a programra, toborzás	48
4.5.2	Ismerkedés a hangszerekkel.....	494950
4.5.3	Motiválás a zenetanulásra.....	494950
4.5.4	A szülők tájékoztatása	505051
4.6	A szociális munkás eszközrendszere	51
4.6.1	Beépülés az iskola életébe.....	51
4.6.2	A családlátogatások fontossága	525253
4.6.3	Kapcsolat a szociális intézményekkel	545455
4.6.4	Sz szakmaközi kapcsolatok, együttműködések	555556
4.6.5	Máltai szinergiák.....	565657
4.7	A foglalkozások szervezése, órarend, csoportok.....	585859
4.7.1	Csak jönnek az érdeklődők, csak jönnek	585859
4.7.2	Foglalkozások a hangszerek megérkezéséig.....	596061
4.7.3	Megérkeznek a hangszerek	606061
4.7.4	Eltérő korcsoportok a foglalkozásokon	616162
4.7.5	Az órarend adta keretek, eltérő lehetőségek a csoportok szervezésére	616162
4.8	Középpontban a gyermek.....	626364
4.8.1	Az önbizalom erősítése.....	626364
4.8.2	A beszélgetések fontosságáról	646465
4.8.3	A játék, mint közösség-szervező tevékenység.....	646566
4.8.4	Fegyelmezés másképpen.....	656567
4.8.5	A program nem mond le senkiről!.....	666768
4.8.6	Megakadályozni a lemorzsolódást	686970
4.8.7	Élményeket adni (külső programok)	707071
4.9	A csoportos hangszeroktatás a gyakorlatban.....	717273
4.9.1	A csoportos oktatás hatékonysága az egyes hangszercsoportoknál.....	717273
4.9.2	A csoportos foglalkozások eredményei	727374
4.9.3	Csoporton belüli differenciálás.....	747475
4.9.4	Amikor diák tanít diákat	747576

4.9.5	Szükség van az egyéni foglalkozásokra is	757577
4.10	A gyerekek színpadra lépnek.....	767677
4.10.1	Az első fellépések	767677
4.10.2	Fellépések iskolai rendezvényeken (Mikulás, karácsony, ballagás)	767778
4.10.3	Foglalkozások, fellépések külső helyszínen	777879
4.11	A program végére elért zenei eredmények: az együttzenélés öröme	787880
4.11.1	Közös zenélés: iskolák találkozója, régiós találkozók, régiós koncertek	787880
4.11.2	Nyári foglalkozások.....	798081
4.12	A program végére elért szociális eredmények: egyéni és közösségi sikerek	828384
4.12.1	Eredmények – általában	828384
4.12.2	A Szimfónia és a tanulás	838485
4.12.3	A szülők bevonása	848586
4.12.4	Visszajelzések	858688
5	A program megvalósításának tapasztalatai: nehézségek, sikerek	868788
6	Javaslatok egy új program indításához.....	888990
7	A program munkatársai voltak	919192
8	Irodalomjegyzék	93

1 Vezetői összefoglaló

Jelen tanulmány a 2014 őszén indult Szimfónia program első évét mutatja be. A TÁMOP forrásból finanszírozott program a csoportos hangszeres zenetanítást használta eszközként szociális céljai eléréséhez. A Szimfóniának helyet adó 15 dél-dunántúli és észak-magyarországi iskola kiválasztásánál fő szempont volt, hogy az ott tanuló diákok körében a halmozottan hátrányos helyzetű, a legtöbb esetben telepszerű környezetben élő gyermekek aránya magas legyen, hiszen kiemelten az ő helyzetükön kívánt javítani a program.

A Szimfónia szociális program abból a szempontból, hogy közvetlen célcsoportjának tagjai számára olyan támogatást igyekszik nyújtani, amelynek segítségével megbecsülést szerezhetnek a helyi társadalomban, egy közösség részévé válhatnak, erősíthetik pozíciójukat az iskolában, s újabb és újabb célokat tűzhetnek ki maguk elé. A hátrányos helyzetű, nehéz sorban élő gyermekeknek csoportos zenei foglalkozásokat biztosított a program. Minden részt vevő iskolában egy hangszercsoport oktatása zajlott, így voltak vonós- és fúvósoképzésre koncentráló intézmények, több helyen ütőszókkal kiegészítve.

A csoportos zenei foglalkozásokat zenetanárok vezették, akikhez iskolánként egy-egy szociális munkás társult. Ez utóbbiak feladata volt a gyerekek és családjaik szociális problémáinak feltérképezése, és lehetőség szerint azok kezelése. E munka során szorosabb kapcsolatot alakítottak ki a szociális intézményrendszer szereplőivel, az iskolával és az érintett családokkal. Tevékenységük közé tartozott a zenei foglalkozások támogatása is. A program egyik kulcseleme volt a szociális munkások és a zenetanárok együttműködése a gyermekek zenei és szociális kompetenciáinak fejlesztése érdekében.

A program a legtöbb helyen valódi partnerre lelt a fogadó iskolákban, a kezdeti bizalmatlanság hamar oldódott, konstruktív együttműködések alakultak ki. Ennek egyik legszebb példája, hogy az iskolai rendezvényeken rendszeresen felléptek a szimfóniás gyerekek, hangszeres tudásuk fejlődésével egyre nehezebb darabokat adva elő, akár több szólamban is. Sok helyszínen a ballagási ünnepeken már a Szimfónia helyi zenekara szólaltatta meg a Himnuszt, a Szózatot, a ballagási dalokat. Erre a szintre néhány hónap alatt eljutni komoly eredmény volt, hiszen a program kimondottan az iskolai életbe nehezen beilleszkedő figyelem- és magatartászavaros gyermekek közül igyekezett minél többet bevonni.

Minden iskolában vannak olyan magatartás-, tanulási és figyelemproblémás tanulók, akik folyamatosan összeütközésbe kerülnek a házirenddel, tanáraikkal, diáktársaikkal. Ezek a gyerekek az iskolai közösségek perifériájára szorulnak, ezért folyamatosan fel akarják magukra hívni a figyelmet, ha máshogy nem megy, akkor a tanóra megzavarásával. Viselkedésük hátterében legtöbbször az odafigyelésre, a szeretetre való vágy áll, azonban a helyi szabályok megsértésével még inkább kirekesztődnek az iskolai közösségekből. Ugyanakkor nem csak az iskola számára problémás gyerekek között találunk marginalizálódó diákokat. Sok csendes és visszahúzódó, a pedagógusok szemszögéből „könnyen kezelhető” gyerek passzivitásának oka gyakorta valamilyen traumatizáló esemény, körülmény: szülők válása, halálesetek a rokonságban, szeretet nélküli nevelőszülők, családon belüli erőszak, elképesztő zsúfoltság abban az építményben, ahol éppen laknak. Mivel a Szimfónia program nem mondott le senkiről, ezeket az iskolai közösségekből kiszorult, „utolsó padban ülő gyerekeket” is tárt karokkal várta.

A csoportos zenei foglalkozásokon és az azokon kívül megtartott programokon is az egyik legfontosabb feladata volt a zenetanároknak és a szociális szakembernek, hogy a perifériára szorult, önértékelési zavarokkal küzdő gyerekeknek visszaadja, majd megerősítse az önbizalmát. A szimfóniás foglalkozások célcsoportjába tartozó, nehéz sorsú diákok többsége soha nem élte meg azt az élményt, hogy az iskolai ünnepségen szavaljon, énekeljen, és társai megtapsolják, tanárai megdicsérik. A rossz lakáskörülmények, az elégtelen és egészségtelen táplálkozás, a kedvezőtlen szociális helyzetből adódó instabil családi háttér okozta feszültségek mind gátolják az iskolai eredményességet.

Az önbizalmukat veszített gyermekeknél hamar kialakul a negatív énkép. Az egyik legnagyobb pedagógiai kihívás, hogy sikerüljön meggyőzni őket arról: igenis, képesek megbirkózni olyan feladatokkal, amelyekkel szemben ellenállást mutatnak, kijelentve, hogy nem tudják végrehajtani. A kishitőség felszámolása óriási energiákat szabadít fel a gyerekekben, megváltozott hozzáállásuknak köszönhetően az iskolai tananyag elsajátítása is könnyebb számukra.

A szociális szakemberek és a zenetanárok sok beszélgetéssel, játékkal, a perifériára szorultak közösségbe integrálásával igyekeztek az önbizalom-hiányos gyermekeken segíteni, ez volt a munkájuk alapja. Kijelenthető, hogy a Szimfónia az elfogadás, a bátorítás, a pozitív visszacsatolás programja. A pilot programban a szimfóniás kollégák iparkodtak minél több szeretetet, odafigyelést, bizalmat tanúsítani a foglalkozásokra járó gyerekek iránt, és biztató szavakkal ösztönöznék őket. Ennek meg is lett az eredménye, hiszen rengeteg pozitív változásról tudtak beszámolni. A korábban visszahúzó diákok kommunikatívok lettek, lelkesen beszéltek a zenélésről, a fellépésekről. A fegyelmelés idővel egyre kevesebb gondot okozott, a gyerekek koncentrációképesége jelentősen javult, sokuknál ez az iskolai eredményességükben is megmutatkozott. Egy-egy fellépés után rendkívül büszkék voltak magukra, megmutathatták, hogy mit tanultak, azt érezhették, van valamihez tehetségük. Ezt az iskola közössége elismerően értékelte, s a szüleiknek is nagy öröm volt.

A foglalkozásokra bárki jelentkezhetett, de főként az alsó tagozatos gyerekekre fókuszált a program. A különféle hangszercsoportokban más és más módszertannal, de a csoportos zenetanítás eszközével képezték a diákokat. A mintát a venezuelai „El Sistema” program adta, amelynek keretében utcán csellengő gyerekeknek nyújtanak zenei képzést, s egyúttal biztos támaszt azzal, hogy közösséggé szervezik őket. A Szimfónia elsődlegesen a közösségben megélt zenei élményeken keresztül fejti ki nevelő, integráló hatását: itt tanulnak meg a gyerekek egymásra figyelni, egymáshoz alkalmazkodni, együtt, egymást segítve eredményeket elérni. Helyi szinten olyan zenei együttes építése a cél, amelyben egyformán helyet kapnak kezdők és haladók, ahol mindenki tudásszintjének megfelelő szerepet vállal a közös zenélésben.

A lemorzsolódás elkerülése érdekében a Szimfónia program – a hagyományos zeneiskolai képzéssel ellentétben – nem elméleti alapozással, hanem egyszerűbb dallamok megtanításával indít. Ezeket a gyerekek a tanáraik mozdulatait utánozva gyakorolják be, így gyors sikerélményhez jutnak, ami pedig további gyakorlásra ösztönöz.

A közösségi zenei élményeknek nyilvánvaló előfeltétele, hogy a zenekari tagok a szükséges hangszertechnikai alapokat, illetve a megszólaltatni kívánt mű rájuk eső szólamait külön-külön elsajátítsák. Ez jellemzően kis, tudásszintben egymáshoz közelálló homogén csoportokban (egy tanár, 3-5 gyerek) történik. Ebben a mini-csoportban még lehetséges az egyénekenként történő technikai igazítás, ugyanakkor érvényesülnek a csoportdinamika pozitív hatásai is.

A zeneileg a többiekénél gyorsabban fejlődő, kiemelkedően tehetséges gyerekek a foglalkozásokon felelősségteljes feladatot kapnak: segíteniük kell a tanításban. Ez jó a zenetanárnak, hiszen részben tehermentesíti őt, motiváló a jól haladó gyerekek, hiszen úgy érzi, a szerepe kulcsfontosságú, a kezdő vagy gyengébben teljesítő gyerekek pedig személyes odafigyelésben részesülnek, melynek köszönhetően fejlődnek. Pedagógiai szempontok alapján a zenetanárok az iskola által nehezen kezelhető diákokat is rendszeresen megbízták azzal, hogy a hozzájuk képest lemaradókat tanítsák. A mindig csak szidott gyerekekre ez nagyon erős önbizalom-növelő hatással volt.

A közösséggé kovácsolódott gyerekcsoportok, a rengeteg nagyszerű fellépés meggyőzően bizonyította, hogy a Szimfónia program komoly segítséget jelent a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek helyzetének javításában, életpályaesélyeik növelésében. A program országos szintű kiterjesztése, hazai és európai uniós pályázati forrásokkal történő támogatása a magyar köznevelés egészére jótékony hatást gyakorolna.

A programba 15 köznevelési intézményben mintegy 700 gyermeket sikerült bevonni országos szinten, közülük 450 gyermek vett részt rendszeresen, legalább hat hónapon keresztül a foglalkozásokon, akiknek kétharmada hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű volt. A program egy éve alatt 80 iskolán belüli, vagy egyéb helyi fellépésre (karácsony, évzáró, roma nap, falunap stb.), illetve más szabadidős programra (koncertlátogatás, mozi, kirándulás, tábor stb.) került sor.

2 Előszó

A magyarországi Szimfónia program egy 2014 szeptemberétől működő szociális program, amely a zene eszközével ér el főként hátrányos helyzetű általános iskolás gyerekeket azzal a céllal, hogy a hangszeres zeneoktatás, a zenekarépítés és az együttzenélés örömeinek megtapasztalásával közösségi élményhez juttassa őket.

A Szimfónia program ötlete Venezuelából ered, ahol El Sistema, azaz „Rendszer” néven ismeretes. Az El Sistemát 1975-ben indította útjára José Antonio Abreu zongorista, karmester és közgazdász a venezuelai nyomornegyedekben csellengő gyermekek körében, értékes és örömteli időtöltést kínálva számukra. Az El Sistema lényege nem a tehetséggondozás, hanem az örömteli zenélés. Elsősorban tehát szociális programról van szó, melyben a zene az esélyteremtés eszköze. A létrejövő ifjúsági zenekarokban a gyerekek a közös munka során a társadalom működését képezik le, abban mindenki tehetségéhez mértén vesz részt, mindenkinek megvan a maga, a többiekével egyformán fontos szerepe, a közös cél pedig csak együttműködéssel és szolidaritással érhető el.

Az El Sistema magyarországi adaptációját a Symphonia Alapítvány kezdeményezte. A program honosításakor komoly alapokra lehet építeni, hiszen a hazai zeneoktatás a mai napig a Kodály-módszert követi, melynek lényege, hogy minél kisebb kortól minél több gyermek énekeljen. Kodály nevéhez fűződik a kórusmozgalom útra indítása is, mely mindmáig élő gyakorlat, az intézményesített oktatás keretei között az általános iskoláktól a felsőoktatási intézményekig mindenhol találkozhatunk énekkarokkal.

Az alapítvány a program szociális elemeinek kidolgozására partnerként a Magyar Máltai Szeretetszolgálatot kérte fel, tekintve, hogy a szervezetnek komoly szakmai múltja van a szegény- és cigánytelepeken végzett állandó (settlement típusú) szociális munka terén is. E tapasztalatokra azért volt szükség, mert olyan iskolákban szeretnék volna megvalósítani a programot, ahová javarészt

halmozottan hátrányos helyzetű, telepszerű környezetből járnak a gyermekek. A Szimfónia program kísérleti megvalósítására 2013 nyarán, Monoron került sor, ahol a Tabán nevű szegénytelepen akkor már kilenc éve zajlott a Szeretetszolgálat leszakadó közösségeket célzó „Jelenlét” programja. A módszer kipróbálása a Szeretetszolgálat saját forrásából valósult meg, annak reményében, hogy később lehetőség nyílik európai uniós támogatás igénybevételére is.

A TÁMOP-3.3.16-13/1 kódjelű, Szimfónia című nyílt pályázati felhívás 2014 tavaszán jelent meg 300 millió forintos keretösszeggel, melyre a Máltai Szeretetszolgálat és a Symphonia Alapítvány sikerrel pályázott.

A Szimfónia egy pilot, azaz kísérleti program, amely a hazai körülményekre szabva és a magyarországi zenetanítási hagyományokra építve kívánta kipróbálni, a gyakorlatban megvizsgálni az El Sistema hazai adaptációjának lehetséges formáit. A pilot program 2014 szeptemberében a Dél-dunántúli és az Észak-magyarországi régió összesen 15 köznevelési intézményében indult el, azokat a gyerekeket megszólítva, akik a hagyományos zeneoktatásból jellemzően kimaradnak.

A Szimfónia szakmai vezető stábja a következő szakemberekből állt: Domokos Veronika szakmai vezető, Nagy Kálmán közösségi koordinátor (Észak-magyarországi régió), Bátki Márton közösségi koordinátor (Dél-dunántúli régió), Szádeczky-Kardoss Géza zenei koordinátor és Táborossy Anna szakmai asszisztens. A projektmenedzseri feladatokat Kupper Andrásnak, a Symphonia Alapítvány elnökének felkérésére Bogdány Zoltán, a MONDOLAT Iroda Kft. vezetője látta el. A program keretében minden iskolába egy szociális munkást és legalább egy – de a legtöbb helyszínen két-három, teljes, illetve részmunkaidős – hangszeres tanárt vettek fel.

A projekt megvalósítási időszaka eredetileg 2014. augusztus 1-től 2015. szeptember 30-ig tartott, ez végül két hónappal hosszabb lett. Noha a pályázati kiírás iskolánként minimum 10 fős csoport létrehozását írta elő, végül a 15 iskolában mintegy 700-750 gyermek¹ vett részt kisebb-nagyobb rendszerességgel a foglalkozásokon. Az alábbi tanulmányban a pilot program egy évét mutatjuk be, az ötlettől annak megvalósításáig.

A program elemzéséhez felhasználtuk a TÁMOP pályázathoz kötelezően benyújtandó Megvalósíthatósági tanulmányt, valamint a program előkészítési fázisában megalkotott Pilot pedagógiai programot.

A Szimfónia bemutatásához elsőként a program belső információs rendszerében található bejegyzéseket dolgoztuk fel. A szimfóniás iskolában dolgozó szociális munkások és a zenetanárok felkérést kaptak, hogy az adott oktatási intézményben folyó munkáról minél sűrűbben, akár naponta számoljanak be a program keretében létrehozott, zárt blogrendszeren. Tavaly, 2014 szeptemberétől 15 internetes napló indult útjára, és a kollégák leterheltségüktől és „grafomániájuktól” függően, akár napi rendszerességgel is publikáltak bejegyzéseket: tájékoztattak munkájukról, eredményeikről, kudarcaikról, módszertani megoldásaikról. Ez rendkívül hasznos kezdeményezésnek bizonyult, hiszen minden kolléga nyomon követhette, hogy az egyes iskolákban hol tartanak, milyen problémák merülnek fel, és azokat hogyan sikerül megoldani. Több esetben hozzászólások formájában egymást bátorították, tanácsokkal látták el a kollégák, s ebből a szakmai vezető stáb tagjai is kivették a részüket. Rengeteg fotó és videó került fel ezekre az oldalakra, amelyek sokszor beszédesebbek a szöveges

¹ Napi rendszerességgel 450 gyermeket sikerült bevonni a programba, de közel ezer főre tehető azoknak a tanulóknak a száma, akik legalább egy szimfóniás foglalkozáson részt vettek.

bejegyzéseknél. Jelen tanulmány megírásához elengedhetetlen volt a belső információs rendszer ezer oldalt is meghaladó narratív szövegének feldolgozása és a publikált kép- és hanganyag megtekintése.

A kutatás keretében 42 interjú is készült a szakmai vezetői stáb tagjaival, a projektmenedzserrel, a Symphonia Alapítvány képviselőjével, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat alelnökével (egyben a szervezet modellprogramjainak igazgatójával), a programot végrehajtó szociális munkásokkal, zenetanárokkal, továbbá iskolaigazgatókkal, pedagógusokkal, szimfóniás gyerekekkel és szüleikkel. A programban dolgozó szociális munkások és zenetanárok, a bevont iskolák pedagógusai és iskolavezetői, továbbá a szülők és a gyerekek is (a diákok és szüleik papíralapú, a többiek online) kérdőíven értékelték a Szimfónia egy évét. Az összesen 460 kérdőív feldolgozása után igen kedvező megítélés rajzolódott ki a Szimfóniáról, a programmal való elégedettség minden résztvevői körben egyértelmű volt.

A tanulmány megírásához komoly inspirációt jelentett a szimfóniás gyerekek tanév végi koncertjeinek megtekintése Miskolcon és Pécs-Somogyon.

3 Az ötlettől a program megkezdéséig

3.1 A program társadalmi háttere

3.1.1 Szegénység a végeken

A Szimfónia program két régió (Észak-Magyarország és Dél-Dunántúl) 15 iskolájában kezdte meg működését 2014 szeptemberétől. A két régió nemcsak Magyarország, hanem egyben az Európai Unió legszegényebbjéi közé tartozik.

Az Eurostat 2015 májusában publikálta a regionális bruttó hazai termék (GDP) nagysága alapján összeállított fejlettségi rangsort.² E szerint 2013-ban az Európai Unió 28 tagországának 272 régiója közül az első helyen Belső-London (Inner London) állt, Dél-Dunántúl a 261. helyre, míg Észak-Magyarország a 265. helyre került a listán. Mindez azt jelenti, hogy az előbbinél tizenegy, az utóbbinál pedig csak hét szegényebb régió volt az 500 milliós Európai Unió teljes területén! E két régiónál csak bulgáriai és romániai területek, illetve a Franciaországhoz tartozó – Madagaszkár és az afrikai kontinens között elterülő – sziget, Mayotte szegényebbek.

A Központi Statisztikai Hivatal 2015 márciusában publikált jelentése³ szerint 2012-ben a bruttó hazai termék (GDP) eloszlását tekintve is ez a két régió a legszegényebb, hiszen Észak-Magyarországra 7,2 százalék, míg Dél-Dunántúlra mindössze 6,3 százalék jutott a magyar GDP-ből. Az ország Budapest-központúságát jól mutatja, hogy a GDP 48,3%-a Közép-magyarországi régióban összpontosul.

Az Észak-magyarországi régióban, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében Miskolcon két, Alsózsoltán, Felsőzsoltán, Parasznyán és Szendrőládon egy-egy iskolában kezdte meg működését a Szimfónia program, míg Heves megyében két településen, Tarnabodon és Tarnazsadányban. A nyolc iskola közül öt a Miskolci, egy az Edelényi, míg kettő a Hevesi járásban található.

² Regional GDP. GDP per capita in the EU in 2013: seven capital regions among the ten most prosperous. Eurostat News Release, 90/2015 – 21 May 2015

³ A gazdasági folyamatok regionális különbségei, 2013.

A Miskolci kistérség (járás) névadó székhelye miatt sosem tartozott a hátrányos helyzetű, vagy a leghátrányosabb helyzetű kistérségek közé. Miskolc még mindig a térség gazdasági központja, egyetemi város, közlekedési csomópont, a munkaerő-piaci helyzete lényegesen jobb, mint a környékbeli falvaké, kisvárosoké. A kistérségek fejlettségbeli mutatói alapján 2007-ben összeállított rangsorban a Miskolci kistérség a 107. legszegényebb volt az akkori 174 kistérség közt,⁴ az országos átlagnál kedvezőbb indexszel. A kistérségen/járáson belül azonban igen nagy egyenlőtlenségek vannak, a Szimfónia programnak helyt adó települések közül Parasznya is felkerült a 240/2006. (XI. 30.) Korm. rendelet mellékletében felsorolt hátrányos helyzetű települések közé.

Az Edelényi (Borsod-Abaúj-Zemplén megye), illetve a Hevesi (Heves megye) kistérség a 2007-es rangsorban sokkal rosszabb pozíciót foglalt el, az előbbi a 14., míg az utóbbi a 15. helyre került a komplex mutatói alapján, így ezeket a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérség közé sorolták be. A Szimfónia program egyetlen edelényi kistérségi és mindkét hevesi kistérségi telephely községe rajta van a hátrányos helyzetű települések 2006-os listáján.

A 240/2006. (XI. 30.) kormányrendeletet 2015-ben felülvizsgálták,⁵ a hét település helyzete a besorolás szerint négy helyen stagnált, Alsózsolca és Szendrőlád esetében romlott, Parasznyán pedig javult.

⁴ 311/2007. (XI. 17.) Korm. rendelet a kedvezményezett térségek besorolásáról 1. melléklete

⁵ A Kormány 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelete a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről

Kistérség (2013. január 1-jétől: járás)	Település	A társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott települések 2006. (2015.)	Az országos átlagot legalább 1,75-szörösen meghaladó munkanélküliségű települések 2006. (2015.)
Miskolci	Alsózsolca	0 (0)	0 (1)
Miskolci	Felsőzsolca	0 (0)	0 (0)
Miskolci	Miskolc	0 (0)	0 (0)
Miskolci	Parasznya	0 (0)	1 (0)
Edelényi	Szendrőlád	0 (1)	1 (1)
Hevesi	Tarnabod	1 (1)	1 (1)
Hevesi	Tarnaszadány	1 (1)	1 (1)

1. táblázat. Az Észak-magyarországi régióban található szimfóniás települések besorolása hátrányos helyzetük szerint a 240/2006. (XI. 30.) kormányrendelet, illetve a 105/2015. (IV. 23.) kormányrendelet szerint (1=igen; 0=nem)

A fenti táblázatból jól látható, hogy a hét település közül, amelyeken a programban részt vevő összesen nyolc iskola működik, öt valamelyik kormányrendelet alapján elmaradott, vagy az országos átlagnál lényegesen nagyobb munkanélküliséggel küzdött, illetve küzd. Miskolc megyei jogú városként a többi településnél lényegesen erősebb gazdasági alapokon áll, a határától mindössze egy kilométerre fekvő Felsőzsolca is részesedik a megyeszékhely munkaerő-felszívó hatásából.

A Dél-dunántúli régióban, Baranya megyében három településen (Bogádmindszent, Magyarmecse, Pécs), Somogy-, illetve Tolna megyében két-két településen (Barcs, Darány, illetve Gyulaj és Szakály) startolt 2014 őszén a Szimfónia program.

A járási szintet tekintve a Barcsi járásban kettő (Barcs, Darány), a Pécsi járásban egy (Pécs), a Sellyei járásban kettő (Bogádmindszent, Magyarmecse), a Tamási járásban egy (Szakály), a Dombóvári járásban szintén egy (Gyulaj) település iskolája vett részt a programban. A fenti járások – 2013 előtt kistérségek – közül három (a Barcsi, a Sellyei és a Tamási) a 2007-es fejlettségi rangsor alapján a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérségek közé sorolódott, a Dombóvári is az országos átlag alatti mutatókkal rendelkezett (78. helyre sorolva), a Pécsi kistérség névadó központi települése – Miskolchoz hasonlóan – megyei jogú város, így gazdasági ereje miatt az előkelő 150. helyre került.

A települések gazdasági, társadalmi és infrastrukturális szempontból vizsgált elmaradottságát megállapító kormányrendeletek listái alapján látható, hogy Pécs kivételével valamennyi szimfóniás település komoly problémákkal küzd. Főként Gyulaj, mely a vizsgált mutatókat nézve mind a két lista

szerint elmaradott, s emellett jelentős munkanélküliség is sújtja. A 2015-ös kormányrendelet szerint 662 ilyen besorolású település van Magyarországon, ez az összes hazai település 21%-a.

Kistérség (2013. január 1-jétől: járás)	Település	A társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott települések 2006. (2015.)	Az országos átlagot legalább 1,75-szörösen meghaladó munkanélküliségű települések 2006. (2015.)
Barcsi	Barcs	0 (0)*	1 (0)*
Barcsi	Darány	0 (0)*	1 (0)*
Pécsi	Pécs	0 (0)	0 (0)
Sellyei	Bogádmindszent	0 (1)	1 (0)
Sellyei	Magyarmecske	1 (0)*	1 (0)*
Tamási	Szakály	1 (0)*	0 (0)*
Dombóvári	Gyulaj	1 (1)	1 (1)

2. táblázat. A Dél-dunántúli régióban található szimfóniás települések besorolása hátrányos helyzetük szerint a 240/2006. (XI. 30.) kormányrendelet, illetve a 105/2015. (IV. 23.) kormányrendelet szerint (1=igen; 0=nem) *Barcs, Darány, Magyarmecske és Szakály az átmenetileg kedvezményezett települések közé került a rendelet 3. melléklete szerint.⁶

A következőkben a szegénységi kockázati kódok 2011-es adatokon⁷ való újraszámolása⁸ alapján vizsgáljuk meg a Szimfónia programba bevont településeket. A szegénységi kockázati index módszertana egyfajta pontozásos módszer segítségével dimenziótlanítja, s így hozza közös nevezőre a hét alapváltozót. A Pannon.Elemző Iroda tanulmánya⁹ ezt a módszert a következőképpen írja le: „A dimenziótlanítási eljárás úgy zajlik le, hogy első lépésben ki kell számolni az adott változó Budapest nélküli, ún. » vidéki« átlagát, majd minden egyes település értékét ki kell fejezni ennek a vidéki átlagnak az arányában. Ezt követően mindegyik települést egy kódszámmal kell ellátni a szerint, hogy értéke mennyiben tér el a vidéki átlagtól.” Az iskolázottsági változó esetében módszertani megfontolásból

⁶ Az a település, amely az e rendelet hatálybalépését megelőző napon társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradottnak, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtottnak minősült, de nem szerepel a 2. mellékletben, a fejlesztési célú támogatásokhoz való hozzáférés tekintetében 2015. december 31-ig átmenetileg kedvezményezett településnek minősül. Az átmenetileg kedvezményezett települések jegyzékét a 3. melléklet tartalmazza.

⁷ Fiatалodási index, középfokú végzettséggel rendelkezők aránya, a személyi jövedelemadó-alap egy lakosra jutó összege, foglalkoztatott nélküli háztartások aránya, munkanélküliségi ráta, rendszeres gyermekvédelmi támogatásban részesülők aránya a 0–17 éves korosztályban, korhatár alatti rokkantsági nyugdíjban részesülők aránya a nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők között.

⁸ Pannon.Elemző Iroda (2013. augusztus): Szegénységi kockázatok – területi hátrányok. (kézirat)

⁹ Lásd a 6. lábjegyzetet.

eltérő kódolást kellett alkalmazni,¹⁰ de az így kialakított kódolás végül egy sokkal pontosabb és használhatóbb eloszlást képes megmutatni.

A módosított kódolást követően a szegénységi kockázatok mutatószámai úgy alakulnak, hogy az 1-es érték azt jelenti, az érintett településen a szegénységi kockázat a vidéki átlag 60%-a alatt van, a 2-es érték azt, hogy az átlag 60-70%-a, és így halad felfelé egészen a 10-es értékig. A 10-es értékkel bíró, legrosszabb helyzetű településeken a szegénységi kockázat a vidéki átlag 140%-át meghaladó mértékű. A Gyerekesély program¹¹ értékelése során az MMSZ mentorálta¹² területeken a Pannon.Elemző Iroda szegénységi kockázati indexei teljes megfelelésben voltak a Kistérségi tükrökkel,¹³ e tapasztalat alapján néztük meg a szimfóniás települések értékeit.

Szegénységi kockázat értéke	Település
10	Szendrőlád, Tarnabod, Tarnazsadány, Magyarmecske
9	Darány, Gyulaj
8	Bogádmindszent
7	Alsózsolca, Parasznya
6	Barcs, Szakály
5	Felsőzsolca
3	Miskolc, Pécs

3. táblázat. Szimfóniás települések szegénységi kockázati indexei a Pannon.Elemző Iroda módszertana alapján

Habár a két megyei jogú város szegénységi kockázati indexe alacsony, ez nem jelenti azt, hogy ezeken a településeken ne lennének nagy kiterjedésű szegregálódott területek, akár kisvárosnyi lakossággal.

Miskolcon a 2014-ben elkészített Integrált Településfejlesztési Stratégia¹⁴ szerint a 2011-es népszámlálás adatai alapján a város belterületén 2470 fő, külterületén 2481 fő él szegregátumban; összességében a megyeszékhely lakosságának 3%-a. A két legnagyobb lakosságszámú szegregátum a közel ezer lakosú úgynevezett Számozott utcák – Vasgyári újtelep körül levő terület és a lyukóvölgyi és lyukóbányai külterületen elhelyezkedő telepek, együttesen két és fél ezer bejelentett lakossal. Miskolcon a Lyukóvölgyben óriási kiterjedésű területen fekszik a telep, bár a 2011-es népszámlálás adatai szerint csak 1714-en laknak itt, becslések szerint az itt élők száma akár a hatezret is

¹⁰ A rosszabb helyzetű településeknél részletesebb differenciálás bevezetése vált szükségessé. Az eljárás nem járt információvesztéssel.

¹¹ A „*Legyen jobb a gyerekeknek*” gyerekszegénység csökkentését célul kitűző 2007-es nemzeti stratégián alapuló, főként európai uniós forrásokból megvalósuló program.

¹² A TÁMOP-5.2.3-A-12/1 „Integrált térségi programok a gyerekek és családjaik felzárkózási esélyeinek növelésére” című pályázat nyertesei közül az MMSZ nyolc kistérség (Abaúj-Hegyközi, Barcsi, Bodrogközi, Encsi, Fehérgyarmati, Kadarkúti, Sellyei, Vásárosnaményi) programjának szakmai támogatója volt.

¹³ A TÁMOP forrásokból megvalósuló Gyerekesély programhoz készített kistérségi helyzetfeltáró dokumentumok

¹⁴ http://www.miskolcvaros2020.hu/sites/default/files/dokumentumok/miskolc_its.pdf

meghaladhatja. Az eltérés nyilvánvalóan a lakcímbjelentés hiányából fakad. Lyukóvölgyről az egyik szociális munkás a következőket írta: „Az egész völgy olyan, mint egy kis falu. Persze a szegénység jelen van, de a kis összetakolt házikók kerítéssel vannak körbekerítve, legtöbb helyen van megművelt kis konyhakert, néhányan még malacokat is nevelnek, sőt pár hónapja a »máltásokkal« közösen belefogtak a gombatermesztésbe. És mindenki köszön az utcán. Olyan családoknál voltunk, ahol a gyerekek a Nyitott ajtó Iskolába járnak.” Mind a két miskolci szimfóniás iskolába a gyerekek jelentős része ezekről legnagyobb lélekszámú telepekről jár be. Olyan diákok, akik a lakcímkártya hiánya miatt nem kaphatták meg a halmozottan hátrányos helyzetű státuszt, a térítésmentes buszbérletre sem jogosultak, így többnyire gyalog teszik meg az iskola és az otthonuk közötti távolságot.

Egy 2013-ban elfogadott stratégiai koncepció¹⁵ Pécs területén nyolc szegregátumot nevesített. A város különböző pontjain található szegény- és cigánytelepeken 1500-1600 fős az állandó lakosság, a valójában itt élők száma ennél valószínűleg lényegesen magasabb. A Szimfónia programba bevont Néri Szent Fülöp Katolikus Általános Iskola a Szabolcsi (Hősök tere és környéke) szegregátumban működik, melyet a következő utcák és területek határolnak le: Komlói út a Gorkij utcáig - Tűzoltó utca - Kolónia utca - Baltika utca - Török I. utca - Bánya utca mindkét oldala - Belterülethatár - György akna térsége. Az egykori bányászkolónián 210 lakás található, melyeknek 95 százaléka önkormányzati tulajdonú szociális bérlakás, háromnegyedük alacsony komfortfokozatú. A területen 700-800-an élhetnek. Minthogy a Pécs belvárosától 8 kilométerre fekvő telepen a katolikus egyház fenntartóként működteti az oktatási intézményt, a környéken élő gyerekek számára egy közeli iskolában biztosított a tankötelezettség teljesítése, így talán a lemorzsolódás is kisebb mértékű, mintha kilométereket kellene busszal utazniuk a diákoknak. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat egy komplex telepprogram keretében közösségi házat alakított ki a területen.

A Hősök tere és környékén elterülő telep a térben elkülönülten élő nagyon szegény családok lakóhelye. „Számomra még mindig megdöbbenő (nálunk a pécsi suliban nagyon igaz), hogy a gyerekek mennyire zárt világban élnek. Csak telepi gyerekekkel érintkeznek, el sem jönnek onnan, nem is tudják, milyen az azon kívüli világ. Nagy ritkán elviszik őket külföldre a pályázati pénzből, de az annyira távoli paradicsomi állapot nekik, hogy utána visszacsöppenne a telepi életbe, minden a szokott módon folytatódik.” (szociális munkás)

3.1.2 Szegény- és cigánytelepek

Magyarországon több felmérés is készült a legszegényebbek által lakott településrészekről, ezek közül a legutóbbi kutatásra térünk ki röviden. A hazai szegény- és cigánytelepek helyzetéről röviddel megszűnése előtt, 2010-ben készített felmérést a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség Leghátrányosabb Helyzetű Kistérségek Fejlesztési Irodája.¹⁶ A kérdőíves adatfelvételen alapuló kutatás előkészítésekor az egyik első feladat a szegregátum fogalmának meghatározása volt. A városok esetében az Integrált

¹⁵ Pécs. A befogadó város. Küzdelem a szegénység és a társadalmi kirekesztés ellen. Stratégiai koncepció 2014-2020. Készítette az OSI és az UNDP támogatásával a DDRFÜ Nonprofit Kft. 2013-ban. Elérhető: http://www.gyorgytelep.hu/letoltes/Pecs_a_befogado_varos.pdf

¹⁶ Az iroda a 33 legszegényebb kistérség uniós forrásból finanszírozott programját koordinálta 2008-tól 2012-ig. Programtájékoztató: <http://palyazat.gov.hu/lhh>

Városfejlesztési Stratégiához (IVS) kapcsolódó, a Városfejlesztési kézikönyvben¹⁷ szereplő definíció¹⁸ alkalmazása adott volt, hiszen kész felmérésekre lehetett támaszkodni, míg a 2000 lakos alatti településeknél a következő meghatározás mellett döntöttek a kutatás vezetői: „(...) a helyi vélekedés alapján szegény- vagy cigánytelepnek, cigánysornak tartott valamennyi, a település legszegényebb lakosai által egy tömbben lakott leromlott állapotú településrész”. Fontos kiemelni, hogy a kérdőíves felmérés során nem vizsgálták a telepeken élők etnikai hovatartozását. A kutatás megállapította,¹⁹ hogy Magyarországon legalább 1633 szegregált lakóövezet (telepszerű környezet) létezik, ahol az ország lakosságának kb. 3 százaléka, azaz mintegy 300 ezer fő él. Ez rendkívül magas arány, ráadásul az adatok nem tartalmazzák a szegregálódott településeket (gettófalvakat),²⁰ kizárólag a településen belüli (annak központjában, szélén, illetve külterületén lévő telepek) lakóhelyi szegregáció mértékéről szolgálnak információkkal. A lakhatási szegénység, a legszegényebbek térbeli elkülönülése valós és súlyos probléma, az elmúlt években emiatt több európai uniós és magyar stratégiai dokumentumban is egyre inkább hangsúlyos szerepet kapott a téma.

Az előző fejezetben röviden ismertettük a legfrissebb szegénységi kockázati index elemzését, amelynek adataiból következtethetünk a gettófalvak számára is. Eszerint Magyarországon 797 olyan település van, ahol a szegénységi kockázati kód az 1-től 10-ig terjedő skálán 8-as, 9-es vagy 10-es, vagyis a három legrosszabb besorolási érték. Ezek a települések a magyar települések átlagos szegénységi kockázati indexét legalább 40%-kal meghaladják. Közülük a 2000 fő lakosságszám alatti gettófalvak száma 682, ezekben a falvakban a közszolgáltatások elérhetősége jelentősen korlátozott, az életszínvonal rendkívül alacsony.

E két elemzést egybevetve úgy becsüljük, hogy Magyarországon legalább félmillió ember élhet szegény- és cigánytelepeken, illetve gettófalvakban.

Legyen szó szegény- és cigánytelepekről vagy gettófalvakról, közös bennük, hogy a legszegényebb családok térben elkülönült lakóhelyei. Az itt élők kilátásai több szempontból is reménytelenek, hiszen csapdahelyzetben vannak, máshová költözni nem tudnak. Az ingatlanok ugyanis, amelyekben laknak – akár CS-lakások, akár szociálpolitikai támogatásból épült házak, akár majorsági épületek, vadtelepek építményei vagy városi szegregátumban lévő bérlakások – a tulajdonviszonyok tisztázatlansága miatt forgalomképtelenek, vagy környezetük és állapotuk miatt eladhatatlanok, illetve csak igen csekély összegért bocsájthatók áruba, vagy önkormányzati tulajdonban vannak. Mindez azzal jár, hogy a telepeken élők tartósan ott is rekednek, legfeljebb rokonai kapcsolatok révén egy hasonlóan rossz helyzetű gettófaluba vagy szegregálódott településrészre tudnak menni krízishelyzet esetén.

¹⁷ Városfejlesztési kézikönyv, második, javított kiadás, 2009. január 28. <http://www.nfu.hu/download/18575/V%C3%A1rosfejleszt%C3%A9si%20k%C3%A9zik%C3%B6nyv%202009-01-28.pdf>

¹⁸ „Szegregátumnak nevezük azokat a városi területeket, amelyeken a KSH 2001-es adatai szerint az aktív korú [15–59 év közötti] lakosok legalább 50%-a nem rendelkezik rendszeres munkajövedelemmel, illetve legmagasabb iskolai végzettsége nem haladja meg a 8 osztályt.”

¹⁹ Domokos Veronika – Herczeg Béla: Terra Incognita: magyarországi szegény- és cigánytelepek felmérése – első eredmények. Szociológiai Szemle 2010/3., 82–99. oldal

²⁰ Gettófalunak nevezük azokat a településeket, amelyekben a roma lakosság többségbe került egy olyan folyamat eredményeként, melyben a munkahely hiánya miatt elköltöző nem roma lakosság helyére romák költöztek. Ezek a falvak rendkívül szegények és minden perspektívát nélkülöznek.

3.1.3 Szegregálódó iskolarendszer

Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége 2011-ben felmérést készített 11 uniós tagországban a romák helyzetéről és jogaik érvényesüléséről.²¹ Az eredmények nyomasztó képet festenek. A felmérésekben szereplő államokban a romák társadalmi-gazdasági helyzete négy kiemelt területen – foglalkoztatás, oktatás, lakhatás, egészségügy – nem kielégítő, és az átlagot tekintve rosszabb, mint a közvetlen közelükben élő nem romáké.

A Magyarországon végbement rendszerváltás, illetve az ahhoz kapcsolódó gazdasági-társadalmi folyamatok következtében több százezer ember a társadalom periferiájára szorult. Az alacsony státuszú családok aktív korú tagjai esélytelenek az elsődleges munkaerőpiacon. A közfoglalkoztatás a megélhetést csak minimális szinten, a visszavezetést a munkaerőpiacra csak kis százalékban (13,3%) biztosítja. A kutatások azt mutatják, minél több időt tölt valaki közfoglalkoztatotként, annál kisebb az esélye, hogy piaci alapú munkahelye legyen.²²

Az országban több tucat járás és több száz település van egyre reménytelenebb helyzetben, lecsúszásuk folyamatos. Az országon belüli területi különbségek a közoktatásban is tetten érhetőek. A hátrányos helyzetű régiókban az alapfokú közoktatás személyi és tárgyi infrastruktúrája elmarad az országos átlagtól.²³ A helyzeten az általános iskolák államosítása sem változtatott.

A továbbtanulást és azt követően a foglalkoztatottságot is nagymértékben befolyásolja az általános iskolai életút. Magyarországon részben a lakóhelyi elkülönülésből fakadóan, részben a többségi társadalomban tapasztalható kirekesztő magatartás miatt a roma gyerekek nagyfokú iskolai koncentrációja figyelhető meg.

Az iskolai szegregáció lehet adminisztratív döntés következménye, és lehet spontán módon felerősödő mechanizmus, amelyhez a szabad iskolaválasztás biztosítja a kereteket, hiszen az ezzel a lehetőségével élni tudó, mobilitásra képes családok elvándorlása nagyon sok településen az iskolák között szélsőséges szociális és etnikai polarizációt eredményezett.

Oktatási szegregáció lehetséges egyrészt az intézményen belüli tanulócsoportok között, másrészt intézmények között. Az úgynevezett cigány osztályok, vagy cigány iskolák már a rendszerváltás előtt is léteztek. Az elmúlt 25 évben sem sikerült az elkülönítés felszámolása. Különböző formában, fenntartásban, indokból a mai napig jelen van Magyarországon. A korábbi időszakban az elkülönítés formáját jelentő kiegészítő, majd eltérő tantervű iskolák (jelenleg Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmények) ma már többnyire a valóban sajátos nevelési igényű tanulók oktatását végzik.

Iskolák közötti szegregáció normál tantervű iskolák tekintetében korábban többnyire a városokon belül fordult elő, ahol több iskola is volt. Egyrészt a lakóhelyi elkülönültség leképeződése, másrészt a

²¹ A romák helyzete 11 uniós tagállamban – A felmérés eredményeinek áttekintése.

http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/2109-FRA-Factsheet_ROMA_HU.pdf

²² Munkaerőpiaci tükör 2014. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 2015. In. Cseres-Gergely Zsombor & Molnár György: Munkapiaci helyzet a közfoglalkoztatásból való kilépés után

²³ Fontos megjegyezni, hogy európai uniós forrásból több tucat hátrányos helyzetű település közoktatási intézményét sikerült felújítani, kibővíteni, modernizálni. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a felújítást követően ezekben az iskolákban lényeges változás nem történt az ide járó gyerekek összetételében, a szegregálódási folyamat – különböző okok miatt – nem vált visszafordíthatóvá.

többségi társadalom döntése alapján jött létre (a szülők egy része elviszi gyermekét az „elcigányosodó” iskolából, vagy az iskola pl. felvételi beszélgetés során kiszűri a „megfelelő” gyerekeket). Általános gyakorlattá vált – a folyamatnak zöld utat adó szabad iskolaválasztás eredményeképpen – a gyerekek utaztatása. Az iskolai körzethatárok megmaradtak, de nincs területi lehatárolás, lakóhely szerinti beiskolázás, így a szülők bármelyik iskolát választhatják, függetlenül lakóhelyüktől. A városok mellett ma már a kisebb lélekszámú településeken is hasonló tendencia érvényesül. A kisebb járások területén (elsősorban a járásszékhelyeken) hamar létrejöttek azon gyűjtőiskolák, amelyek kifejezetten a jómódú családok gyermekeit fogadják.

A közoktatási rendszernek komoly szerepe és felelőssége van abban, hogy az eleve hátránnyal induló tanulók esélyegyenlőtlenségét mérsékli, vagy felerősíti. A hátrányos helyzetűek, köztük a roma diákok oktatásának eredményességét döntően befolyásolja, hogy nagy arányban a többi tanulótól elkülönítve oktatják őket. A 2003/2004-es tanévben, egy közel 600 iskolán elvégzett reprezentatív vizsgálat²⁴ eredményei minden addiginál drámaibb képet festettek a roma tanulók elkülönítésének mértékéről. Az adatok szerint legalább 3000 roma többségű osztály, ezen belül minimum 1253 homogén cigány osztály létezett az alapfokú oktatásban ebben az időszakban. Ezekben az osztályokban tanult az általános iskolás korú roma népesség közel egynegyede. Nemcsak a szegregáció mértéke, hanem megnyilvánulási formái is változtak az elmúlt évtizedekben: az iskolán belüli szegregáció felől az iskolák közötti elkülönítés irányába tolódott el a folyamat. Ami az iskolák közötti szegregációt illeti, az adatok szerint 2004-ben legalább 178 olyan általános iskola működött Magyarországon, amely többségében roma diákokat oktatott.

2009-ben az iskolákban már a roma tanulók közel egyharmadát tanították szélsőségesen szegregált környezetben.²⁵ Friss kutatás hiányában nem lehetséges összehasonlítást végezni a mai helyzettel, de tekintettel arra, hogy semmilyen központi program nem indult a szegregáció enyhítésére, felszámolására, valószínűsíthető, hogy ez az arány jelenleg is fennáll, vagy tovább romlott. Az iskolai szegregáció átlagos szintje közepesen erős a magyar városokban. A szegregált oktatás amellett, hogy negatívan hat a társas és szociális kompetenciákra, a szegregált intézményekbe járó tanulók iskolai sikerességét is nagymértékben befolyásolja. Az alacsony színvonalú oktatás okai között megtaláljuk a nem kielégítő infrastruktúrát és a megfelelő (képzettséggű, szakképesítéssel rendelkező, elkötelezett) pedagógusok hiányát is. A hátrányos helyzetű gyermekek elkerülhetetlenül gyengébb minőségű oktatásban részesülnek, mint a tehetősebb családból származók, akik nívósabb iskolákba járnak.

A hátrányokat még jobban erősítik a pedagógusképzés hiányosságai: *„Az oktatási rendszer eredményességét a pedagógusok nem megfelelő módszertani kultúrája is korlátozza. Képzésük Magyarországon elsősorban tantárgycentrikus, kevésbé problémaorientált, nem készíti fel őket arra, hogy a különböző gyerekeket differenciáltan kezeljék. Ezzel függ össze, hogy a pedagógusokban nagyon erős a készítés a homogenizálásra. Egyforma »salátafejeket« könnyebb tanítani. (...) A hiányos pedagógiai módszertani kultúrából fakadó homogenizációs kényszer felerősíti a rendszer szelektivitását.”*²⁶

²⁴ Havas Gábor – Liskó Ilona: Szegregáció a roma tanulók általános iskolai oktatásában. Felsőoktatási Kutatóintézet, 2005.

²⁵ Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után. Közgazdasági Szemle, LVI. évf., 2009. november

²⁶ Lannert Judit: A társadalmi kirekesztődés folyamata az oktatásban. In: A szegénység és a társadalmi kirekesztődés folyamata. KSH, Budapest, 2004, 36–38. o.

Az iskolarendszer által „problémásnak” tekintett tanulók elkülönített „fejlesztésének”, oktatásának hatékonyságát nem igazolják a hazai és nemzetközi tapasztalatok. Ellenkezőleg:

- „az egyes gyerekek nehézségeit felerősíti, a csoportban *kedvezőtlen pszichés klímát* teremt;
- *elzárja a gyereket a pozitív mintáktól*, amelyekben integrált csoportban része lenne (pedig ebben az életkorban a gyerek elsősorban mintakövetéssel tanul);
- a gyerek *énképét* kedvezőtlenül befolyásolja („velem valami baj van, hiszen ebben a csoportban/osztályban vagyok”);
- *nehéz feladat* elé állítja az óvodapedagógust/tanítót, hiszen ebben a kedvezőtlen pszichés klímában kellene naponta megújuló jelenléttel egyenként felépíteni a gyerekekben azt, ami az eddigi fejlődésükből kimaradt.”²⁷

Az iskolai elkülönítés és az abból fakadó alacsony színvonalú oktatás súlyos probléma. A minőségi oktatás a leghátrányosabb helyzetű tanulók teljesítményét sokkal inkább előmozdítja, mint azon gyerekekét, akiknek társadalmi háttere számos előnyt biztosít. A nemzetközi összehasonlításra is alkalmas PISA-vizsgálatok eredményei alapján a tizenöt éves magyar tanulók teljesítménye a mért három területen, az olvasásban, a matematikai és a természettudományos területen elmarad a várakozásoktól. A vizsgálat megállapítása szerint Magyarországon hat legerősebben a család szociális háttere a diákok teljesítményére: „A PISA2012 adatai tehát ismételten azt a tényt erősítik meg, hogy Magyarországon az oktatási rendszer eredménytelennek bizonyul a szociokulturális eredetű hátrányokkal szemben, a tudásszerzés családi-otthoni környezetből fakadó egyenlőtlenségeit nem sikerül pedagógiai hatásokkal kellőképpen enyhíteni.”²⁸ Összegezve: a családi háttérből eredő különbségeket a magyar iskolarendszer nem képes csökkenteni, sőt, még növeli is. Ez azért aggasztó, mert egyre nő azoknak a diákoknak az aránya, akik nem érik el a továbbtanuláshoz, bármiféle szakmai képzéshez és így a munkaerőpiacra jutáshoz szükséges tudásküszöböt.

2004 óta a szegregáció mértéke és domináns formája is változott: az iskolán belüli szegregáció felől az iskolák közötti elkülönítés irányába mozdult a rendszer, de a probléma súlya nem csökkent. Havas Gábor és Zolnay János 2010-es kutatásának²⁹ tapasztalatai alapján 2004³⁰ és 2010 között átlagosan legalább 10%-kal nőtt a roma tanulók iskolán belüli aránya azokban az intézményekben, amelyek mindkét vizsgálati mintában szerepeltek. A roma többségű iskolák száma pedig a két vizsgálat közötti időszakban 34%-kal nőtt. A leghátrányosabb helyzetű települések spontán szegregációja tovább folytatódott, amely mára térségi szintű szegregáció kialakulásához vezetett Magyarország legelmaradottabb térségeiben. Egy oktatási integrációs programnak többféle társadalmi folyamat közepette kellene érvényesülnie: települések, térségek lakosságának kicserélődését és spontán szegregálódását értelemszerűen nem tudja befolyásolni. Az iskolák szegregálódását – amit

²⁷ Kereszty Zsuzsa: Mindenkinek jó – a hátrányos helyzetű gyermekek és a kompetencia alapú fejlesztés. In: Bernáth Gábor (szerk.): *Esélyegyenlőség – deszegregáció – integráló pedagógia – Egy stratégia elemei*. Educatio, Budapest, 2008.

²⁸

http://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/nemzetkozi_meresek/pisa/pisa2012_osszefoglalo_jelentes.pdf

²⁹ Havas Gábor – Zolnay János: Az integrációs oktatáspolitikai hatásvizsgálata. Kutatási beszámoló. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatásokért Közalapítvány, Budapest, 2010.

³⁰ A 2004-es kutatásról bővebben: Havas Gábor – Liskó Ilona: *Szegregáció a roma tanulók általános iskolai oktatásában*. Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest, 2005.

nagymértékben meghatároz a középosztálybeli tanulók más, körzeteken kívüli iskolákba íratása – szintén csak évek alatt tudná lassítani, ha az integrációs politika a szabad iskolaválasztás jogát csorbítva érvényesülni tudna.

Az elkülönítés a gyerekek pályafutására, hosszabb távon a társadalmi érvényesülésükre is negatívan hat, összességében pedig nem szolgálja a társadalmi együttműködést.

3.2 Előzmények

3.2.1 Az El Sistema

Az Előszóban már dióhéjban ismertetett El Sistema magyarországi adaptációját kezdeményező alapítvány³¹ elnöke, Kupper András így fogalmazott a jelen tanulmányhoz készült interjújában: *„Egy zenekari felállásban nyilvánvalóan nagy különbség van egy elsőhegedűs meg egy olyan gyerek között, aki egy triangulumot fog a kezében. Tehát sokkal jobban láthatóak egy társadalomban fennálló, egyének közötti különbségek. Mégis azt tanulják meg az együttzenéléssel, hogy a különbségek ellenére ők egy közös társadalomnak az elemei; mindenki azt csinálja, amire képes, amit tud, és hogy egy közös produkcióban vesznek részt, valahányszor együtt zenélnek.”*

José Antonio Abreu, az eredeti program atyjának jelmondata, miszerint „aki egyszer hangszert vesz a kezébe, soha nem fog fegyvert fogni”, hazájában, Venezuelában hamar beigazolódott: a közös zenélésnek helyet adó központok, a nucleók környékén érezhetően csökkent a társadalmi feszültségekből és céltalanságból eredő fiatalkori devianciák előfordulása.

A program 11 gyerekkel indult Caracasban, egy garázsban. Abreu a következőképpen idézte fel a kezdeteket: *„Azt mondtam a zenekar első 11 tagjának, hogy egy hálózat létrehozásába kezdünk, amely végül a szegény családok gyermekeinek megmentésével zenei hatalommá fogja változtatni Venezuelát.”*³² A program valóban óriási hálózattá, zenei központok, iskolák, kórusok, zenekarok hálózatává fejlődött, melynek működését 90 százalékban a mindenkori kormány a költségvetés szociális fejezetéből finanszírozza. Jelenleg 380 ezer gyermek vesz részt a programban, ahol az indulás óta 2 millió gyermek végzett.

3.2.2 A magyarországi adaptáció ötlete

A program magyarországi változatának ötletgazdája, Kupper András országgyűlési képviselő első lépésként létrehozta a Symphonia Alapítványt (SA), melyet a bíróság 2012 tavaszán vett nyilvántartásba, és amelynek ő lett az elnöke. Főleg az El Sistemának a szociálisan hátrányos helyzetű gyerekek társadalmi integrálása terén elért sikere hatott ösztönzően a hazai bevezetésre, ami már csak azért is kézenfekvőnek tűnt, mert nálunk különösen mélyek a zenei gyökerek. *„Annak, hogy ezt idehaza sikeresen lehessen adaptálni, az volt a kiindulópontja, hogy Magyarországon még mindig működik a Kodály-módszer. A Kodály-módszernek is az volt a célja, hogy a gyerekeket zenére tanítsák. Az volt a vezérfonala, hogy minél több gyerek minél többet zenéljen. Amivel többet tud elérni a hangszeres zene az éneklésnél, az az, hogy olyan motorikus képességeket fejleszt, olyan agyi kapacitásokat javít, amelyeket pusztán az énekléssel nem lehet stimulálni. A társadalmi hatásai pedig nagyon hasonlóak a Kodály módszernek és az El Sistemának. A venezuelai módszer egyébként fantasztikus gyorsasággal terjed világszerte. Magyarán szólva, itt van egy jó hazai örökség (Kodály-módszer), és van egy*

³¹ A Symphonia Alapítványról bővebben a tanulmány 4.1.2 fejezetében lesz szó.

³² <http://www.latin-amerika.hu/hirek/erdekes/969-jose-antonio-abreu-es-a-venezuelai-el-sistema-csodaja>

nemzetközi gyakorlat, amelyet, ha nem adaptálunk Magyarországon, akkor erről a nemzetközi trendről egész egyszerűen le fogunk maradni.” (az SA elnöke)

2012 tavaszától az alapítvány már kereste a partnereket a program megvalósításához, emellett folyt a lobbitevékenység annak érdekében, hogy európai uniós forrásokból lehessen biztosítani az anyagi fedezetet. Hamarosan sikerült felvennie a kapcsolatot egy olyan zenetanárral, aki az El Sistema módszerét a gyakorlatban is megismerte. Szádeczky-Kardoss Géza, aki a későbbiekben a Szimfónia program zenei koordinátora lett, minderre a következőképpen emlékszik: *„Két évvel a program kezdése előtt Kupper Andrásék kitalálták már, hogy ilyesmit akarnak csinálni. 2012 tavaszán, illetve nyarán hívták össze először a zenetanárokat, hogy beszéljünk egy ilyen programnak a lehetőségeiről. Én abban az évben jöttem meg Bolíviából, ahol önkéntesként megismertem az El Sistemát, tehát azt a fajta szociális zeneoktatási programot, aminek a magyarországi meghonosításáról itt szó volt. Amikor hazajöttem, beszélgettem sok ismerősömmel, barátommal, zenetanárokkal, volt tanárainnal arról, amit láttam, meg amit hallottam. Azután 2012 tavaszán egy volt zenetanárom küldött nekem egy e-mailt: »te, Géza, itt Kupper András valami olyasmiről beszél, mint amit tőled is hallottam«. Írta, hogy ez érdekes lehet nekem, érdemes lenne felvennem a kapcsolatot vele. Ez meg is történt a Párbeszéd Házában, tehát a jezsuitáknál, 2012 júniusában, ha jól emlékszem.”* Ekkor már a lehetséges partnerek közé került a Magyar Máltai Szeretetszolgálat is, mint több, uniós forrásból megvalósuló szociális program projektgazdája. Erről a projektmenedzser a következőképpen nyilatkozott: *„A Symphonia Alapítvány önmagában nem lett volna képes megcsinálni a programot, és valahogy beúszott a képbe a Málta, aminek pont ez a szociális rész a profilja, ami Venezuelában is egy erős vonal. Megjegyzem, ott kevésbé erős, mint jelenleg nálunk, és ez elsősorban a Málta szerepe miatt alakult így.”*

A koncepció kidolgozása elindult, és kezdetben Kodály 2.0 munkacímen futott. Az ötletgazda nem kívánta egy az egyben átültetni az El Sistemát, inkább a hazai módszertani alapokhoz szeretne volna igazítani: *„Volt egy munkacím, Kodály 2.0, és azt gondolom, ez helyesen írja le a szándékot, vagyis hogy elsősorban nem a venezuelai módszert akarjuk itt meghonosítani, hanem mindazt, amit a Kodály-módszerről és a közös éneklésről, a kórusmozgalomról tudunk, szeretnénk átültetni a közös hangszeres zenélésbe”.*

A megbeszélések folyamatossá váltak, azonban Szádeczky-Kardoss külföldi egyetemi tanulmányai miatt ezeken már nem tudott részt venni. Bár kapcsolatban állt a program indításán dolgozókkal, megkapott minden információt, azonban érdemi észrevételekre nem futotta az idejéből. Így aztán az egyetlen olyan szakértő, aki a gyakorlatban is kipróbálta a venezuelai zeneoktatási és szociális programot, csak részlegesen tudott részt venni a tervezésben. Ebből az előkészítő szakaszban több probléma is adódott, ezeket végül többségükben kisebb-nagyobb változtatások segítségével sikerült megoldani.

3.2.3 A monori kísérlet

A szakmai koncepció kidolgozása mellett a finanszírozási feltételek megteremtésében is történtek előrelépések, 2012 nyarára a Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) akciótervében is nevesítették a programot (erről bővebben a 3.2.4-es fejezetben lesz szó). Úgy tűnt, akár egy éven belül megkezdődhet a projekt megvalósítása, aztán kiderült, hogy erre még sincs esély. Ahogy a zenei koordinátor elmondta, ekkor született egy ötlet: *„Elvileg el akarták indítani a programot 2013 őszén, de a pályázatkiírás, a bürokrácia miatt csúszott és csúszott. 2013 tavaszán egy beszélgetésen, ami*

Kupper Andrásékkal folyt, ott volt Bátki Marci is. Akkorra már tudtuk, hogy szeptemberben nem fog elindulni a program. Marcival az ülés után visszafelé bandukolva beszélgettünk. Mondtam neki, hogy nyáron én diákként ráérek, hála Istennek nem kellett dolgoznom, mert volt ösztöndíjam. Ő meg, ugye, ekkor még a monori máltás Jelenlét programnak³³ a vezetője volt. Mi lenne, ha belevágnánk mi ketten a nyáron, próbáljuk ki, hogy egyáltalán működik-e magyar terepen, tehát egy cigány közösségben ez a program, mielőtt nagy pályázatról beszélünk. Csináljunk egy kísérletet, nem kerül semmibe, én önkéntesként jövök, csak hangszereket kell valahonnan szerezni. A grazi egyetemen aztán sikerült elérnem, hogy kölcsönadtak nyolc darab tanulóhegedűt, tehát kisméretű hegedűket, meg két csellót, majd hamarosan csatlakozott hozzánk Marcinak az apukája, Laci, akinek szintén volt otthon több hangszere, amit bevetett a programba. Így gyakorlatilag egy nyári hathetes, szuper intenzív foglalkozással ott, Monoron kezdődött a Szimfónia program.”

A Symphonia Alapítvány is csatlakozott a kezdeményezéshez, elnöke a monori programindulásról a következőket mondta: „Nagy szerencsénkre a Máltai Szeretetszolgálatnak kifejezetten olyan cigánytelepi programjai voltak, amelyek alkalmas terepet biztosítottak egy ilyen program kipróbálására. A próba olyannyira sikeresnek bizonyult, hogy utána közös döntéssel arra az elhatározásra jutottunk, hogy azoktól a gyerekektől, akik hangszert kaptak a kezükbe a nyári tábor keretében, nem vesszük vissza ezeket a hangszereket. És hogy év közben is folytatjuk...”

A Szimfónia program kipróbálása tehát Monoron, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat komplex Modellprogramja³⁴ keretében 2005 óta különféle szolgáltatásokkal és aktív szociális munkás jelenléttel lefedett szegregált településrészen, a Tabánban kezdődött, 2013 nyarán. Az itt működő tanoda helyiségébe önkéntesek hívogatták hegedűszóval a telepi gyerekeket. Az első foglalkozások hangok tanulásából, tapsolásból, a hangszerekkel való ismerkedésből álltak, s a gyerekcsapat motiválásával teltek. Rövid időn belül sikerült elérni, hogy a napi négy alkalom során a gyerekek a saját korosztályuk foglalkozásán jelenjenek meg pontosan. A hathetes intenzív „minikurzus” végeztével a gyerekek tanáraikkal együtt koncertet adtak a monori művelődési házban.

A nyári tapasztalatok után sor került a program átgondolására. Az nyilvánvalóvá vált, hogy csakis önkéntesekre alapozva nem kivitelezhető a folytatás. Végül 2013 októberének közepétől sikerült a Máltai Szeretetszolgálat pénzügyi támogatásával újraindítani a foglalkozásokat, hetente három alkalommal, délutánonként.

A program megkezdését követő közel egy év után már látható volt, hogy a változás és a fejlődés igen erőteljes és többrétű. A gyerekek zeneileg nagyot léptek előre, sokat javult a játékok tisztasága, az intonáció, fejlődött a hangszertartásuk is. A repertoár folyamatosan gyarapodott, a nagyobbak már ötven dallamnál is többet megtanultak, de a kisebbek is 20-25 darabot képesek voltak eljátszani. A felsős gyerekek egyre bonyolultabb dallamokat (pl. a Keresztapa és A Karib-tenger kalózái filmek zenéiből) tudtak előadni, sok zeneművet (Örömóda, Parasztkantáta) pedig már több szólamban játszottak. Ekkorra kiderült, hogy a nehezebb vagy többszólamú darabok már nehezen tanulhatók meg kizárólag hallás alapján, így bele kellett fogni a kottaolvasás elsajátításába.

³³ Az MMSZ Jelenlét programjának alapja a városi nyomortelepeken, elszegényedett kistelepüléseken végzett állandó és intenzív szociális munka. A monori tevékenység részletei: <http://jelenlet.maltai.hu/helyszinek/monor-taban/>

³⁴ Az MMSZ olyan kísérleti szociális programjai, amelyek új eszközökkel nyúlnak társadalmi problémákhoz, ilyen például a Befogadó Falu Program. További részletek: <http://www.maltai.hu/?action=subpage&subpageid=729>

Komoly változást lehetett észlelni a gyerekek viselkedésében is a zeneórák alatt, egyre nyugodtabbá váltak, szemmel láthatóan nőtt a koncentrációs képességük és a kitartásuk – sok gyerek a teljes délutánt, akár négy órát is képes volt folyamatosan végigzenélni. Rengeteg fölös energiájukat kötötte le a zenélés.

A monori programban részt vevő gyerekek több kis koncertet adtak a Magyar Máltai Szeretetszolgálat házi ünnepein, a helyi művelődési házban, de játszottak az MMSZ új gyerekkönyvének bemutatóján is, a Könyvfesztiválon.

A monori kísérleti program eredményei sok bátorítást adtak a Szimfónia program finanszírozásán dolgozó szakértőknek, hiszen egy gyakorlati példán keresztül tudták elképzelésük helyességét igazolni. Úgy is mondhatjuk, hogy a monori kísérlet készítette elő a pilot Szimfónia program indulását.

3.2.4 A finanszírozás feltételeinek megteremtése

Mint említettük, 2012 nyarán a TÁMOP Akciótervében már megjelent a Szimfónia program, mégpedig 870 millió forintos keretösszeggel, ami lényegesen nagyobb, mint amennyiből végül a program megvalósult. A Symphonia Alapítvány elnöke a változás okait a következőképpen foglalta össze: *„Elkezdtek tervezni, már együtt a Szeretetszolgálattal, hogy a program megvalósításához milyen erőforrások kellenek, és milyen beszerzésekre van szükség. Mi úgy számoltuk, hogy durván 900 millió forintra van szükségünk, és az államigazgatás ehhez nagyon közeli összegben, 870 millió forintban állapította meg a program megvalósításának költségeit. De ez egy kétéves keretösszeg volt, és iskolánként három főállású szakembert (két zenetanárt és egy szociális munkást) biztosított volna a program számára.”*

Mivel ebben az időszakban is folyamatosan zajlottak a Nemzeti Fejlesztési Ügynökségnél és az érintett irányító hatóságnál (ESZA KHT.) az intézményi átszervezések és a jogszabályi keretek módosításai, ezért a pályázati kiírás megjelenése folyamatosan csúszott, végül 2014. április 3-án jelent meg a TÁMOP-3.3.16-13/1 kódjelű, Szimfónia című pályázati felhívás. Ez azt is jelentette, hogy a megvalósításra mindössze egy év maradhatott, hiszen a 2007–2013-as programozási időszak elszámolható költségei nem lehetnek 2015. december 31-nél későbbiek. Mindennek következményeként a pályázható összeg 300 millió forintra csökkent, azonban a pilot program megvalósítása során elvárt feladatok nem változtak. Az így kialakult keretfeltételek a projekt végrehajtását nagymértékben megnehezítették.

A pályázati felhívás sajtóközleménye³⁵ a következőképpen fogalmazta meg a kiírás célját: *„Összesen 300 millió forintos keretösszegű európai uniós pályázat ad most lehetőséget arra, hogy a pályázók az oktatás eredményességét és hatékonyságát javítsák egy Magyarországon új, oktatási, zenei, zenekari módszer adaptálásával, annak pilotként történő kipróbálásával. A pályázat elősegíti a hátrányos helyzetű tanulók magas szintű oktatáshoz való egyenlő esélyű hozzáféréseinek javítását és társadalmi beilleszkedését.”*

A felhívás – az eredeti tervekkel ellentétben – nem kiemelt projektként, hanem nyitott kiírásként jelent meg, melyre alapítványok, egyesületek, központi költségvetési szervek, nonprofit szervezetek, helyi önkormányzati költségvetési szervek konzorciumai nyújthattak be pályázatot. Az MMSZ (mint főpályázó) és az SA konzorciuma volt az egyetlen jelentkező; ennek oka az lehetett, hogy elég sajátos, még Magyarországon nem kipróbált feladat megvalósítására lehetett pályázni, továbbá az SA legalább

³⁵ <http://palyazat.gov.hu/content/11694>

kétéves kampányt folytatott a kiírás megjelenéséig, melynek számtalan nyoma van a különböző sajtótermékekben.³⁶

3.3 Az előkészítő szakasz

3.3.1 A pályázat megnyerése

A támogatási döntés 2014. június 30-án született meg. A Magyar Máltai Szeretetszolgálatnak, mint főpályazónak, és konzorciumi partnerének, a Symphonia Alapítványnak 296.351.560 forint támogatást ítéltek meg a Szimfónia program lebonyolítására, 100 százalékos támogatási aránnyal. Az európai uniós támogatások hivatalos honlapja szerint a projekt rövid összefoglalása a következő: *„A Szimfónia program célja a hátrányos helyzetű tanulók társadalmi beilleszkedésének elősegítése a zenére, mint közös nyelvre, illetve a hangszeres zenélés együttes élményére építve. A pilot program időtartamának 16 hónapja alatt kéttagú konzorcium segítségével 15 köznevelési intézményben legalább 150 tanuló bevonásával valósul meg a zenei integrációs eszközrendszer hazai adaptációja.”*³⁷ A projekt tervezett megvalósítási időszaka 2014. augusztus 1-től 2015. szeptember 30-ig tartott.

Az alapítvány elnöke örült, hogy végre munkához lehet látni, de azért adódtak gondok is: *„Megnyertük a pályázatot, de az eredeti tervektől eltérően harmadával kellett a fele tartalmi programot megvalósítani. Így csökkent le egyébként a zenetanárok száma is a felére. Tehát egy zenetanár és egy szociális munkás jut átlagosan egy csoportra. Ha már ezt a kompromisszumot meg kellett kötnünk anyagi okok miatt, abban állapodtunk meg a Máltai Szeretetszolgálattal, hogy a szociális munkást lehetőleg úgy válasszuk ki, hogy legyen valamiféle zenei kötődése, ismerete, affinitása.”*

A pályázati felhívásban megszabott keretek némelyike nehézséget okozott a megvalósítóknak. Az egyik legnagyobb problémát a szakmai vezető a helyszínek számában látta: *„Sehol a világon nem találkozunk olyan El Sistemával, ami egyszerre lefed egy ekkora volument. Ezek általában kicsi, alulról fölépített, szép lassan kiépített rendszerek. Mindig csak akkor indul be egy új helyszín, amikor erre megvannak a lehetőségek. Tehát én egy kicsit azt érzem, hogy nem a valós igényekre reagáltunk, hanem megkaptuk, hogy: na, akkor 15 helyszínen kezdjétek el valamit. Másrészt magából a Máltai Szeretetszolgálat módszertanából és a szellemiségéből sem adódik az, hogy egyből ilyen nagyságrendben indítsunk, hiszen a Málta tipikusan arról híres, hogy odamegyünk egy cigánytelepre és megnézzük, egyáltalán milyen dolgokra lenne szükség, milyen lépésekre, ahhoz milyen eszközeink vannak, és ha csak egy egészen kicsi eszközünk van valamire, akkor egy egészen picit mozdulunk előre. Ha csak egy üres hangárunk van, amit majd szépen meg kell tölteni tartalommal, akkor abból építkezünk. Emiatt is gondolom, hogy ez a 15 iskola nagyon sok volt.”*

3.3.2 Az iskolák kiválasztása

Az El Sistema hazai adaptálásának ötletgazdái már 2012 őszén keresni kezdték azokat az iskolákat, amelyek nyitottak a program tevékenységeire és céljaira. Kampányokat szerveztek a két régió központjában, Miskolcon és Pécsen, iskolaigazgatókat kerestek meg, akiknek bemutatták a programot, gyűjtötték a fogadóképző intézményekről az információkat. Az MMSZ a legszegényebb kistérségekben évek óta jelen van különböző programjaival. Ezek révén a munkatársak alapos terepismeretre tettek

³⁶ Erre egy példa: http://fidelio.hu/bobita/2014/09/11/a_hangszer_eszkoz_a_zene_varazslat/

³⁷ <http://palyazat.gov.hu/content/10814>

szert, több olyan iskoláról is tudtak, amelyeket jó szívvel ajánlhattak a program megvalósítási helyszínéül.

Az alapvető feltétel az volt, hogy a Szimfóniát befogadó iskolákban nagy számban tanuljanak hátrányos helyzetű (HH) és halmozottan hátrányos helyzetű (HHH) gyerekek,³⁸ hiszen egy szociális programot kívántak megvalósítani, minél több szegény gyermek számára biztosítva a részvétel lehetőségét. Pilot programról lévén szó, az is fontos volt, hogy minél változatosabb típusú iskolák kerüljenek be a projektbe. A kiválasztás kritériumait a szakmai vezető a következőképpen foglalta össze: *„Nagyon fontos szempont volt, hogy mindenfajta intézmény bekerüljön a merítésbe. Arra törekedtünk, hogy legyen benne kicsi és nagyobb iskola, falusi és városi, telepi iskola, »gyűjtőiskola«, ahova több településről járnak a gyerekek, egyházi fenntartású, állami fenntartású – pont azért, hogy az egyéves pilot során minél több modellben kipróbáljuk, hogyan tudja a Szimfónia megtalálni a helyét. Van egyébként egy EGYMI-nk [Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény] is...”*

Mivel a programtervbe bekerült, hogy az alapvető hangszertudás elsajátítása után a régió belül az egymáshoz közel eső iskolák felveszik a kapcsolatot, közös zenéléssel megalapozva a régiós fúvós- és vonóstalálkozókat, illetve a régiós koncerteket, ezért a bevont intézmények egymástól való távolságára is figyelemmel kellett lenni. *„Az El Sistema hálózatban gondolkodik, tehát nem független iskolákban, hanem olyanokban, amelyek képesek együtt dolgozni. Együtt dolgozni pedig akkor tudnak az iskolák, ha közel vannak egymáshoz. Ez egyrészt azért fontos, mert egy tanár esetleg több helyen is tud tanítani, másrészt arra kell törekedni, hogy minél előbb szedjük össze a gyerekeket több iskolából, és csináljunk közös programokat, éljük meg azt, hogy egy nagyobb zenekarban, nagyobb közösségben tudnak együtt játszani. Régiós szinten végül is sikerült megoldani, hogy viszonylag közel vannak egymáshoz az iskoláink.”* (zenei koordinátor)

Előzetesen elkészült egy 33 iskolát tartalmazó lista, a fenti szempontok és az iskolák fogadókészsége alapján kellett rendkívül rövid idő alatt döntést hozni. Az SA és a Máltai Szeretetszolgálat is ajánlott iskolákat, ezek meglátogatása már a pályázat kiírását követően elkezdődött, és augusztusban még intenzívebbé vált: valamennyi, korábban a látótérbe került intézményt felkeresték az MMSZ és az SA munkatársai. Ekkor már a szakmai vezetői stáb minden tagja ezen dolgozott, hiszen a zenetanárok és a szociális munkások kiválasztásának alapfeltétele volt, hogy meg tudják nekik mondani, hol is lesz a munkahelyük. Emellett a technikai feltételeket is tisztázni kellett: *„Mindenhol fel kellett mérni az intézményeket, hogy egyáltalán van-e olyan terem, ahová be lehet vinni a programot. Van-e a hangszerek tárolására alkalmas szoba vagy terem.”* (projektmenedzser)

A második körben, augusztus közepére sikerült kiválasztani a programba bevonni kívánt iskolákat, melyeket ismételtelen felkerestek a szakmai stáb tagjai, ekkor került sor a részletek egyeztetésére és az

³⁸ Az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról a 67/A. §-ának (1)-(2) fejezete határozza meg a hátrányos helyzetű (HH) és a halmozottan hátrányos helyzetű (HHH) gyermek fogalmát. Röviden összefoglalva: hátrányos helyzetű az a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre (RGYK) jogosult gyermek, aki esetében az alábbi körülmények közül egy fennáll:

a) a szülőről vagy a szülőkről – önkéntes nyilatkozat alapján – megállapítható, hogy az RGYK igénylésekor legfeljebb alapfokú iskolai végzettséggel rendelkeznek; b) a szülő vagy a szülők az aktív korúak ellátására jogosultak, vagy az RGYK igénylését megelőző 16 hónapon belül legalább 12 hónapig álláskeresőként tartották őket nyilván; c) ha a gyermek szegregátumban vagy félkomfortos, komfort nélküli vagy szükséglakásban él. Halmozottan hátrányos helyzetű az a gyermek, akinek az esetében az előbb felsorolt feltételek közül legalább kettő fennáll, továbbá a nevelésbe vett gyermek, illetve az utógondozói ellátásban részesülő és tanulói vagy hallgatói jogviszonyban álló fiatal felnőtt.

együttműködési megállapodások aláírására. Ez utóbbi az oktatási intézmények kötelezettségeit is rögzítette. Eszerint az iskola a következőket vállalja:

- Az előzetes megállapodás alapján a gyakorláshoz és a hangszerek tárolásához külön helyiséget biztosít.
- Az előzetes megállapodás alapján a hét öt napján biztosítja a foglalkozás helyszínét és annak idejét.
- A programba bevont gyermekek kiválasztásában és fejlődésük nyomon kísérésében közreműködik, egyeztet a Szimfónia program helyi munkatársaival (szociális munkás és hangszeres tanárok). A programba bevont gyermekek részvételét elősegíti, támogatja.
- A program során az előre egyeztetett időpontokban és formában lehetőséget biztosít a bevont gyerekek fellépésére („házi koncertek”), valamint a partner iskolák tanulóival szervezett közös próbákra.
- A Magyar Máltai Szeretetszolgálat által alkalmazott szociális szakemberek és zenetanárok munkáját segíti; velük az iskola munkaközössége együttműködik.
- A program feltételeinek biztosítását, a helyi erőforrások felhasználását, a döntéshozókkal és a lakossággal való együttműködést segíti. Hozzájárul az iskola infrastruktúrájának (számítógép- és internethasználat, fénymásolás) esetenkénti használatához.

A megállapodás tartalmazza továbbá, hogy a Szimfónia program megvalósítása az iskolát semmilyen anyagi kötelezettségvállalással nem terheli.

3.3.3 A szakemberek kiválasztása

Az iskolák kiválasztásának folyamatával párhuzamosan hirdették meg a zenetanári és a szociális munkás állásokat. *„A következő nagy feladat a humán erőforrás kiválasztása volt, ez szintén a Máltára hárult. Nehéz volt megtalálni azokat a tanárokat, akik egy évre eljönnek egy programba.”* (projektmenedzser)

A másik nagy kihívást a szakmai vezető szerint az jelentette, hogy a toborzást már július környékén el kellett kezdeniük, akkor, amikor még nem értesítették őket pályázatuk eredményéről: *„Tehát gyakorlatilag úgy kezdtünk el embereket toborozni, hogy nem tudtuk, nyert-e a pályázatunk, viszont nem várhattunk tovább azzal, hogy elkezdjük a stábot összerakni.”*

A jelentkezők kiválasztását a program szakmai vezetői stábjá bonyolította le, viszonylag szűk játéktéren, hiszen nem volt óriási túljelentkezés. Ez abból adódott, hogy vidékre, a „végekre” kerestek szakembereket, és csak egy évre. A szociális munkásokkal és a zenetanárokkal készült interjúk alapján azonban kijelenthető, hogy nagyon sokan a szakmai kihívást látták meg a munkában, és ezért elkötelezettek voltak a program iránt. Néhány példa:

„Csaba barátommal már hallottunk az El Sistemáról, egy Finnországban élő trombitás magyar sráctól. Ő járt kint Venezuelában, és mivel tudta, hogy mi Szendrőn vagyunk, és cigány gyerekekkel foglalkozunk, hozott nekem két dvd-t, mondván, hogy ez engem érdekeln fog. Megmutattam Csabinak, és onnantól kezdve mi elkötelezett El Sistemások lettünk. Végül is mi már a zeneiskolában is nagyrészt ezt csináltuk, de nagyon vártuk, hogy Magyarországon is elinduljon a dolog.” (zenetanár)

„Amikor olvastam a Szimfónia programról a felhívást, nem volt kérdés, hogy jelentkezem. Már vagy hat éve minden cikket elolvasok, ami megjelenik az El Sistemáról. Egy kollégámmal, akivel egyébként

ebben a programban együtt dolgozom, az El Sistemáról alkotott elképzeléseinket kísérleti jelleggel már a zeneiskolában is igyekeztünk megvalósítani. A lényege a dolognak szerintem az, hogy közösségbe kell tömöríteni a gyerekeket, és közösségi térré kell változtatni a zeneiskolát is.” (zenetanár)

A felvételi eljárásban fontos szempont volt, hogy a jelentkezőnek lehetőleg legyen tapasztalata a csoportos zeneoktatásban, illetve a hátrányos helyzetű gyerekekkel való foglalkozásban. A szakmai vezetői stáb tagjai közösen döntöttek arról, hogy a jelentkezőt alkalmasnak tartják-e a feladatra. Kiemelt szubjektív szempont volt, hogy az adott zenetanár vagy szociális munkás nyitott személyiségű legyen, és együtt érző a rossz körülmények közt élő gyerekekkel. A rasszista felhang kizáró ok volt, hasonlóan a szociális érzéketlenséghez.

A kollégák kiválasztásának összetett szempontrendszerét nagyon jól megvilágítja a szakmai vezetői stáb két tagjával készített interjúrészlet.

„A fő szempont mindenképpen a rugalmasság, a nyitottság, tehát az elhivatottság volt, hogy tényleg segíteni akarnak szociálisan hátrányos helyzetű gyerekeken. És nyilván egy egészen másfajta munkában kell részt venniük ebben a programban, mint amire őket a főiskolán felkészítették. Egészen más egy zeneiskolában egyénileg tanítani a stabilabb családi háttérrel rendelkező gyerekeket, mint csoportban a hátrányos helyzetűeket. Igazából a magyar zeneoktatás nem készíti fel őket arra, hogy hogyan kell csoportosan tanítani.” (zenei koordinátor)

„Nem volt kizáró feltétel a szociális munkás diploma, de mindenképpen előnynek számított, hogy a jelentkezőnek szociális munkás, szociálpedagógus, mentálhigiénés végzettsége legyen, tehát valami olyasmi, ami ehhez a témához köti. Alapvető kritérium volt a szociális munkásoknál, hogy legyen tapasztalatuk hátrányos helyzetű gyerekekkel, egyáltalán gyerekekkel való foglalkozás terén. Az is nagyon fontos a máltai működés szempontjából, hogyha rátermett embert találunk, akkor ne a végzettség hiánya akadályozza meg, hogy őt föl tudjuk venni, ha egyébként megvan benne az a fajta attitűd, az a fajta nyitottság, ami szerintem alapvetően fontos ebben a programban. Ezeket a kiválasztási szempontokat alkalmaztuk a zenetanárok esetében is. Tehát nemcsak a végzett és tanári diplomával rendelkező munkatársak felé nyitottunk, hanem az volt a fontos, hogy bizonyítható gyakorlata legyen a zenetanítás területén, és nagyon örültünk, ha olyan jelentkezővel találkoztunk, akinek volt tapasztalata hátrányos helyzetű gyerekekkel, cigány gyerekekkel. Erre sajnos nem nagyon volt példa, mert a zeneiskolai rendszerből általában kimaradnak a nagyon problémás gyerekek, a cigánytelepi gyerekekről nem is beszélve. Ráadásul a velük történő foglalkozás a tanárképzésben sem jelenik meg, ez szerintem komoly hiányosság. De ezt a pedagógusképzésről általában is el lehetne mondani: nincs elég hangsúly azon, hogy ezekkel a gyerkőcökkel foglalkozzanak, egyáltalán gyakorló tanárként menjenek el ilyen iskolába, lássanak ilyen gyereket.” (szakmai vezető)

A zenetanárok egy része, főként Miskolc környékén, úgy jelentkezett az állásra, hogy egyértelművé tették, meglévő munkahelyüket nem kívánják otthagyni, így csak részmunkaidőben történő alkalmazásuk jöhetett szóba. Részben emiatt sok pályakezdőt vagy végzős hallgatót vett fel a program. Végül a két régióban a zenetanárokat tekintve nagyon eltérő lett a helyzet.

„Két teljesen különböző struktúra volt délen és északon. Délen az a szerencsés helyzet alakult ki, hogy három vonós iskola volt egymás közelében: Bogádmindszent, Magyarmecske, Pécs, és ezekre a helyszínekre ugyanazok a tanárok jártak ki, tehát kialakult egy csapat, akik heti rendszerességgel

együtt dolgoztak. Itt a kommunikációval nem volt probléma, mert odafelé az autóban megbeszélték a dolgokat. Az más kérdés, hogy támadtak személyi feszültségek, de alapvetően ez egy optimális konstrukció volt, annak köszönhetően, hogy délen teljes állású zenetanárokkal dolgoztunk. Így ki tudtunk alakítani egy olyan órarendet, hogy a négy zenetanár együtt mozgott, így szét lehetett válni kis csoportokra, ekkor egy-egy tanár 2-4 gyerekkel külön foglalkozott, majd óra végén egy közös zenekart alkotva össze lehetett rakni mindazt, amit a gyerekek külön-külön tanultak. Mivel minden tanárnak volt olyan iskolája, amiért ő felelt, előfordult olyan is, hogy egy-egy iskolába egy-két tanár ment, ilyenkor kiscsoportos foglalkozások folytak. Északon egy fiatal csellótanár vállalta az 5 napot, de az összes többi tanár 2 vagy 3 napos munkaidőben dolgozott. Ez egyrészt azt jelentette, hogy nem tudtak több iskolában oktatni, mert ha csak két napot tanítanak, akkor ugyanazokkal a gyerekekkel kell, hogy foglalkozzanak ezeken a napokon. Másrészt a különböző iskolákban tanító tanárok közötti kommunikáció teljesen esetlegessé vált.” (zenei koordinátor)

3.3.4 A program munkatársainak felkészítése, tevékenységük támogatása

A munkatársak felvétele döntő részben augusztus végére lezárult. Mivel hamarosan kezdődött a tanév, szeptember első hetében fel kellett készíteni a zenetanárokat és a szociális munkásokat a program végrehajtására, ennek érdekében az MMSZ országos központjában egy négynapos szemináriumot rendeztek.

A képzés csak kis részben szólt a zeneoktatásról. Kiemelt szerepet kapott viszont a Máltai Szeretetszolgálat szellemiségének a megismertetése, az arra való felkészülés, hogy milyen közegbe kerülnek a kollégák, melyek a várható konfliktusok, s azokat hogyan érdemes kezelni. A szeminárium tematikájának kidolgozásában és a felkészítés lebonyolításában a program megvalósításához kialakított – szociális, pedagógiai, zenei – szakmai munkacsoportok szakemberei is közreműködtek. A szakmai vezető az indító képzést az alábbiakban foglalta össze:

„Úgy építettük fel a tematikát, hogy bizonyos blokkokban együtt voltak a kollégák, másokban pedig szakmacsoportonként. Azt már akkor tudtuk, amikor a tematikán dolgoztunk, hogy képtelenség négy nap alatt mindent átadni nekik, főként konkrét zenei módszertani fogásokat, már csak azért is, mert a hegedűsök is máshogy csinálják, a fúvósok is máshogy csinálják. Ebben a négy napban inkább megpróbáltunk egy intenzív, nagyon mélyre ható kezdő lökést adni. Sok szó esett arról, hogy ennek a programnak mi a célja, hogy ez elsősorban szociális program. Beszéltünk a várható tevékenységekről, de nagyon nagy hangsúlyt helyeztünk arra, hogy megpróbáljuk felkészíteni a munkatársakat, milyen konfliktusok várhatók azzal, hogy bemennek egy iskolába, ami egy zárt rendszer, amelybe mi gyakorlatilag »beejtőernyőzzük« őket.”

A Szimfónia program egyik rendkívül fontos fundamentuma a csoportos zenetanítás. Ennek módszertani kérdéseit nem volt idő megtárgyalni a négynapos szemináriumon. Az egyértelművé vált, hogy a zenetanár kollégák ebben segítségre szorulnak, hiszen a hazai felsőoktatási rendszerben arra készítették fel őket, hogy egyéni képzéseket tartsanak a zeneiskolákban. Mivel a zenetanárok jelentős része pályakezdő volt, részükről maximálisan megvolt a nyitottság, a csoportos zenetanítással kapcsolatban nem voltak ellenérzéseik, viszont módszertani támogatást igényeltek. Az első zenei módszertani szakmai felkészítésre novemberben került sor. Egybehangzó vélemény, hogy korábban hasznosabb lett volna, azonban még éppen idejében történt, hiszen a közbeszerzés csúszása miatt a hangszerek is csak ősz közepén-végén érkeztek meg.

A november végi képzés a vonós hangszerek csoportos tanítására kidolgozott Suzuki-módszert ismertette. Ennek lényegéről a zenei koordinátor a következőket mondta el: *„A Suzuki-módszer abban ad jó tippet, hogyan lehet akár 10-15 gyereket együtt tanítani – amellett, hogy egyénileg is foglalkozni kell velük. A csoportos képzésben olyan foglalkozást próbál tartani játékosan a tanár, ahol 10-15 gyerek egy időben fegyelmezetten ugyanazt csinálja. Nyilván abban a közegben, ahol mozgunk, nem evidens, hogy ez működik, van, ahol jobban, van, ahol kevésbé. Tehát, ha nem is hosszú időre, de sikerül összpontosítani a gyerekek figyelmét, hogy amikor a vonót föltartom, akkor mindenki rám figyel, és akkor mutatom: most ismételjétek. Gyakorlatilag ez a Suzuki-módszer, illetve Venezuelában is ezt használják a kezdőknél. Van egy tanár, aki mutatja, a gyerekek ismétlik – vagyis az utánzáson alapul a csoportos zeneoktatás. Én úgy vettem észre, hogy legtöbb esetben nem ez az egyedül üdvözítő módszer, mert a gyerekek nem bírják koncentrációval, de a segítségével kezdetben egy-egy fél percre, egy percre, rövid időre lehet összpontosítani a gyerekek figyelmét, és később ezt az időt egyre jobban ki lehet tolni.”* A módszer hegedűre és csellóra van részletesen kidolgozva. A csoportos zeneoktatás módszertana a fúvósok esetében jóval kisebb súlyú problémaként jelentkezett, mert ők eleve a zenekarépítésre alapozzák a foglalkozásaikat. A novemberi Suzuki-képzés folytatására januárban került sor. E képzéseken a szociális munkások is részt vettek annak érdekében, hogy segíteni tudják a csoportos foglalkozásokat.

Nem csak zenei képzést biztosított a program a kollégáknak. Szeptemberben már látszott, hogy a hangszerek egy-két hónapos csúszással fognak megérkezni. A szakmai vezetés nem kívánta eszköztelenül az iskolába küldeni kollégáit, ezért megteremtették a feltételeit annak, hogy az MMSZ gyerekesély programjában (GYEP) kidolgozott játszótéri animátor és koordinátor képzésen³⁹ részt vehessenek. Ahogy a szakmai vezető megfogalmazta: *„Jó lehetőségnek tűnt, hogy tudunk a kezükbe adni valamit, ami hangszer nélkül képes közösséget fejleszteni, gyermekekkel értelmes foglalkozást biztosítani.”*

A szakmai munkacsoportokkal együttműködve, a heti és havi találkozók mellett szakmacsoportos workshopokra is sor került. *„Volt, hogy szakmacsoportonként tartottunk megbeszéléseket. A fúvósokhoz meghívtuk Sztán Istvánt, aki elismert, országos hírű szakember, vele lehetett beszélgetni, tapasztalatokat megosztani. Volt olyan szociális munkásoknak szervezett műhely, amelyen a kiscsoportos foglalkozásokra GYEP-esek is részt vettek.”* (szakmai vezető)

Előzetesen nem tervezett képzésekre is sor került, mert igény volt rá. *„Például láttuk, hogy mennyire feszültek attól, hogy az iskolai erőszakkal nem tudnak mit kezdeni, ezért szereztünk olyan szakembert, aki tartott nekik felkészítést a témában.”* (szakmai vezető)

Igény jelentkezett továbbá szupervízióra, ennek feltételeit is sikerült megteremteni. A hasonló szociális programokból a szupervízió legtöbb esetben hiányzik, pedig rendkívül fontos támogatást képes adni a kollégáknak. A Szimfónia programban három csoportban valósult meg: a szakmai vezetői stáb, az északi és a déli régiós kollégák körében. A program során rendszeresen megtartott foglalkozásokon az érzelmi nehézségek oldása, a szakmai megerősítés és a munkára történő összpontosítás segítése volt napirenden. Minden alkalom előkészítő szakasszal indult, ebben a körben a kollégák megfogalmazták, hogy milyen problémával érkeztek, és mi az, amivel aznap dolgoznának. Ezek közül kiválasztották a legfontosabb és a csapat legtöbb tagját érintő eseteket, amelyeket körbejártak, majd a problémákra

³⁹ A 112 órás akkreditált képzés részletei: <https://sites.google.com/site/523help/kistersegek-tamogatasa/kepzesek/jatszoteri-animator-es-koordinator-kepzes>

megoldásokat kerestek. A csoport tagjai igyekeztek az esethezónak külső segítséget, megerősítést adni. A szupervízor moderálása mellett mindenki elmondhatta, hogyan látja az esetet, és a megoldás érdekében milyen irányba lenne érdemes elmozdulni. A záró körben mindenki beszámolt az napi benyomásairól, arról, hogy szakmai értelemben hogyan és mivel érkezett, és mit visz magával.

„A szupervíziónak is vannak folyamatai, és igazából ebben a programban mindegyikkel találkoztunk: az elején, pontosan az első alkalommal konfliktuskezelési, vitarendezési technikák kerültek elő, ezeket a módszereket beszélünk végig. Utóbb jött a problémák felvetése, hogy azokat hogyan lehet megoldani. Például egy nagyobb terhelés után jönnek felpörögve a gyerekek, akik nagyon lelkesek, de hát ők igazi energiavámpírok, szükségük van rá, hogy azt érezzék, rengeteg energiát tudok adni, miközben elfáradtam, miközben egy országos vagy területi koncerten vagyunk túl, ahol nagy volt az izgalom, mind a zenészek, mind a szociális munkások, mind a gyerekek részéről. Hogyan tudunk innen újramelegedni hasonló nagy energiákkal? Ilyen problémák megoldásán is dolgoztunk.” (szupervízor)

3.4 A programot megalapozó dokumentumok elemzése

3.4.1 A Megvalósíthatósági tanulmány

A pályázati útmutató a projekt előkészítéséhez tartozó, kötelezően beadandó Megvalósíthatósági tanulmányt a támogatható tevékenységek közé sorolta, és meghatározta a tartalmi követelményeket; a pályázati kiíráshoz tartozó segédletek között megtalálható a TÁMOP és TIOP konstrukciókhoz készített, egységesített tanulmánysablon. A tartalmi értékelésnél az előírt és elvárt kritériumoknak való megfelelést az irányító hatóság jelentős részben a Megvalósíthatósági tanulmányban rögzítettek alapján ellenőrizte és hagyta jóvá.

A tanulmányt a Symphonia Alapítvány, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Egyesület munkatársai és szakértői 2014. május 15-én véglegesítették, és a pályázati dokumentáció részeként megküldték az irányító hatóságnak.

E dokumentum elkészítése során a legnagyobb kihívást azt jelentette, hogy egy Magyarországon eddig ismeretlen program adaptációját kellett megtervezni, feltételezve, hogy az elméletben konstruált projektmegvalósítás a gyakorlatban is működni fog. Minden pilot program így indul: végig kell gondolni és egyfajta teszt üzemmódban kell megvalósítani egy projektet, amelyről feltételezhető, hogy társadalmilag hasznosnak bizonyul. A program befejezéséhez közeledve látható, hogy a Megvalósíthatósági tanulmány nagyrészt jól mérte fel a végrehajtandó feladatokat, azok összefüggéseit, hierarchiáját, a prioritásokat.

A tanulmány öt fő fejezetből áll: helyzetértékelésből, a projekt céljainak és tevékenységeinek megnevezéséből, a szakmai és pénzügyi megvalósítás részletes ütemezéséből, a projekt megvalósításának szervezeti kereteinek ismertetéséből, valamint a nyilvánosság biztosítását és a kommunikációs tevékenységet bemutató összefoglalóból.

A Helyzetelemzés fejezet bemutatja a program megvalósításának lehetséges helyszínéül szolgáló iskolák regionális elhelyezkedését, elemzi az érintett Észak-magyarországi és Dél-dunántúli régiók rendkívül rossz gazdasági, munkaerő-piaci és szociális helyzetét. Ezt követően a projekt indokoltságát támasztja alá, főként a szegénység, a gyermekek kedvezőtlen szociokulturális háttere és a tanulói teljesítmény összefüggéseinek feltárásán keresztül.

A projekt szükségességét alátámasztó problémát a tanulmány a következőkben határozza meg: a leszakadó csoportok körében tömeges jelenség, hogy vagy már az általános iskolai tanulmányaikat sem fejezik be, vagy ha igen, akkor írni-olvasni sem tudnak rendesen. A mélyszegénységben élő családokban jellemző az alacsony iskolai végzettség és a tartós kiszorulás a munkaerőpiacról. E családok gyermekei a legtöbb esetben hátrányos helyzetűek, illetve halmozottan hátrányos helyzetűek, nagy arányban vannak köztük romák. Megfigyelhető, hogy a kisebb településeken a gettósodási folyamatok hatására, a nagyközségekben és városokban pedig a szabad iskolaválasztás következményeként az általános iskolák egy része gyorsuló mértékben szegregálódik. Az oktatási intézményeknek – néhány innovatív iskolát leszámítva – nincsenek eszközeik a kialakult helyzet kezelésére, melynek következtében a legszegényebb gyerekek életpálya-esélyei korán determinálódnak: lemorzsolódnak, funkcionális analfabétaként hagyják el az iskolarendszert, vagy legfeljebb szakiskolákban folytatják perspektívát nem nyújtó tanulmányaikat.

A fejezet bemutatja a Szimfónia program kapcsolódását a szakmapolitikai- és jogi háttérhez – kiemelten a nemzeti köznevelési törvényhez és a Nemzeti alaptanterv tartalmi szabályozóihoz –, valamint a projekt céljainak illeszkedését az Új Széchenyi Tervhez (ÚSZT), illetve a hazai és térségi fejlesztéspolitikához. Az EU 2020 Stratégiának az oktatásra vonatkozó céljai közül a Szimfónia program ahhoz kapcsolódik, amely a korai iskolaelhagyók⁴⁰ arányát 10% alá kívánja csökkenteni. A korai iskolaelhagyás mérséklésére irányuló erőfeszítésekhez a program a maga eszközeivel kíván hozzájárulni, hiszen a sikeres iskolai pályafutás meghatározó lehet a későbbi életpályaesélyekre, ezáltal a munkaerő-piaci lehetőségekre, ebből következően pedig a társadalmi státuszra, a gazdasági helyzetre is.

A tanulmány második fejezete a projekt céljait és tevékenységeit foglalja össze. *„A projekt célja különösen, hogy az iskolai sikerességhez szükséges tanulási és szociális kompetenciák megerősítésével, a tanulási motiváció és az együttműködési készség növelésével hozzájáruljon a korai iskolaelhagyás arányának a csökkenéséhez, a sikeres továbbtanuláshoz. Mindezt a projekt a minőségi oktatáshoz való hozzáférés elősegítésén, az ehhez szükséges feltételek megteremtésén és az innovatív, tanórán kívüli tevékenységekhez kapcsolódó módszertan kidolgozásán keresztül kívánja elérni.”* E célrendszert a tanulmány az átfogó célokon és a közvetlen célkitűzéseken keresztül mutatja be, melyeket tevékenységekre bont, megnevezi a megvalósításba bevont külső szereplőket, továbbá a tervezett projekt szakaszait is részletezi.

A fejezet meghatározza a program közvetlen célcsoportját (köznevelési intézmények 1. osztályos (és alsó tagozatos) tanulói; a tanulók szülei és a köznevelési intézmények azon pedagógusai, akik a program megvalósításában részt vesznek). A tanulmány rögzíti, hogy a közvetlen célcsoportok esetében a fejlesztés hatásterületei a köznevelési intézmények 1. osztályos (és alsó tagozatos) tanulóinak személyiségkomponensei, szociális kompetencia struktúrája, az alkotóképesség és a tanulási motiváció. A Megvalósíthatósági tanulmány elkészítése és a program indulása között lezajlott egy komoly és alapos szakmai vita, amelynek eredményeként a célcsoportot tekintve jelentős változás történt. Mivel a hangszeres zeneoktatás szolgált eszközül a tanulmányban megfogalmazott célok

⁴⁰ Korai iskolaelhagyóknak nevezzük azokat a 18–24 éveseket, akiknek nincsen legalább szakmunkás szintű szakképzettsége, sem érettségije, és nem is vettek részt semmilyen oktatásban a megkérdezésüket megelőző négy hétben. Az Európai Unió tagországaiban több felmérés is készült a korai iskolaelhagyókról.

eléréséhez, viszont az 1. osztályos tanulók többsége erre kevésbé érett, ezért az ő közvetlen célcsoporti státuszuk háttérbe szorult, s a helyükre az alsó tagozat magasabb évfolyamainak diákjai léptek.

Az ennél lényegesen tágabb körű közvetett célcsoport (a köznevelési intézmények azon pedagógusai, akik a program megvalósításában nem vesznek részt; a köznevelési intézmények azon tanulói, akik nem vesznek részt a programban; a köznevelési intézmények fenntartói; helyi zenei műhelyek, intézmények, zenepedagógiai szakmai közösségek; helyi szociális és kulturális intézmények) arról árulkodik, hogy a projekt megvalósítói nagyon fontosnak gondolják a program minél mélyebb helyi társadalmi beágyazottságának megteremtését.

A Megvalósíthatósági tanulmány meghatározta továbbá a projekt tevékenységcsoportjait, azok egymásra épülését is az előkészítő szakasztól kezdve a megvalósítás folyamatán keresztül egészen az értékelésig. Az egyes tevékenységcsoportok jelen tanulmányban részletesen bemutatásra kerülnek.

A második fejezet ismerteti az indikátorokat. Mivel a Szimfónia program mindössze egy tanévre tervezett pilot programként indult, és a magyar nevelési-oktatási gyakorlattól teljes mértékben idegen, új módszert kívánt meghonosítani, előre látható volt, hogy a hatások csak hosszú távon lesznek érzékelhetőek. Emiatt a projekt megvalósítói kizárták a hatásindikátor meghatározásának lehetőségét, és csak kimeneti és eredmény indikátorokat határoztak meg.

A pályázati útmutató kimeneti indikátorként szabta meg a programba bevont köznevelési intézmények (15 db), a bevont tanulók (150 fő) és a bevont hátrányos helyzetű (HH), valamint halmozottan hátrányos helyzetű (HHH) tanulók számát (60 fő, minimum a csoportlétszám 40%-a). Eredményindikátorként a projekt keretében kidolgozott akkreditált pedagógus-továbbképzési programot eredményesen elvégzett, arról tanúsítvánnyal rendelkező pedagógusok számát (30 fő) rögzítette.

A tanulmány harmadik fejezete a szakmai és pénzügyi megvalósítás részletes ütemezését ismerteti. A szakmai megvalósítás szakaszai megfeleltethetők a célkitűzésekhez rendelt tevékenységekkel. A pénzügyi rész ütemezésével foglalkozó összefoglaló először is az igényelt támogatásnak (300 millió forint) a két konzorciumi partnerszervezet közötti százalékos elosztását határozza meg. A tervezett tevékenységek súlyának és költségeinek megfelelően a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Egyesület a támogatás 84%-ának, míg a Symphonia Alapítvány a 16%-nak a támogatási szerződésnek megfelelő módon történő felhasználásáért vállalt előzetesen felelősséget. A fejezet utolsó, nagyobb blokkja a projekt pénzügyi, megvalósíthatósági és fenntarthatósági kockázatait elemzi, és egy cselekvési tervben foglalja össze az előkészítés és a megvalósítás részletes feladatleírását és ütemezését.

A negyedik fejezet a projekt megvalósításának szervezeti kereteit ismerteti. Bemutatja a főpályázót (projektgazdát), a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Egyesületet és annak tevékenységét, külön kitérve azokra a nagyobb lélegzetű projektekre, amelyeket az elmúlt időszakban valósított meg, elsősorban a mélyszegénységben élők körében. Az MMSZ konzorciumi partnere a programban a Symphonia Alapítvány, amelynek működési területét szintén feltérképezi a tanulmány. A két szervezet tevékenysége jól láthatóan kiegészíti egymást: míg az egyik a szociális gondoskodás és a társadalmi krízishelyzetek újszerű kezelésével tett szert szakmai elismerésre, addig a másik elsősorban zenei-zenepedagógiai téren szerzett tapasztalatokat. A fejezet részletesen bemutatja – tevékenységi körökre lebontva – a főpályázó és a konzorciumi partner feladatainak megosztását, valamint a projekt

megvalósításához rendelkezésre álló humán erőforrást. Végül az egyes feladatok ellátásához szükséges pozíciókkal kapcsolatos kompetencia-elvárásokat határozza meg.

Az ötödik, egyben utolsó fejezet a nyilvánosság biztosításának és a kommunikációs tevékenységnek a bemutatására vállalkozik.

A pályázat megnyerésének körülményeiről szólva már említettük, hogy az előzetesen tervezett program költségvetésének csak a harmadát kapták meg a projekt lebonyolítói úgy, hogy a szakmai tartalom megvalósításának a fele elvárás volt a kiírás szerint. A tanulmányban meghatározott koherens koncepció végrehajtása talán emiatt vált néhány helyen sérülékennyé. Problémát okozott például a pályázati útmutatónak az a feltételrendszere, amely a megvalósítás földrajzi helyének (15 iskolában szükséges indítani a programot, földrajzilag egymástól távol eső két régióban) a kereteit jelölte ki. A térben távol eső, nagyszámú projektmegvalósulási helyszínhez a szűkös források miatt az ideálisnál kevesebb szakember volt alkalmazható, így a földrajzi távolságok miatt a szakmai vezetői stáb koordináló tevékenysége rendkívüli erőfeszítéseket igényelt, csökkentve a program módszertani finomhangolására, illetve disszeminációjára eredetileg szánt időt.

Egy ilyen pilot program nagy előnye, hogy a támogatási szerződésben megszabott keretek között biztosít egyfajta rugalmasságot a módszertani változtatásokban, amennyiben az szakmailag indokolt. A projekt megvalósítása során ezzel a rugalmassággal a szakmai megvalósítók maximálisan éltek is (az igényekre reagálva több képzést tartottak, szupervíziót vezettek be a programba az előzetes tervekhez képest), e módosítások tapasztalatai felhasználhatóak lesznek a program szélesebb körben való kiterjesztésekor.

3.4.2 A Pilot pedagógiai program

A projekt előkészítési szakaszában a Szimfónia pilot pedagógia programjának megírásakor a projekt megálmodói ugyanazokkal a kihívásokkal néztek szembe, mint amikor a Megvalósíthatósági tanulmányt kellett összeállítaniuk. Mivel egy Magyarországon nem ismert program adaptálásáról van szó, ezért nem hagyatkozhattak semmiféle hazai tapasztalatra, kivéve talán a monori cigánytelepen folyó, az örömenélést középpontba állító kísérleti programra, amely azonban a Szimfóniával ellentétben nem iskolában, hanem egy közösségi térben foglalkozott a gyermekekkel. A pedagógia program megalkotói a dokumentum bevezetőjében mindezt hangsúlyozták is: *„Jelen pedagógiai program a venezuelai El Sistema alapelveire épül, figyelembe véve a Program (a továbbiakban program) pályázati anyagában szereplő feltételek által szabott kereteket. A pedagógiai program célja, hogy iránymutatást nyújtson az El Sistema Magyarországon történő adaptálására egy pilot program keretében. Jelen pedagógiai program ezért csak előzetes szakmai anyagként értelmezhető, melynek véglegesítése a program megvalósítása során, a program szakmai monitoring rendszere által nyújtott információk alapján történik meg.”*

A dokumentum meghatározza a program alapértékeit, ezek: az emberi jogok, a társadalmi felelősség, a lélek megerősítése, a fiatalokba vetett bizalom, a folyamatos fejlődés.

A program alapelvei között elsőként a zene, mint a társadalmi változás örömteli eszköze szerepel. Mindez azt jelenti, hogy a program lebonyolítói a gyermekek szociális fejlődését a zene eszközeivel kívánják segíteni, ennek feltételeit igyekeznek megteremteni.

További alapelv a nyitottság és a profizmus: *„A program annyi gyermeket szólít meg és von be közösségébe, amennyit csak tud, olyan gyakran, amennyire csak lehet, olyan fiatalon, amilyen fiatalon csak lehet, olyan hosszú ideig, ahogy csak lehet, bármilyen képességekkel is rendelkezik az adott gyermek.”* Mindehhez professzionális zenei oktatást biztosít annak érdekében, hogy a legtehetségesebb gyerekek akár zenei pályára is léphessenek – mindezt ingyenesen, mindenki számára elérhető módon.

Hangsúlyosan szerepel az alapelvek között, hogy a Szimfónia az iskolákban látja a program létjogosultságát, annak támogató, közösségi térként működő funkciójára építeni kíván.

Az intenzív, elmélyült munka feltételeinek biztosítása is nagyon lényeges, ennek eredményeként a fellépések tovább fokozhatják a közösséghez tartozás örömét, sikerélményt és önbizalmat adnak, továbbá lehetőséget biztosítanak a gyermekek tehetségének bemutatására az iskola és a szülők előtt egyaránt.

A közösségépítésben kiemelt szerepe van a zenekarnak, mint megnyilvánulási formának: *„A zenekar a társadalom egyfajta modelljeként szolgál, ahol az egyének közti versenyszellemet felváltja a közös, egy célért való küzdelem.”*

A program külön gondot fordít arra, a munkatársak segítsék a gyermekeket abban, hogy kiteljesedjenek, egész emberré váljanak, ne csak zenészként, hanem diákként, közösségi emberként, de akár a gyengébben haladók segítőjeként is helytálljanak. Nagyon fontos alapelv az életre szóló nevelés folytonossága, a program szervezői bíznak abban, hogy meg tudják teremteni annak feltételeit, hogy növendékeik a kisgyerekkortól a felnőttkorig megtalálják azokat a partnereket, akik segítik zenei fejlődésüket.

Komoly hangsúlyt kap a család, a testvérek és a szülők bevonása a programba, hiszen részvételükkel szorosabbá válnak a családi kötelékek, és a foglalkozások elfogadottságának mértéke is javul. A Szimfónia program, bár különböző iskolákban folyik, a hálózati kapcsolatok erősítése érdekében az egyes intézmények tanulói és diákjai rendszeresen találkoznak egymással, segítve az egymástól való tanulást, a barátkozást.

A pedagógiai program a továbbiakban az átfogó célokat és közvetlen célkitűzéseket mutatja be, illetve a közvetlen és közvetett célcsoportot nevezi meg, teljes mértékben egyezően a Megvalósíthatósági tanulmányban rögzítettekkel, melyeket a 2.4.1-es fejezetben már ismertettünk.

A dokumentum megnevezi azokat a képességcsoportokat, amelyeknek a fejlesztésére irányuló tartalmi elemeket a program előtérbe helyezi. Ezek a következők:

- zenei képességcsoport: zenei hallási képesség, ritmikai képesség, kottaolvasás, szolmizálás, reprodukciós és improvizációs képesség, éneklési képesség;
- magyar nyelvi képességcsoport: kiejtés, szókincs, szövegértés, folyékony olvasás;
- kognitív (értelmi, pszichikus) képességcsoport: észlelés, emlékezet, figyelem, felfogóképesség, képzelet, gondolkodás;
- motoros (mozgásos) képességcsoport: finommotorika és kézügyesség, nagymozgások, légzéstechnika, térbeli tájékozódás;

- szociális képességcsoport: fegyelem, együttműködés, versengés, szolidaritás, tolerancia, tisztelet, problémamegoldás, reális énkép, szabálykövetés, választás és döntés, kezdeményezés, kitartás, kötelességtudat;
- affektív (érzelmi) képességcsoport: érzelemkezelés, belső motiváció, konfliktuskezelés.

Mindezek mellett a Szimfónia a Nemzeti alaptanterv kulcskompetenciái tekintetében kiemelten kívánja fejleszteni a szociális és állampolgári kompetenciát, az esztétikai-művészeti tudatosság és kifejezőképesség területét, valamint a hatékony, önálló tanulást, illetve a kreativitást.

A pedagógiai munka megvalósítását összefoglaló fejezet kiemeli, hogy az elsődleges célcsoportként meghatározott két korosztály esetében egységesen történik a pedagógiai tevékenységek meghatározása, és megemlíti a korszpecifikus különbségeket is. Míg a nagyobbaknál a későbbiekben ismertetett „keltető” és a hangszeres alapozás csupán egy néhány hetes, maximum 1-2 hónapos bevezetés a zenekari munkába, addig a kicsinyek esetében ez a fázis egy megalapozottabb, hosszabb, akár kétéves folyamatot is jelenthet. A pedagógusok tapasztalatát, a gyermekek képességeinek ismeretét a pedagógiai program valós tudásnak tekinti, ezért komoly szabadságot biztosít számukra: *„A konkrét pedagógiai módszertani megoldásoknál nagyobb hangsúly kerül ennek a hosszabb, megalapozottabb folyamatnak a kitöltésére, itt a pedagógiai programot használó tanár maga érzékelheti, hogy melyik elem melyik korcsoportnak mennyiben releváns, hol mire kerül a nagyobb hangsúly.”*

A következő egységben a tanórán kívüli szimfóniás foglalkozások módszertanát mutatja be a pedagógiai program. Az egyes módszertani elemek ismertetése előtt kiemeli, mennyire fontos, hogy a zenei foglalkozásokon a gyerekek sohase tapasztaljanak tiltást, külső kényszert, elvárásokat, nyomást, hisz az iskolában éppen elég kudarc éri őket. A Szimfónia program azt akarja elérni, hogy foglalkozásain a gyerekek bátorítást kapjanak, sikerélményük legyen, és ezáltal az önbecsülésükben megerősödjenek. Emellett az eredményes zenei fejlődés érdekében szükség van alapvető rendre, észszerű csoportbeosztásokra is. Nagy kihívás a pedagógusok számára úgy megteremteni a fejlődés strukturális előfeltételeit, hogy az motiválja, és ne blokkolja a gyerekeket.

A foglalkozások egyik fajtája a „keltető”; ez a program báziscsoportja, ahová bárki bármikor csatlakozhat. A gyerekek itt szerzik az első zenei benyomásaikat. Fontos továbbá, hogy *„itt az új gyerekek közvetlen kapcsolatba kerülhetnek a hangszerekkel, számukra a fő cél a kedvcsinálás, illetve a hangszeres tanulmányokhoz szükséges ismeretek, készségek, közösségi szellem megalapozása.”* A pedagógiai program részletesen kifejti a „keltető” foglalkozások főbb területeit: ismerkedés a hangszerekkel, a zenekarral; a fegyelmezett közös munka feltételeinek játékos megalapozása; ritmus- és hallásfejlesztés; alapvető kottaírási és -olvasási készségek gyakorlása, éneklés, furulyázás, torna és tánc; mesemondás, zenehallgatás, zenei videók megtekintése. Egy másik foglalkozástípus a „kóstolót”, amely a „keltető” mellett, azzal párhuzamosan fut. Itt történik a gyerekek első személyes találkozása a hangszerrel. Ennek formája, hogy egy terembe egy hangszeres tanárhoz felváltva, egyenként vagy 2-4 fős csoportokban mennek a gyerekek 5-10 perces „hangszerkóstolóra”, ahol kézbe kaphatják a hangszert, megfújhatják/meghúzhatják, kipróbálhatják például azt, amit a „keltetőben” előző nap a papírhegedűn⁴¹ már megtanultak. A hangszeres csoportfoglalkozásokon a zenekari munka

⁴¹ A hangszerek megérkezéséig használt seprűnyélből, kartonból, pálcikából készült játékhegedű, ami alkalmas a megalapozó gyakorlásra.

megalapozása folyik intenzív együtt tanulás során, vagy egy ennél kevésbé rendezett formában, amikor valamennyi gyerek kedvére megszólaltathatja hangszerét, míg akiknek segítségre van szükségük, a tanárral gyakorolnak („káosz-elmélet”⁴²). A zenei foglalkozások során a Suzuki-módszert, a Szilvay-módszert,⁴³ a zenekari nevelés ismert módszereit egyaránt alkalmazták a pedagógusok.

A pedagógiai program zárófejezete a gyerekek fejlesztéséhez szükséges szakmai és pedagógiai hátteret ismerteti.

A program megvalósítása közben szerzett tapasztalatok alapján zajlik a Pedagógiai program korrekciója. A projekt végrehajtói által vállalt 30 órás akkreditált pedagógus-továbbképzés kiemelt tananyaga lesz az átdolgozott Pedagógiai program.

4 A Program megvalósításának folyamata

4.1 A programot lebonyolító szervezetek

4.1.1 A Magyar Máltai Szeretetszolgálat feladatai a programban

A Magyar Máltai Szeretetszolgálat (MMSZ) megalapítására 1989-ben került sor, 1998-ban szerezte meg a kiemelkedően közhasznú szervezet minősítést. Az MMSZ célja és feladata a társadalom legszegényebb rétegeinek támogatása, hogy a rászorulókat az emberi méltóságuk szerint őket megillető jogaikból adódóan az alapvető szükségleteiket minél nagyobb mértékben kielégíthessék. Az eredetileg elsősorban karitatív tevékenységet folytató szervezetet a magyarországi szociális ellátórendszer problémái arra késztették, hogy ebben a szegmensben az állami feladatok átvállalásával egyre nagyobb mértékben vegyen részt. Az MMSZ civil szervezetként olyan programokat, modelleket és szociálpolitikai stratégiákat igyekszik kidolgozni és megvalósítani, amelyek megoldást kínálhatnak szociális krízishelyzetben lévő egyének és közösségek számára. Az MMSZ modellprogramjaiban folyamatosan keresi és fejleszti azokat az eszközöket, amelyek a kirekesztett családok és közösségek, a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek társadalmi integrációjában hatékony szerepet játszhatnak. Az MMSZ roma közösségekben végzett munkájának átfogó projektneve a Jelenlét program. Ahogy a Megvalósíthatósági tanulmány rögzíti: *„Jelenlét, mivel a program lényege egy állandó jelenlét biztosítása a célcsoport részére, irodáink a telep szerves részeként működnek, könnyen megközelíthetőek a segítségre szorulóknak számára. Komplex, mivel több részterületre – szociális ellátás, oktatás/képzés, gazdaság, egészségügy, kultúra – együttesen koncentrálnak. Közösségi, mert a családokat és a közösséget aktivizálva felkutatja, elismeri és felhasználja a már meglévő belső erőforrásokat, és a szociális segítségnyújtást a jó célra és a konkrét és gyors problémamegoldásra törő csapatmunka húzóerejével és dinamikájával végzi. Rehabilitáció, mivel jövőképet, tartást ad, lehetővé téve azoknak az alapvető, sokszor az emberi méltósággal összefüggő igényeknek a kielégítését, amelyek az itt élők számára gyakran elérhetetlenek.”*

⁴² Egy olyan tanulási forma, amikor egy teremben mindenki szabadon próbálgatja a hangszerét, míg kisebb csoportok a jelenlévő tanár(ok) köré gyűlnek segítséget kérve., Velük így akár egyénileg, akár kis csoportban lehet foglalkozni.

⁴³ Szilvay Géza és Szilvay Csaba „Színes húrok” elnevezésű, a Kodály-koncepció alapjára épülő hegedű- és gordonkatanítási módszere, amelynek lényege, hogy kezdetben a színek, több érzékszervre ható elemek és játékos ábrák segítik a kottában való tájékozódást és a különböző zenei fogalmak megértését.

A Szimfónia programban az MMSZ volt a főpályázó, kiemelt feladatait a projektmenedzser így foglalta össze: „A Megvalósíthatósági tanulmányban már benne volt a Málta. Amikor kiderült, hogy a Máltai Szeretetszolgálat ebben főpályázóként fog részt venni, a Symphonia Alapítvány pedig partnerként, akkor eldőlt, hogy a program szakmai megvalósítása, a szakmai és a pénzügyi vezetés a Máltánál lesz.” A projekt valamennyi részfeladatát áttekintve a következő projektelemek végrehajtásának lett végül felelős partnere az MMSZ:

- *Projekt-előkészítés:* a programba bekerülő köznevelési intézmények kiválasztása; a potenciálisan bevonandó iskolák felmérése, helyzetelemzés; a jelentkezések elbírálása, döntés a bevonandó köznevelési intézményekről; intézmények bevonása a projektbe; együttműködési megállapodások megkötése a kiválasztott közoktatási intézmények fenntartóival (SA-val együtt); intézmények közötti együttműködések kialakítása és a megvalósító humán erőforrás kiválasztása
- *A zenei integrációs program szakmai-módszertani megalapozása:* releváns módszerek megismerése, adaptálása; pedagógus-továbbképzési program kidolgozása és alapítási engedély megszerzése, képzők felkészítése; pedagógusok felkészítése, illetve továbbképzése – a programot végrehajtó iskolák közvetlenül és közvetetten érintett pedagógusainak, zenetanárainak továbbképzése; a szülők és nevelők, valamint a professzionális és laikus segítők számára felkészítő programok kidolgozása és megtartása; rendszeres módszertani-szakmai támogatás a köznevelési intézményeknek, mentorálás a pilot program során; megvalósítók együttgondolkodásának elősegítése, hálózati munka megvalósítása a pilotba bevont intézmények körében; főbb képességcsoportok fejlesztésére irányuló tartalmi elemek, valamint bemeneti és kimeneti követelményszintek, szabályozók meghatározása, kötelező jelleggel a zenei és a szociális kompetenciák területén
- *A program megvalósítása a köznevelési intézményekben (pilot):*
 - projektnyitó rendezvény
 - *oktatási-nevelési tartalom megvalósítása:* a program megvalósításához tanulási környezet biztosítása; a tanulók számára tanórán kívüli tevékenységek keretében zenetanulás és zenekari alkalmak biztosítása; tanórán kívüli tevékenységek keretében a (zene-) tanuláshoz kapcsolódó egyéni, csoportos tanulási alkalmak biztosítása; köznevelési intézményenként minimum 1 db minimum 10 fős csoport kialakítása; fellépési lehetőségek és a fellépések feltételeinek biztosítása a programban részt vevő tanulók számára
 - *szociális hátránykompenzáló és közösségi támogatás:* a programban részt vevő tanulók – az iskolai étkeztetésen felüli – étkeztetése a nevelési-oktatási programban foglaltaknak megfelelően; szakmai megvalósítók felkészítése a konfliktuskezelésre és az alternatív vitarendezési eszközök bevonására
- *A pilot program kiértékelése:* a programértékelés standardjainak, eszközrendszerének a kidolgozása (SA-val együtt); a tanulói értékelés módszereinek meghatározása és eszközrendszerének kidolgozása (SA-val együtt); tanévek elején bemeneti mérések, tanévek végén kimeneti mérések készítése a bevont tanulókra vonatkozóan; a pilot program kiértékelése (SA-val együtt)
- *A projekt kommunikációja, az eredmények nyilvánosságának biztosítása, korszerű, naprakész, online információs, kommunikációs felület biztosítása:* az oktatásról, fejlődésről, zenei módszerekről, eredményekről, gyermekorról szóló korszerű tudás eljuttatása a projekt

célcsoportjaihoz és a nyilvánosság számára, központi honlap működtetése és tartalmi fejlesztése

- *A projekt megvalósításával összefüggő menedzsment és adminisztrációs tevékenység*

A szakmai vezetői stáb egyik tagja az interjú során feltette a kérdést: „Az még érdekes, hogy miért pont a Málta, miért nem egy zeneiskola csinálja?” Egyúttal választ is adott: „Ez az egész történet attól máltás, hogy odamegyünk hozzájuk, és helyben segítünk, velük vagyunk. Az ő igényeikhez alkalmazkodunk, és tesszük ezt olyan értékrenddel a [máltai] pajzs mögött, amit az egyesület képvisel. Úgy gondolom, hogy minden jóérezű ember – és a kollégáink ilyenek – egyetért abban, hogy szeretettel, áldozatvállalással és hiteles étellel, példamutatással lehet valódi változásokat indukálni az emberekben, a gyerekekben.”

Az MMSZ hangszergyűjtő kampánnyal, a program támogatását segítő akciókkal (pl. borárverés) igyekezett a Szimfónia társadalmi elfogadottságát növelni, a működéshez szükséges további eszközöket és forrásokat biztosítani.

4.1.2 A Symphonia Alapítvány feladatai a programban

2012-ben a Symphonia Alapítvány kifejezetten azzal a céllal jött létre, hogy Magyarországon meghonosítson egy olyan zenepedagógiai módszert, amely a csoportos hangszeres zeneoktatást mint eszközt használja fel a társadalmi integráció, az egyéni és társas kompetenciák kialakítása, a tanulás mint érték elfogadtatása, a tanulási kudarcok csökkentése és a továbbtanulás esélyeinek növelése érdekében.

A projekt részfeladatai közül a következő projektelemek végrehajtásának volt felelős partnere a Symphonia Alapítvány:

- *Projekt-előkészítés:* megvalósíthatósági tanulmány, finanszírozási terv és fenntarthatósági számítások elkészítése; előzetes pedagógiai koncepció elkészítése; kiválasztási eljárásrend kidolgozása; együttműködési megállapodások megkötése a kiválasztott közoktatási intézmények fenntartóival (MMSZ-szel együtt); a projekt szakmai monitoring rendszerének kidolgozása; kiválasztás, toborzás módszertanának kidolgozása; közbeszerzés előkészítése és lebonyolítása
- *A zenei integrációs program szakmai-módszertani megalapozása:* nevelési-oktatási program kidolgozása
- *A pilot program kiértékelése:* a programértékelés standardjainak, eszközrendszerének a kidolgozása (MMSZ-szel együtt); a tanulói értékelés módszereinek meghatározása és eszközrendszerének kidolgozása (MMSZ-szel együtt); a pilot program kiértékelése (MMSZ-szel együtt)
- *A projekt kommunikációja, az eredmények nyilvánosságának biztosítása, korszerű, naprakész, online információs, kommunikációs felület biztosítása:* filmfelvételek készítése, televíziós bemutatásra alkalmas dokumentumfilm elkészítése
- *Projektzáró rendezvény*

Az alapítvány igyekezett továbbá minden iskolába eljutni és kamarazenei koncertet adni, hogy a gyerekek élő zenei produkció nézői lehessenek. Saját forrásaikból hangszerekkel is segítették a program sikeres megvalósulását.

4.2 Alapelvek

4.2.1 A Szimfónia program szociális program

A Szimfónia deklaráltan szociális program, amely a zenét eszközként használja. Szociális program abból a szempontból, hogy közvetlen célcsoportjának tagjai számára olyan támogatást kíván nyújtani, melynek révén megbecsülést szerezhetnek a helyi társadalomban, erősíthetik a pozíciójukat az iskolában, sikereket érhetnek el, ezáltal önbizalmuk növekedhet, s újabb és újabb célokat tűzhetnek ki maguk elé. A programban elsősorban hátrányos helyzetű, nehéz sorban élő gyermekek vesznek részt, akiknek családi körülményeik, szegénységük miatt kedvezőtlenek a kilátásaik az iskolai előrehaladás terén, és ennek következtében a későbbi munkaerő-piaci pozícióik tekintetében. A legszegényebb családok gyermekeinél a legvalószínűbb, hogy nagyon hamar kikerülnek az intézményes nevelési-oktatási rendszerből – képzetlenül, és nem egy esetben funkcionális analfabétaként. A telepi környezetből érkezett gyerekekre ez különösen igaz, hiszen szüleik nagy valószínűséggel szegregált iskolába jártak, ami nem biztosította számukra azoknak az ismereteknek és kompetenciáknak az elsajátítását, amelyekkel továbbtanulhattak volna egy piacképes szakma megszerzése érdekében. A telepi zsúfolt és egészségtelen lakhatási körülmények, az alacsony iskolázottság és a mindenhol tetten érhető diszkrimináció a munkaerőpiacról való kizorulásukkal jár, e tényezők tartósítják a szegénységüket, és nem tesz mást lehetővé, mint a hátrányok átörökítését gyermekeikre. Mindezek következtében a telepi gyerekek közvetlen környezetében nincsenek, vagy csak nagyon ritkán akadnak olyan kulturális minták, amelyek tanulásra, továbbtanulásra motiválnák őket. Ezekkel a gyerekekkel az iskola általában nem tud mit kezdeni, aminek több oka is van. A pedagógusok zöme a tanárképzés és a pedagógus-továbbképzés során nem kapott olyan eszközöket a kezébe, amelyekkel ösztönözhetné a telepen élő halmozottan hátrányos helyzetű gyerekeket. Az eszköztelenség tehát nem a pedagógusok hibája, hanem a felkészítésük hiányosságainak eredője. A Szimfónia program ennek pótlásával próbált támogatást adni, a visszajelzések szerint igen sok esetben sikerrel.

A program keretében minden szimfóniás iskolában dolgozott egy-egy szociális munkás. Feladatuk volt, hogy feltérképezzék a legproblémásabbnak tartott gyerekek családi hátterét, és azt megismerve nyújtsanak segítséget számukra. Felveszik a kapcsolatot a szociális intézményrendszerrel, segítik a szülőket eligazodni az adminisztrációban, az ellátásokhoz való jogosultság kérdéseiben. Ez nagy segítség az iskolák számára, hiszen nekik erre nincs kapacitásuk. Ahogy az egyik zenetanár megfogalmazta: *„Nagyon sok esetben nem foglalkozik ezekkel a gyerekekkel senki. A pedagógusoknak a mi iskolánkban nincsenek ugyanolyan lehetőségei 20-25 gyereknél, amilyenek nekünk voltak a kisebb létszámú csoportoknál. Hozzánk bármikor bejöhét a gyerek, hogy egyéni figyelmet kapjon, hogy megsimogassa, megölelje valaki. Nekünk sokkal könnyebb volt, mint egy ott tanító pedagógusnak. Az is fontos, hogy mostanra talán szinte minden családnál jártunk, erre pl. a pedagógusoknak nincsen módja.”*

A szociális munkásokhoz – akárcsak a zenetanárokhoz – mindig bizalommal fordulhatnak a gyerekek, akik nagyon sok egyéni odafigyelést, törődést, szeretet igényelnek. *„Ebben a programban nem azt gondolom első számú célnak, hogy a gyerek megtanuljon hangszeren játszani, hanem azt, hogy közel kerüljünk hozzá, és megváltoztassuk a személyiségét, az életét. Van olyan gyerek, aki azért jár hozzánk, hogy megölelje valaki.”* (zenetanár)

A szociálpszichológia jól ismert fogalma az „önbeteljesítő jóslat”, melynek lényege, hogy az a gyerek, akit ügyetlennek neveznek (vagy bármilyen más negatív tulajdonsággal ruháznak fel), elfogadja a

minősítést, és eszerint is viselkedik. A szimfóniás kollégák ezt úgy fordították a feje tetejéről a talpára, hogy az iskola által legnehezebben kezelhető gyerekeket is dicsérték, bátorították, bevonták a foglalkozásokba. A belső szakmai blogban több olyan esetről is beszámolnak a kollégák, amelyben a magatartásproblémás gyermek zenei produkcióján, a zenekarban tanúsított fegyelmén a diák pedagógusa meghökken, és meglepetésének hangot is ad.

A Szimfónia program igyekezett minél több kallódó, „problémás” gyereket magához vonzani, hogy közösségbe kerüljenek, és ott jól is érezzék magukat. Ennek egyik eszköze a csoportos zenei foglalkozás volt, ahol a gyerekek sikerélményekhez juthattak, ezáltal nőtt az önbizalmuk, és ez minden biztonnal visszahatott iskolai teljesítményükre. A program segítette a bevont gyerekek tanulási készségeinek fejlődését is: közvetlenül az egyéni korrepetálások révén, közvetve a zenei foglalkozások hatására megerősödött koncentráció képességüknek köszönhetően.

A szociális célok elérése érdekében a szociális munkás és a zenetanár szoros együttműködésére volt szükség. A Szimfónia indulásakor tartott négynapos szemináriumon óriási vita támadt arról, hogy vajon ez szociális, avagy zenei program. Végül megegyezés született: a program egyértelműen szociális, és éppen ettől különleges. Az benne a hatalmas érték, hogy az egymástól távol eső két szakmát, a zenetanítást és a szociális munkát ötvözi, és éppen ennek az erejét használja ki.

Noha a szociális jelleg kapott hangsúlyt, a programnak arra nincsenek eszközei, hogy a nyomorgó családok helyzetén jelentősen változtatni tudjon, elérve, hogy életszínvonaluk számottevően javuljon. A segítő szakmákban dolgozók körében jól ismert tehetetlenségérzés a szimfóniás kollégákat is próbára tette. A rendszeres szupervízió ez a tünet is szóba került, azonban a kollégák megerősítést kaptak: igenis nagy érték az, amit jelen körülmények között adni tudnak, szeretetet, tudást, mintát, módszereket. A szupervízor a vele készült interjúban ezt így magyarázta: *„Azzal, hogy te a szakmáddal most megtanítod egy-egy hangra, megtanítod egy hangszeren játszani, adsz neki egy új világot. Nyilván nem adsz pénzt, meg nem adsz enni, de adsz egy értéket, ami lehet, hogy érzelmileg olyan irányba viszi a gyereket, hogy megszereti a zenét, hogy fontossá válik számára a tanulás, és talán a tanulás útján való kiemelkedéssel tudja majd támogatni a családot.”*

4.2.2 Közösséget építünk!

A Szimfónia program működésének terepén, az iskolákban a megvalósítók minden módon törekedtek arra, hogy tevékenységükkel közösséget építsenek. Azzal, hogy bárki, aki a hangszeres zenélés iránt érdeklődött, jelentkezhetett, mindenki számára elérhetővé tette a foglalkozásokat. Mivel azok ingyenesek voltak, a szegényebb családok gyermekei is részt vehettek rajtuk, de a program nem szelektált a tanulók magatartása, zenei képességeik, készségeik és tanulmányi eredménye alapján sem. Ennek köszönhetően – bár iskolánként eltérő mértékben, hiszen voltak a programban szegregált iskolák is – a szimfóniás diákok meglehetősen heterogén csoportokat alkottak. A foglalkozásokra jártak kitűnő tanulók és bukdácsolók, nyugodtak és izgágák, sajátos nevelési igényű és „problémamentes” gyerekek, cigányok és nem cigányok. Ez a sokszínűség nem volt ellenére a Szimfóniának, hiszen ez egy deklaráltan integrációs program.

Az, hogy a toborzás során különböző családi háttérű gyerekek érdeklődését sikerült felkelteni, akik el is kezdték látogatni a foglalkozásokat, nem jelentette azt, hogy már a kezdetektől fogva zavartalan volt közöttük az együttműködés. Noha számos példa van arra, hogy eltérő szocializációs fokon álló gyerekek nagyon jó barátok tudnak lenni, nem ez az általános. Ennek oka lehet az, hogy nem, vagy alig kerülnek kapcsolatba, hiszen az egyik tagozatos osztályba jár, a másik pedig nem. Az sem segíti az

egymásra találást, ha osztályon belül a pedagógus az egyéni erőfeszítéseket és eredményeket díjazza, nem teremtve meg a csoportos munka, a kooperatív tanulás feltételeit. A Szimfónia program a csoportos foglalkozásokkal, a közös zenélés örömeivel biztosította annak a kereteit, hogy a gyerekek megismerjék egymást, és érdekeltek legyenek az együttműködésben. Ezt szolgálta a befogadó légkör, a türelem a gyengébben haladókkal, a perifériára szorult gyerekek önbizalmának erősítése.

A közösségépítés lassú folyamat, egy év alatt nem lehet csodát tenni, a Szimfónia program mégis komoly eredményeket tud felmutatni. Hogy végül mennyire sikerült összekovácsolni az adott szimfóniás közösséget, nagyrészt a kollégák személyiségén, a pedagógiai eszköztárak minőségén múlt. Sokszor szinte feloldhatatlan ellentétbe került a „Nem mondunk le senkiről!” elvének érvényesítése és a csoportos foglalkozásokon a hangszeres zenetanulás feltételül szolgáló, a koncentrációt lehetővé tevő nyugodt légkör megteremtésének szándéka. A szimfóniás kollégák nagyon sok iskolában sikeresen megoldották ezt a feladatot, amiben komoly feladat hárult a szociális munkásokra is. Ők voltak azok, akik külön is foglalkoztak az iskola által nehezen kezelhető gyerekekkel, hisz leginkább az ő esetükben volt szükség az önbizalom erősítésére, ők igényelték a legtöbb odafigyelést, a beszélgetést.

A zenetanárokkal, szociális munkásokkal, gyerekekkel készült interjúkból az derül ki, hogy a program elején a közösségépítést leginkább a közös zenélés öröme és az első fellépések lendítették előre. Annak ellenére, hogy az adott csoportban a hangszeres tudás elsajátításában különböző lépcsőfokokon álltak a gyerekek, mégis tudtak a csoportos foglalkozásokon, majd az iskolai koncerteken közösen muzsikálni. Mindenkinek megvolt a maga szerepe, a maga szólama, és mindenki azt érezhette, hogy valami személyeset képes hozzátenni a közös produktumhoz. Ahogy az egyik nagyon tehetséges alsó tagozatos hegedűs kislány megfogalmazta: *„Jobb a többiekkel együtt játszani, mint egyedül.”* Ugyanezt mondta egy felsős fiú is: *„A zenélésben is az volt a legjobb, hogy nem egyedül voltam, hanem ott voltak a haverok, ott voltak a tanárok is, és bíztattak, hogy egyre jobb lesz.”*

A közösségépítés következő állomásai az iskolán kívüli programok (mozi-, koncert-, színházlátogatás, kirándulás, városnézés stb.), a sokasodó iskolai rendezvényen való szereplések, és a külső helyszíneken (óvoda, idősek otthona, falunap stb.) történő fellépések voltak. Az iskolák egy részében a foglalkozásokon rendszeresen részt vevő gyerekek körében ekkorra már kialakult a szimfóniás identitástudat: büszkén viselték a szimfóniás pólót, kendőt, karkötőt. Ennek a folyamatnak a kiteljesedésében komoly szerep jutott az egymáshoz közeli iskolák találkozásának, a régiós fúvós- és vonóstalálkozóknak, rendezvényeknek és koncerteknek is.

Talán csak egy dolog okozott kisebb törést a közösségépítési folyamatban. Mindenki tisztában volt azzal, hogy az augusztusi budapesti és a regionális koncertek a program továbbműködtetésének biztosítása szempontjából kulcsfontosságúak lesznek. Komoly mérlegelés és vita után az a döntés született, hogy a hangszerek korlátozott száma és a koncertek jelentősége miatt a legjobb hangszeres tudással rendelkező, illetve a foglalkozásokon rendszeresen résztvevő gyerekek szerepeljenek. Az egyik zenetanár nehezményezte is ezt a kiválasztási módszert: *„Azt mondták, hogy az lépjen fel, aki el tudja játszani a darabokat, aki nem tudja eljátszani, az ne. Ez azért elég erőteljesen szemben állt azzal az alapvető elvvel, amit képviseltünk, és ami arról szól, hogyan húzzák fel egymást a gyerekek. Hogy aki kevésbé tud, azt felhúzza az egész csapat. Szóval nem az a lényeg, hogy én hogyan tudok hegedülni, hanem az, hogy mi hogyan hegedülünk együtt, és ebben rejlik az egésznek az ereje.”*

A dilemmát a szakmai vezető is megfogalmazta: *„Egy idő után egész egyszerűen el kellett fogadnunk: ahhoz, hogy ezt a programot népszerűsíteni tudjuk, támogatókat tudjunk megnyerni, le kell tenni*

valamit az asztalra. Rájöttünk, hogy kell a minőségi produkció is. Ez meg nyilván azokkal a gyerekekkel megy – és én nem is annyira a hangszeres tudásra helyezném a hangsúlyt –, akik rendszeresen jártak, ezért elsősorban ők jelentek meg ezeken az eseményeken.” Vélhetően amint szélesebb körben tud működni a program, ilyen típusú döntéshelyzetekkel már nem kell szembesülni, és így tovább erősödhet közösségépítő, szociális jellege.

A gyerekek számára a Szimfónia nyújtotta közösség komoly biztonságot és sikerélményeket adott. Az egyik szülő így foglalta össze, mit kapott a fia a programtól: *„Örömet, boldogságot, meg azt, hogy tényleg egy olyan társaságban van, ahol jól érzi magát.”*

4.2.3 A szociális munkás és a zenetanárok együttműködése a közös cél érdekében

A zenetanárok és a szociális munkások nagyon szoros együttműködését igényelte a program sikeres megvalósítása. Két teljesen különböző szakma, melyeknek képviselői soha nem találkoznak egy munkahelyen, itt, a Szimfónia keretei között hirtelen egymásra voltak utalva, és ha nem egy irányba húztak, az a kitérő célok sérülésével, a közösségépítés kudarcával járhatott. Mivel a felelősségen közösen osztoztak, a feladatok elosztásának optimalizálása kulcsfontosságú volt. Egyes iskolákban az induláskor még akadtak olyan kezdeményezések, hogy a két szakma kompetenciái alapján sterilen válasszák szét a feladatokat, azonban ez a munkamód kevésbé lett volna gyümölcsöző, mint a legtöbb helyen végül megvalósult együttműködés. A zenetanároknak részt kellett vállalniuk a szociális problémák kezelésében, a szociális munkások pedig komoly segítséget jelentettek a zenei foglalkozások lebonyolításában. Néhány nagyon szerencsés esetben a szociális munkás tudott valamilyen hangszeren zenélni, vagy ha ez a feltétel nem volt adott, akkor együtt képezte magát a gyerekekkel, így be tudott segíteni a gyakorlásban. *„Amikor zenei foglalkozások folytak, akkor én egy 100%-os zenetanárként működtem. Kettéosztottuk a csoportot, az egyikkel foglalkozott Tamás, a másikkal pedig én.”* (szociális munkás)

Arra is rengeteg példa akadt, hogy a zenetanárok a segítő szakembereket felülmúló szociális érzékenység és problémamegoldó képesség birtokában a lehető legtermészetesebbnek tekintették a legelesettebbekkel való személyes törődést. Az egyik zenetanár arról nyilatkozott, hogy érzése szerint a munkájának a fele zenetanítás, a másik fele szociális munka; ő sokszor kollégáival együtt hétvégén is meglátogatta „gyerekei” családját. Az összhang a kollégák többségénél kialakult, két esetben volt szükség a munkatársak áthelyezésére, amikor az együttműködés személyes konfliktusok miatt nem tudott megvalósulni.

A szociális szakember alapfeladatai mellett a legtöbb helyszínen elvégezte az adminisztratív teendőket, és a hangszerek pakolásában és a zenei foglalkozásokon is rendszeresen segített. Gyakran előfordult, hogy a családlátogatásokra a zenetanár elkísérte a szociális munkást. Ennek akkor volt különösen nagy jelentősége, amikor lehetővé tették, hogy a gyerekek családjuk körében mutassák be hangszeres tudásukat, a tanárukkal közösen muzsikálva. Ha viszont ügyintézésre került a sor, akkor a zenetanár visszahúzódott, ügyelve arra, hogy ne lépje át a kompetenciahatárait. Az együttműködés egyik nagyon fontos formája volt az információk megosztása. A zenetanár így rendszeresen megtudhatta, hogy tanítványa indiszponáltsága, figyelemzavara mögött milyen családi probléma áll, máskor pedig ő tudott támpontokat adni a szociális szakembernek olyan gyerek helyzetével kapcsolatban, aki éppen neki nyílt meg. A közös munkának ez igen lényeges eleme, hiszen a családi háttér problémáinak feltárása az alapja a valóban hatékony segítségnyújtásnak. Tevékenységük természetéből fakadóan általában a szociális munkásoknak voltak részletesebb információi a gyerekek otthoni körülményeiről. Ha valakit

szelíden megpróbálták becsatornázni a foglalkozásokra, mivel tudták, hogy bár nem egy zenei tehetség, de nagyon magányos, és komoly szüksége lenne közösségi élményre, akkor a zenetanárok az ilyen diákokat külön is motiválták.

Ahogy már említettük, eltérő szakképzettségű embereknek kellett csapatban dolgozniuk a közös cél érdekében. Az együttműködést a heti, havi találkozó, a célzott műhelyek és a szupervízió is igyekeztek elmélyíteni, facilitálni. A tapasztalatok szerint ez a legtöbb esetben sikerült, ami annak köszönhető, hogy a zenetanárok és a szociális munkások képesek voltak pontosan kommunikálni, a felmerülő kérdéseket megvitatni, a problémákra megoldást keresni. Ez nem működhetett másként, csak szívvel-lélekkel végzett munkával és kölcsönös egymásra figyeléssel. *„Egy olyan fajta, egymás rezdüléseire figyelő, értő és reagáló együttműködésre van szükség, ami egyáltalán nem magától értetődő, ezért ezen dolgozniuk kell. Fontos továbbá, hogy elsődlegesen a személyiségükkel dolgoznak a kollégák, és ha ők nem tudnak egymással dolgozni, akkor nem működik a program. Viszont ahol nagyon jó összhang van, ott szárnyal.”* (szakmai vezető)

4.3 A Szimfónia megérkezik az iskolákba: a program és az iskola

4.3.1 A Szimfónia fogadtatása az intézményekben

Az iskolák kiválasztási folyamatából adódóan olyan intézményekben kezdte meg működését a program, ahol nyitottak voltak a Szimfónia céljai és eszközei iránt, és az elvárt feltételeket is biztosítani tudták. Sok függött az iskolavezetéstől, hiszen ahol általában rugalmasabban álltak hozzá az oktatásszervezési kérdésekhez, ott a program befogadása és maximális támogatása is természetes volt.

A legtöbb iskolavezető abból indult ki, hogy a gyerekeknek csak jó lehet, ha még egy új és erős inger éri őket. Egy községi iskola vezetője ezt ki is fejtette: *„Annak, hogy nem csak én dolgozom a gyerekekkel, hanem más is, az az értelme és a célja, hogy foglalkoznak velük, én pedig segítséget kapok.”*

Az indulás azonban nem volt zavartalan, hiszen csak az utolsó pillanatban sikerült felállítani a helyi megvalósítói stábot, amelynek tagjai szeptember első hetében az MMSZ országos központjában a már említett programalapozó szemináriumon vettek részt, így nem lehettek jelen a tanévnyitó értekezleten és ünnepségen sem. A tanév második hetében megérkező szimfóniás kollégák a szemináriumon kapott felkészítésnek köszönhetően megoldották a helyzetet, volt, aki a nagyszünetben tájékoztatót szervezett, de a legtöbben a pedagógusokkal egyenként vették fel a kapcsolatot. Első feladatként a bizalmat kellett megnyerni: *„Volt némi nehézség, mert az iskolák vezetői, az iskolák maguk nem sokat tudtak arról, és nem is tudták elképzelni, hogyan fog működni a program megvalósítása az intézményükben. Egy idegen tanár belép a tanári közösségbe, helyet kell biztosítani, a tanárban keresztül kell bukdácsolni az elzárt hangszereken. Azonban a második félélvre még a legnehezebb helyeken is megszűntek ezek a feszültségek.”* (SA elnöke)

Egyes intézményekben meglepetést okozott a program intenzív jelenléte. Az iskolákban megvalósuló, kívülről érkező fejlesztési programok során általában nem azt tapasztalják a pedagógusok, hogy a „külsős” kolléga minden nap és minél több, ráadásul nem a „problémamentes” gyerekekkel igyekszik foglalkozni.

A pedagógusok kezdeti bizalmatlanságáról egy iskolaigazgató a következőket mondta: *„Az újtól egy picikét mindig ódzkodnak. Ez a program meg, miután nem is tudtuk, hogy mi vár ránk – azt hittük, hogy majd megint ránk lesz testálva az adminisztrációtól kezdve minden –, igazából egy picikét bizalmatlanul indult. Aztán kiderült, hogy nekünk ezzel dolgunk semmi, sőt, inkább megkönnyítik a munkánkat.”*

Az iskola zárt világgként működik, aki vendégként valósít meg egy programot az adott intézményben, annak alkalmazkodnia kell az ottani szabályokhoz. A szimfóniás kollégák sem tehették meg, hogy a felmerülő – főként az eltérő szakmai értékrendből fakadó – nézetkülönbségeket nyílt konfliktussá hagyják fajulni. Igyekeztek olyan megoldásokat találni, amelyekkel biztosítani tudták a program folyamatos működését, s ez mindenhol sikerült is.

A tanév elején fontos volt néhány alapvető kérdést tisztázni. A program indulását követően hamar kiderült, hogy a gyerekek motiváltak a zenélésre, nagyon szeretnek foglalkozásokra járni, és ez a vonzalom még jobban felerősödött a hangszerek megérkezésével. Több intézmény „zsarolási” potenciált fedezett fel a zenei foglalkozásokon való részvételben: *„Több tanár is jelezte, hogy ezt a programot afféle jutalomként tudja elképzelni, beépíteni az iskola pedagógiai rendszerébe. Tamás nyilvánvalóvá tette, hogy ez így nem OK szerintünk.”* (szociális munkás) Az ilyen helyzetekből érdekes kötélhúzás alakult ki, mely az esetek többségében azzal végződött, hogy az iskolavezetés vagy az adott pedagógus belátta: ha egy magatartásproblémás gyereket nem enged el a szimfóniás foglalkozásra, az senkinek sem jó. Rossz az érintett gyerekeknek, aki frusztrálttá válik, rossz a tanárnak, mert csak dacreakcióra számíthat a tanuló részéről, és rossz a Szimfóniának, mert egy alkalommal kevesebb lehetősége van, hogy közelebb kerüljön a gyerekekhez.

Problémát okozott az is, hogy nem mindenhol sikerült érvényesíteni a program alapelveiből eredő rugalmasságot. A kollégák azt szerették volna, ha az megy be a foglalkozásokra, akit érdekel – és meg is tettek mindent annak érdekében, hogy minél több ilyen gyerek legyen (lásd a toborzásról szóló fejezetet). Volt, ahol ez teljes mértékben egybeesett az iskolavezetés értékrendjével, volt, ahol nem. Utóbbi esetben a program kénytelen volt alkalmazkodni, és a foglalkozásokra csak azokat és akkor beengedni, akiket az előzetes egyeztetések után az adott időpontra beosztott az iskola vezetése.

4.3.2 Hogy keresi a helyét a program az iskola életében?

A szakmai vezetői stáb elvárta a kollégáktól, hogy intenzív kommunikációt folytassanak az iskola vezetésével, a pedagógusokkal. Ennek azonban gátat szabott a gyerekek várakozáson felüli érdeklődése a program iránt, amelynek következtében a szociális munkás és a zenetanár vagy zenetanárok teljes kapacitását lekötötte a foglalkozások megtartása.

A program beépülése az iskolák életébe nem volt zökkenőmentes. A konfliktusok, felmerült problémák legtöbb esetben kommunikációs zavarokból fakadtak, leginkább az iskolavezetés és a szimfóniás kollégák közötti információáramlás akadozott. Idővel a bedugult kommunikációs csatornák kitisztultak, és kialakultak a kölcsönös tájékoztatás szabályai, ennek köszönhetően egyre szorosabb és jobb lett az együttműködés.

A program és az iskola együttműködését nagyban segítette, hogy egyre több tanárral sikerült szorosabb, partneri kapcsolatot kialakítani a szimfóniás kollégáknak. Ennek megkapó példája, hogy a napközis tanár néni a húsz éve letett hegedűjét ismét kézbe vette, és a gyerekekkel közösen zenélt. Másutt a testnevelő tanár szabadidejében elment a foglalkozásokra, és gitározott a gyerekeknek.

A szimfóniás jelenlét kezdetén az iskolák pedagógusai elsősorban annak örültek, hogy a foglalkozások tehermentesítik őket. Néhány hónap múltán azonban legtöbbjük már látta a program lényegét és eredményeit, ez pedig azzal járt, hogy a szimfóniás munkatársakat már kollégaként, partnerként kezelték.

Az iskola életében való megjelenésnek, az ott folyó szimfóniás tevékenységnek, majd e munka elfogadásának volt egyfajta dinamikája. Az egyik szociális munkás találóan jellemezte ezt a folyamatot: *„Azt gondolom, hogy szimfóniásként talán nehezebb megjelenni egy iskolában, egyrészt, mert nagyobb infrastruktúrára van szükségünk meg több időt igénylünk a gyerekektől, másrészt helyet kell biztosítani számunkra, harmadrészt hangosak is vagyunk. A program kezdeti megítélésében ez nagy hátrány, viszont pont mostanra, amikor eltelt egy tanév, a legtöbb pedagógus kezdi megérteni, hogy miért is van mindez, hogy miért is jó ez a gyerekeknek, és miért is jó nekik, hol könnyíti meg a munkájukat.”*

4.3.3 A bizalmi kapcsolat kialakítása az érintett szereplőkkel

Ahogy az előző fejezetben már említettük, a bizalmi kapcsolat kialakításához jelentősen hozzájárultak a Szimfónia eredményei. A program, filozófiájából következően, nem kívánt lemondani a leggyengébb tanulókról, a legnehezebben fegyelmehető gyerekekről sem. Az ezekkel a gyerekekkel elért sikerek a szimfóniás munkatársak szakmai kompetenciáját igazolták, amiért valóban kollégaként tekintettek rájuk. Ennek a folyamatnak a kulcsmozzanatát az egyik zenetanár a következőképpen írta meg a szakmai blogban: *„Nagyon jól sikerült a koncertünk, nagyon sok elismerést kaptak a gyerekek, mindenki csodálkozott, hogyan sikerült két hét alatt a semmiből ilyen szép teljesítményt elérnünk, ráadásul speciális nevelési igényű gyerekekkel. Hát jelentem kérem szépen, odafigyeléssel, törődéssel és nagyon sok szeretettel. Amióta a héten megvoltak a főpróbák, és mindennap együtt próbáltunk az iskola tanulóival és összes tanárával, érezhetően sokkal közelebb kerültünk a pedagógusokhoz. Eddig is éreztem, de most még hatványozottabban érzem, hogy őszintén befogadtak minket. Megnyíltak előttünk. Ettől a héttől jöttek hozzánk igazán segítséget kérni, bármilyen, a gyerekekkel kapcsolatos ügyes-bajos dolgokkal. Ennek is nagyon örülök.”*

A bizalmi kapcsolat a szimfóniás kollégák és az iskola alkalmazottai között nemcsak a program eredményei miatt alakult ki, hanem azért is, mert számítani lehetett az előbbiekné munkájára az intézmény mindennapi életében. Sok példát lehetne említeni. Volt, hogy a szociális munkások rendszeresen segédkeztek az ebédeltetésben, az udvari ügyeletben. A szülőkkal való kapcsolattartásban is nagy segítségére voltak az iskoláknak, de a helyi rendezvényeken való részvétel is nagyon erős bizalmerősítő tényezőnek bizonyult.

4.4 A program elhelyezése az iskolákban

4.4.1 A munka fontos feltétele: kell egy állandó hely

A program fontos feltétele, hogy legyen egy – vagy még inkább két – olyan terem, ahol a csoportos zenei foglalkozásokat meg lehet tartani. Ideális esetben a terem állandó, így azt a programhoz lehet szabni, saját dekorációval díszíteni, kuckósítani, az El Sistemában megismert nucleó mintájára.

A mikor két – vagy több – zenetanár dolgozik az adott iskolában, akkor két különálló terem lehetőséget biztosíthat az elkülönülésre, módot nyújthat az egyes szólamok külön gyakorlására, vagy a tehetséggondozásra, a korrekciós foglalkozások megtartására.

A program megvalósítása során igazán ideális helyszín kialakítására csupán egyetlen iskolában került sor, erről részletesebben is írunk a 4.4.4-es fejezetben. Egy településen, Gyulajon az iskolához viszonylag közel van a helyi településközpont keretében működő közösségi ház, ahol a gyerekek délutánonként, akár iskolaidőn túl, vagy hétvégén is gyakorolhatnak, fejleszthetik hangszeres tudásukat.

A legtöbb iskolában a tanév eleji, csikorogva induló üzemmódban általában csak ideiglenes helyet tudtak biztosítani, a legrosszabb esetben ez is folyamatosan változott. Az idő előrehaladtával azonban a program csaknem mindenütt megtalálta a fizikai helyét, és a hangszeres megérkezéséig (2014 októbertől-novembertől) kialakult az az állandó helyszín, ahol a csoportos foglalkozásokat meg lehetett tartani.

A megfelelő terem megtalálását leginkább az a körülmény nehezítette, hogy a Szimfónia program hangos. A zenetanár hangszeres zenére tanítja a gyerekeket, és ez bizony kezdetben zajjal, a későbbiekben hangos muzsikával jár. Mivel a zenei foglalkozások többnyire a délutáni órákban zajlottak, ezért olyan helyszínt kellett keresni, ahol a tanulószobát, illetve a napköziben folyó leckeírást nem zavarták. Ahogyan egy iskolaigazgató elmondta: *„Az igényelt szervezést, hogy ne zavarja a napközis programokat a zenélés. Igazából, mivel hangszeroktatásról van szó, és nincsen külön szigetelt szoba, ezt kellett valahogy megoldani.”* Ez végül valamennyi iskolában sikerült is.

Nemcsak a zenetanároknak, a szociális munkásoknak is fontos lett volna egy önálló, kisebb helyiség, ahol senkitől sem zavartatva beszélgethetnek a gyerekekkel, az iskolába látogató szülőkkel vagy szociális szakemberekkel. Sajnos ezt nagyon sok iskolában nem sikerült biztosítani. Így azután, amikor a szituáció megkívánta, a szociális munkások sétára indultak a gyerekekkel, vagy megpróbálták találni egy csendes zugot az iskolában. *„Az gátolja leginkább a munkámat – panaszkodik egyikük –, hogy nem tudnak bejönni hozzám a gyerekek. Ha behívok egy gyereket, akkor biztos, hogy be fog nyitni valaki a terembe, tehát nem tudunk négy szemközt zavartalanul beszélgetni. Az a megoldásom erre, hogy ilyenkor elindulunk a faluba sétálni. Ez életszerű, és én nagyon szeretem is, csak hát az utcán sincs olyan, hogy ne szólítana meg valaki, és ha éppen krízisintervenciót csinálok, vagy az öngyilkosságról, vagy éppen szerelmi bánatról beszélgetünk, akkor így nagyon nehéz a dolog mélyére jutni.”*

4.4.2 Teremproblémák

Az iskolák fenntartóival kötött együttműködési megállapodásban szerepelt, hogy az oktatási intézmény az előzetes megállapodás alapján a gyakorláshoz és a hangszeres tárolásához külön helyiséget biztosít. Ez mindenhol meg is történt, de az ide vezető utat – ahogy a szakmai vezető megfogalmazta – a szimfóniás kollégáknak kellett kitaposniuk.

Mivel a Szimfónia akkor érkezett az iskolákba, amikor az óra- és terembeosztások már elkészültek, nem volt más választás, mint oda menni, ahol hely maradt. Egy iskolaigazgató erre a következőképpen emlékezett: *„Igazából ez menet közben alakult ki. Itt tartották nálam a hegedűket, hangszereseket. Innen hordozták. Nem volt egy szekrény, nem volt semmi se. Melyik terembe menjenek? Hát, ahol éppen hely van. Mert addigra ugye elkészült az órarend is.”*

Nagyon sok iskolában állandó szimfóniás helyiség híján teremről teremre vándoroltak a tanárok a hangszeresekkel, ott tartották meg a foglalkozásokat, ahol tudták. Előfordult, hogy ezt a tarthatatlan helyzetet látva, a takarítónő hívta fel a szimfóniás kollégák figyelmét egy üres teremre, amit addig raktárnak használt az iskola; megkapták, és attól kezdve volt állandó helyük.

Az egyébként is igen változatos teremmegoldásokra csak néhány példa: könyvtár, lányok technikaterme (főzéshez), konferenciaterem, médiaterem, gondnoki lakás, vagy például a nyári foglalkozásokon az ebédlő.

Néhol az átadott helyiség eredeti funkciójából eredtek nehézségek, akik például könyvtárba, könyvtárszobába kerültek, azoknak meg kellett küzdeniük a gyerekek figyelméért: *„Kiscsoportos foglalkozásokhoz teljesen ideális helyszín volt, csendes, nyugodt. Olyan szempontból nem volt ideális, hogy sok gyereket érdekelt a könyv, mert ritkán jutottak be a könyvtárba. És akiket jobban elkapott a könyvláz, mint a zeneláz, azok elkezdtek oszcillálni a könyvtárban, és nézegetni a könyveket. De én úgy voltam vele, ha kiválaszt egy könyvet fél órára, és lapozgatja, már azzal is haladt valamit, tehát nekem ez annyira nem okozott problémát.”* (zenetanár)

Nem csak a megfelelő termék hiányát volt nehéz elviselni a program elején, legalább ekkora gondot okozott néhány iskolában a hangszerek tárolása, akadt olyan intézmény, ahol jobb híján az igazgatói irodában található szekrény teteje lett végül a legalkalmasabb hely.

4.4.3 Az első eredmények hatására megoldódik a program elhelyezése

Már ismertettük azt a folyamatot, ahogy a Szimfónia beépült az iskola életébe, ahogy kialakult a program munkatársai és a pedagógusok, igazgatók között a bizalom. Ennek több helyen járulékos eredménye is volt: megoldódott végre a teremkérdés.

A következőkben egy konkrét esetet ismertetünk. Az egyik iskolában, ahol ráadásul több hónapig nem sikerült kellő létszámban hegedűtanárt alkalmazni, a szociális munkás, aki egyébként kiválóan hegedül, zenetanári végzettsége is van, hónapokig mindig más és más terembe (három helyszínre a hét öt napján) volt kénytelen hurcolkodni a két tucat hegedűvel, miközben a gyerekeket is az éppen aktuális helyszínre kellett terelnie. A szimfóniás kolléga sűrűn érdeklődött, nem akad-e az iskolában olyan terem, ahol véglegesen berendezkedhetne. Az iskolavezetés sajnálattal közölte, hogy ezt a problémát nem tudja megoldani.

Időközben a gyerekek tömegesen érdeklődtek a csoportos zenei foglalkozás iránt, és szívvel-lélekkel gyakoroltak; sokat közülük az iskolában a „kezelhetetlen” kategóriába soroltak. A diákok lelkesek voltak, a szociális munkás-zenetanár személyiségével, pedagógiai eszköztárával képes volt lekötni a figyelmüket, a problémásabbak is megszelídültek. Látták ezt az érintett gyerekek pedagógusai, és látta az iskola vezetése is. A szimfóniás kolléga nem keveset tett is azért, hogy az általa elért eredmények láthatóvá, pontosabban hallhatóvá váljanak. Erről a következőket mesélte: *„Az iskola egyik réme nagyon ügyesen hegedült és nagyon gyorsan tanult, fejlődött. Amikor megtanult egy új dalt, felvittem a tanárához és kértem, mutassa meg, hogy milyen ügyes, játssza el a művet. Próbáltam közelebb vinni a gyereket – aki enyhe fokban fogyatékos – a tanító nénihez, akinek általában csak kudarcélménye volt a kisleányával. Láttam a tanár arcán, hogy ámulatba esett: Úristen, ezt már tudja játszani?”*

Ráadásul a szociális munkás besegített az iskola mindennapi életébe is, *„felajánlotta, ha délelőtt esetleg valamelyik gyerekkel probléma akad, akkor szóljunk neki, kihozza, foglalkozik ő vele, a zene kapcsán, akárhogy, meg tudja fogni a gyereket. És akkor innentől elkezdett másképpen alakulni a dolog.”* (iskolaigazgató)

Az igazi fordulópontot a karácsonyi koncert jelentette, ahol 30 szimfóniás gyerek nagyon szép műsort adott. A foglalkozásokra járó gyerekek többsége a „diszes” osztályokba (diszlexiás, diszkalkuliás,

diszgráfiás, sajátos nevelési igényű, beilleszkedési, tanulási és magatartási nehézségekkel küzdő gyermekek osztálya) járt, így produkciójuk igazi elismerést vívott ki az iskolavezetés és a pedagógusok körében. A Szimfónia megmutatta, hogy ezek a gyerekek is értékesek. *„A karácsonyi koncerten ott volt a teljes vezetés, az összes pedagógus, és látták, hogy a túlmozgásos, hiperaktív, agyvérzéses, enyhe értelmi fogyatékos vagy putriból jövő gyerekek egyszerre húzzák a vonót és csendben tudnak maradni. Fantasztikus visszajelzéseket kaptam. Úgy érzem, hogy ez volt a választóvonal, januártól már lett terem hirtelen, onnan bármit lehetett csinálni, és mindenben számítottak rám.”* (szociális munkás)

A szimfóniások februártól külön terem kaptak, sőt, az iskola vezetése azon gondolkodik, hogy a program folytatása esetén felszabadítanának egy olyan helyiséget, ahol jelenleg népművészeti kiállítás van, illetve egy most műhelynek használt terem is átadnának a Szimfóniának.

4.4.4 Optimális esetek, a saját kuckó, mint egyfajta nucleó

Az El Sistema Venezuelában úgynevezett nucleókban⁴⁴ tartja az utcagyerekeknek a zenei foglalkozásokat. Ezek a helyiségek nem iskolákban vannak, azoktól teljesen függetlenek, a gyerekek iskola után látogatnak ide. A lényeg, hogy az az „ő helyük.” A Szimfónia deklaráltan iskolai program, de ahogy már fentebb kiderült, a saját kis kuckó biztosítását nem is olyan egyszerű megoldani. Volt, ahol mégis sikerült: a miskolci Nyitott Ajtó Baptista Általános Iskola, Óvoda és Szakképző Iskola intézményben.

Ahogy az ott dolgozó zenetanár felidézte: *„Amikor hazajöttünk Budapestről 2014 szeptemberében, miután megvolt az első tréning, tehát elstartolt a program, mi másnap bementünk az igazgatónőhöz, és azonnal meg tudtunk állapodni abban, hogy kapjunk külön terem. Egy szolgálati lakást ajánlott fel nekünk.”* Az egykori szolgálati lakás azonban teljesen lelakott, szinte romos állapotban volt, a fenntartónak nem voltak forrásai a felújításra, és a program költségvetése sem számol ilyen jellegű beruházással. Az El Sistema működését régóta figyelemmel kísérő két fúvószenetanár nem ijedt meg a feladattól. Egyikük a közösségi oldalára írt egy bejegyzést, ismertetve a problémát, és segítséget kérve annak megoldásához. Az egyik zenekari kollégája rögtön adott egy tippet: *„Javasolta, hogy keressük fel az Eötvös József Szakiskolát (ami 2014 szeptemberétől Fazola Henrik Szakiskola), ahol van festőképzés is, biztosan tudnak segíteni.”*

Az iskola vezetője támogatóan állt hozzá a kérésükhöz, és a baptista iskola által biztosított, adományként kapott festékek felhasználásával, egy gyakorlatvezető tanár irányítása mellett a szakiskola növendékei egy hét alatt kifestették a volt szolgálati lakást. A szimfóniás kollégák a festő szakiskolásokkal együtt végigdolgozták azt a hetet.

Így lett az iskolában saját helye a Szimfóniának, ahol a foglalkozások megtartását rendszeresítették, és ahová a gyerekek vagy szüleik bármikor bemehettek. *„Ha hozzánk bejön [a gyerek], itt nem lehet verekedni, nem lehet csúnyán beszélni, nem lehet azt mondani, hogy nem tudom. Bejön, kap egy ölelést, törődést kap, rögtön foglalkoznak vele. Nagyon fontos, hogy ezt sikerült megcsinálnunk a suliban, a legnagyobb sikerünknek tartom, hogy egész évben kopogtattak be hozzánk a gyerekek, és hála istennek, Mónikának, a szociális munkásnak köszönhetően a szülők is.”* (zenetanár)

⁴⁴ Nucleó = mag, középpont. Az El Sistemában így nevezik a zenei foglalkozásoknak otthont adó közösségi tereket.

4.5 Toborzás, ismerkedés a hangszerekkel

4.5.1 A gyerekek figyelmének felhívása a programra, toborzás

A program egyik alapelve, hogy nem kötelező a gyerekek számára, akinek tetszik, az jár, akinek nem, az távol marad. Igaz, a programhoz időközben is lehet csatlakozni, a szeptemberi kezdést követő 6-7 hónap múltán is akadtak friss jelentkezők.

A zenetanárok a program indulásakor minél több gyermek érdeklődését szerették volna felkelteni. Leginkább az a módszer vált be, hogy a szünetekben végigjárták az iskolát, és muzsikáltak a gyerekeknek. A diákok kérdezősködésére elmondták, hogy mi is ez a program, mikor fog indulni, mit fognak csinálni a foglalkozásokon. Azon a településen, ahol az MMSZ tanodát is működtet, meghívták a gyerekeket egy délutáni bemutatóra, ahol kézbe is vehették a hangszereket.

Érdeklődőkben nem volt hiány, hiszen a legtöbb szimfóniás iskolában addig nem volt lehetőség hangszereken tanulni. Ahogy az egyik gyerek mesélte: *„Én már nagyon régóta meg akartam tanulni hegedülni, meg láttam is a tévében. Eddig nem volt lehetőségem, nagyon örültem hát neki.”*

Egyes iskolákban a tanórai keretek közé sikerült illeszteni a toborzást, például osztályfőnöki órákon. *„Beszélgettünk hangszerekről, zenekarról, filmekről, zenékről. Játszottunk nekik, énekeltünk, és megnéztünk egy venezuelai zenekaros videót. Abszolút siker! Nagyon tetszett nekik. Volt, aki végig vigyorgott közben, volt, aki tátott szájjal bámulta, volt, aki már a vonóhúzáshoz hasonló mozdulatot produkált, és sokan tapsoltak a videó végén, a videón szereplő nézőkkel együtt.”* (zenetanár)

Elmondható, hogy az El Sistemát bemutató videók megtekintése mindenhol osztatlan sikert aratott a gyerekek körében, hiszen saját korosztályukat láthatták zenélni, és ez rendkívül motiváló volt számukra.

A toborzás során születtek egyedi megoldások is, például amikor a zenetanárok lekapcsoltatták a csengőt, és maguk jelezték szignálokkal, indulókkal az óra végét.

Kisebb településeken a zenetanárok elmentek a cigánysorra, és ott játszottak. A gyerekek összefutottak, és nagyon élvezték a zenét. *„Meg előtte is kint voltunk, akkor mentünk házról házra a gyerekekhez, akiket ismerünk. Megálltunk, zenéltünk egy kicsit, aztán haladtunk tovább a következő portáig. Igen, ez nagyon szuper volt.”* (zenetanár)

Akadtt olyan iskola, ahol a nagyobb gyerekek már évek óta otthoni környezetben tanultak zenélni a családtagoktól, rokonoktól. Itt a bemutatózó, toborzó látogatáson a hangszerekkel jelentek meg, és bemutatták a zenetanároknak a tudásukat. *„Már gitárral és nagybőgővel a kezükben vártak minket. Közösen zenéltünk. Mi is mutattunk, ők is mutattak magukból egy kicsit a zenén keresztül. Szünetekben az előtérben zenéltünk a gyerekekkel közösen, próbálva így minél több gyerekhez eljutni. Mindenki hozzáadta a zenéhez, amit tudott. Volt, aki gitározott, nagybőgőzött, ritmizált, az érdeklődőket biztattuk az éneklésre.”* (zenetanár)

A toborzás elérte a célját, a pályázati útmutató által iskolánként kötelezően elvárt 10 gyerek helyett annak átlagosan 3-4-szerese, de előfordult, hogy tízszerese volt a jelentkezők létszáma. Annak ellenére, hogy az érdeklődőknek sok esetben meg kellett küzdeniük érdektelenebb osztálytársaik véleményével: *„Hát, elsőnek azt mondták, ó, minnek az, gyere, elmegyünk szórakozni meg minden. Mondtam nekik, hogy megnézzük, milyen lesz, ha jók a tanárok, meg jó a hangulat, akkor ott*

maradok.” Ez a kisfiú a mai napig jár a foglalkozásokra, részt vett a táborban, és minden nagy régiós koncerten is fellépett.

A toborzás, illetve a foglalkozások sikeréről az egyik pedagógus így számolt be: *„Amikor megismerkedtünk a kollegákkal, mutatták a hangszereket, akkor a gyerekeim nagyon lelkesek voltak, mindenki jelentkezett. Azt gondoltam, hogy sokan le fognak morzsolódni, tehát hogy nagy a jelentkezés az elején, a végén meg kevesen maradnak. Ezzel szemben év végéig az egész osztályom járt.”*

4.5.2 Ismerkedés a hangszerekkel

A toborzás eszköztárába a zenetanárok hangszerbemutatói is beletartoztak. Ezek a foglalkozások interaktívak voltak, a tanulók a kezükbe vehették, kipróbálhatták a hangszereket. A bemutatóknak ez a része aratta a legnagyobb sikert, ahogy az egyik iskolaigazgató felidézte: *„Kitaláltatták, hogy nevezhetik azt a hangszeret, miért nevezhetik így, mi a tulajdonsága. Tényleg nagyon le tudták őket kötni ilyen interaktív hangszerismertetővel, nekem is nagyon tetszett, a kicsiknek meg főleg.”*

A zenetanárok elmesélték a hangszerek történetét, összefoglalták a sajátosságaikat, megmutatták a megszólaltatásuk módját, mindezt a gyerekek nyelvén. A legnagyobb hatása mégis minden esetben annak volt, amikor a gyerekek maguk szólaltathatták meg a hangszeret. Az egyik zenetanár így számolt be erről a blogon: *„Mindenkinek megmutattam a hegedűhúrokat, aztán egyesével a hegedű helyes tartását. Miután kipróbálhatták, visszaültek a helyükre, széles mosollyal az arcukon; a mellettem ülő Béla odasúgta: »olyan jó volt«, és összedörzsölte a tenyerét.”*

A vonószenetanárok bemutatták a húrokat, a hangszer részeit, a helyes tartást, azt, hogy miképpen lehet halkán-hangosan, gyorsan-lassan, magasan-mélyen vagy több szólamban játszani. A foglalkozások bevezető szakaszában közös énekléssel oldották a hangulatot, majd ritmizáló játékokkal vezették fel a hangszerbemutatót. A fúvóstanárok a zenei gegekkel és állathangok utánzásával arattak nagy sikert.

Játékos zenefelismerést több helyen is beépítettek a foglalkozásokba, aki felismerte, hogy az elhúzott, elfújtt dalrészlet miből származik, dicséretet kapott.

A hangszerbemutatók a gyerekek által is jól ismert népdalok eljátszásával, eléneklésével zárultak.

4.5.3 Motiválás a zenetanulásra

A gyerekeket azzal lehet leginkább zenetanulásra ösztönözni, ha sikerélményeik vannak, ha közvetlen visszacsatolást kapnak a tevékenységükről, ha megtapasztalják, hogy milyen érzés egy közösség tagjaként másoknak is tetsző produkciót létrehozni, és ha úgy érzik, fejlődnek, egyre jobban játszanak a hangszeren. Ezt kizárólag úgy lehet elérni, ha minden gyerek megkapja a szükséges figyelmet a tanárától. A Szimfónia program gerincét ugyan a csoportos zeneoktatás adja, azonban minden egyes gyerek számára biztosított volt a saját képességeitől és szorgalmától függő előrehaladás, az egyéni odafigyelés.

Nagyon fontos, hogy a gyerekek számára öröm legyen a zenélés, élményt nyújtson számukra. Éppen ezért kiemelt jelentősége van a fokozatosság elvének: ha az adott csoport összetétele megkövetelte, hogy akár századszor is ugyanazokat a dalokat játsszák el, akkor ez volt a követendő út, és ha már magabiztosabbá, hangszerbiztosabbá váltak, akkor haladtak tovább. A fokozatosság elve azt is jelenti, hogy az adott darabot a gyerekek akkor sajátíthatja el, mikor arra megérett. A szeretetteljes és facilitáló légkör a feltétele annak, hogy a gyerekek örömmel vegyenek részt a foglalkozásokon. Ha ezt sikerül

biztosítani, jó eséllyel minimalizálható a lemorzsolódás, és lehetőség nyílik a továbblépésre, a zenekarban való megszólalás élményének átélésére. Mindezt az egyik zenetanár így fogalmazta meg: *„Azok a gyerekek tudnak hosszú távon bent maradni, akiknek a mai napig örömet okoz egy szimfóniás foglalkozás. Megélik, átélik az örömenélést, ami persze nem amolyan öncélú dolog, hogy most bármit csinálhatnak; aztán szerintem szép lassan el lehet őket mozdtítani máshova is, akár egy szimfonikus zenekar felé.”*

A fentiekén túl muzsikálásra ösztönöz az is, ha a gyerekeknek élő produkciókat mutatnak be. Az egyik miskolci iskolában a félállásban dolgozó zenetanárok eredeti munkahelyükről, a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskolából hozták el a szegregált iskolába tanítványaikat, hogy koncertet adjanak a Zene Világnapja alkalmából. A szimfóniás iskola tanulói nagyon élvezték a hangszerbemutatót és az azt követő hangversenyt. A fellépő zenészeknek egy dallal köszönték meg a produkciójukat. Az iskolába ekkor még nem érkeztek meg a program keretében beszerzett hangszerek, ennek ellenére a gyerekeket annyira felajzotta a kis koncert, hogy az aznapi foglalkozásokon minden figyelmük a zenetanárok harsonájára és trombitájára irányult, az éneklést, a ritmizáló játékokat bojkottálták. Nagyon erős hatással voltak a gyerekek zenetanulási kedvére a külső programok, főként a koncertek, hiszen láthatták, gyakorlással hova juthatnak el. A visszajelzések alapján a Symphonia Alapítvány által szervezett, év közben megtartott élő, a zene sokszínűségét bemutató hangversenyek is jelentős motiváló erőt jelentettek a gyerekek számára.

4.5.4 A szülők tájékoztatása

Általánosságban elmondható: a szülők mindenhol örültek annak a lehetőségnek, hogy gyerekük zenét tanulhat, ráadásul ezért nem kell külön fizetniük, hiszen többségük a szociális helyzete miatt erre nem is lenne képes. A hangszeres zenetanulás előnyeit senkinek nem kellett kifejteni, a hangszeres tudás a célcsoportba tartozó gyermekek szüleinek körében is érték. Erről egy zenetanár így vélekedett: *„Örülnek egyébként. Nagy szerencsénk van ám a zenével! Ez egy jó eszköz. Óriási nyelv. Olyan jól lehet kommunikálni, olyan jól lehet kapcsolatokat építeni vele. Varázsszó.”*

A szülők tájékoztatása részben szülői értekezleteken történt, ahol a szimfóniás kollégák elmesélték, hogy miről szól a program, mit szeretnének a gyerekeknek nyújtani. Ezekon a fórumokon rövid programismertetőt is kiosztottak. A szülői értekezleteken legtöbb esetben megjelentek az iskola vezetői is, és támogatásukról biztosították a programot. A szülőkből leginkább azzal kapcsolatban merült fel kétely, hogy nem hátráltatja-e gyermekük tanulását, ha részt vesz a programban. A szigorúbb, teljesítményközpontú iskolák pedagógusaitól az ilyen aggályokra kevésbé kaptak megnyugtató választ a szülők, sokszor a szociális munkásnak kellett eloszlatnia az aggodalmakat. A nyitottabb, a kompetenciák fejlesztését kiemelten kezelő intézményekben azonban inkább buzdították a szülőket, hogy engedjék el gyermeküket a szimfóniás foglalkozásokra.

Azokat a szülőket, akiket nem lehetett az iskolában elérni, személyesen keresték meg a munkatársak, hogy tájékoztassák őket, és aláírassák velük azt a nyilatkozatot, amelyben hozzájárulnak, hogy gyermekük a foglalkozásokat látogassa. Egy szülő így emlékszik vissza erre: *„Azt mondta a Nóri néni, hogy Patrik szeretne erre járni, a beleegyezésemet kérné. Elmondta, hogy a Máltai Szeretetszolgálatnál van, és ha bármilyen kérdésem lenne, forduljak hozzá. Bármiben tud segíteni. Akkor mondtam neki, igen elfogadom, aláírtam. És onnantól kezdve Patrik járt.”*

4.6 A szociális munkás eszköztársa

4.6.1 Beépülés az iskola életébe

Magyarországon nem bevett gyakorlat, hogy az iskolákban folyamatosan jelenlévő szociális munkás dolgozzon.⁴⁵ Néhány európai uniós forrásból finanszírozott programban sikerült alkalmazni őket, például a kistérségi gyerekesély programokban. 2015 nyarán az Iskolai Szociális Munkások Egyesületének munkatársa úgy becsülte, hogy jelenleg legfeljebb 40-50 szociális munkás dolgozhat a magyar iskolákban. A Szimfónia program szociális munkásainak megjelenését is a legtöbb helyen zavar fogadta, ahogy egyikük megfogalmazta: *„Én úgy gondolom, nem is igazán tudják a tanárok, hogy mi az a szociális munka.”* Ennek következtében eleinte leginkább pedagógiai asszisztensként kezelték őket, fénymásolásra, gyerekek rendszeres hazakísérésére, udvari ügyelet megtartására, az ebédeltetésben való közreműködésre kérték meg őket. *„A tanárok talán azt gondolták, hogy itt én amolyan szociális asszisztensként fogok működni, de ahogy múltak a hónapok, egyre világosabbá vált, hogy vannak dolgok, amikre nemet mondok. Szeptember-októberben mindenre igent mondtam, de aztán rájöttem, hogy ez így nem fog működni, rájöttem, hogy szelektálni kell.”*

Ebben a helyzetben az segített leginkább, ha a szociális munkás egyenként elmagyarázta a pedagógusoknak, iskolavezetőknek, hogy mi a feladata, mi a szerepe a programban. A kisebb iskolákban ez könnyebben ment, a nagyobbakban – az ott dolgozók nagyobb száma miatt – lényegesen nehezebben. A szociális munkások tevékenysége az iskola egészére pozitív hatással volt, hiszen részt vettek a rendezvények szervezésében, a konfliktushelyzetek kezelésében, a gyerekek számára hasznos programokat szerveztek, amelyekre el is kísérték őket, továbbá a szülőkkel való kapcsolattartásban is jelentős segítséget tudtak nyújtani a magas óraszámok miatt kapacitáshiánnyal küzdő pedagógusoknak.

A családlátogatások, a szülőkkel való intenzív kommunikáció miatt a szociális munkások munkaidejük egy részét nem az iskolában töltötték, ami sok helyen feszültséget okozott. Többször szemükre vetették, hogy miért nem jelennek meg reggel nyolc órakor az intézményben. Mivel a szeptemberi induláskor az iskolák vezetői általában még nem látták át a szociális munkások sokrétű tevékenységét, ezért arról sem tudhattak, hogy a szimfóniás kollégák akár este hétig is családlátogatáson vannak, bőven ledolgozva a napi nyolc órás munkaidejüket. *„Az idő közben derült ki, hogy valószínűleg úgy lettünk beajánlva még a program elkezdése előtt, hogy itt leszünk napi nyolc órában szociális munkások, és így is számítottak rám. Utóbb derült ki, hogy nem igazán tetszett az igazgatónőnek, hogy én nem voltam itt reggel nyolctól, mint az összes többi ember, és nem nyolctól négyig dolgoztam. Ebből feszültségek keletkeztek, mert ők azt hitték, hogy én pedagógiai asszisztens leszek, hogy segítek kajajegy-kiosztástól kezdve mindenben.”* (szociális munkás) Ezek a problémák hamar megoldódtak, egy-két hónappal a program indulását követően már az iskola minden pedagógusa számára világossá vált, hogy mit is csinálnak a szociális munkások az intézményben. Sok esetben ezt a folyamatot megkönnyítette, hogy a tanárok egyes feladatainak elvégzéséhez is támogatást tudtak nyújtani. Mivel az MMSZ szociális programjaiban rendkívül fontos az intenzív jelenlét, és a szociális munkások eszerint is dolgoztak, nagyon hamar befogadták őket. Ahogy egyikük megfogalmazta: *„úgy tekintenek, mintha*

⁴⁵ Az 1997. évi 31. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 2015-ös módosítása (39. § (3a) bekezdés) szerint a gyermekjóléti szolgáltatás a gyermek veszélyeztetettségének megelőzése érdekében iskolai szociális munkát biztosíthat. Kérdéses, hogy a szociális intézményrendszer számára milyen források állnak rendelkezésre, hogy a legnehezebb helyzetű településeken iskolai szociális munkást vagy munkásokat alkalmazzanak.

az iskola alkalmazottja lennék". Egyes szociális munkások a saját speciális szakterületükkel is igyekeztek a gyerekek, egyúttal az iskola javát szolgálni: drogprevenációs előadásokat, pályaorientációs foglalkozásokat tartottak.

A már tárgyalt teremprobléma a szociális munkásokat is érintette. Többen sérelmezték, hogy nem volt olyan helyük az iskolában, ahol négy szemközt beszélgethettek volna a gyerekekkel, illetve fogadhatták volna a szülőket. A problémát leginkább azért nem lehetett megoldani, mert az adott iskolában nem voltak meg az ehhez szükséges feltételek.

Az iskolával való együttműködés javulásában fontos tényező volt a családlátogatások intenzitása, gyakorisága. Egyes helyeken a kezdeti időszakban a pedagógusok elkísérték a szociális munkást a családokhoz, hogy bemutassák őt, máshol pedig a tanárok kérték a segítségüket, mert nem szerettek volna magukban kimenni a telepre. *„Akkor a tanárokkal is mentem ki családlátogatásra, mert ők féltek egyedül. Nem mindegyik szeret kijárni.”* A szociális munkások rendszeres családlátogatásai sikeresen összekötötték az iskolát a szülővel, jelentősen javítva a közöttük lévő kapcsolatot.

A bizalmi kapcsolat erősödésével az iskola is egyre gyakrabban kereste meg kéréseivel a szociális munkásokat. Az egyik iskolaigazgató elmondta: *„Ha más jellegű szociális munkával kerestük meg, például hogy valamelyik gyereket felkeresné-e, akkor azt is megtette. Ha programon kívüli gyerekről volt szó, és ő éppen ráért, akkor segített más területeken is az iskolának. Nem túl gyakran fordult elő, de ha előfordult, akkor nagyon készséges volt.”* Ha például egy gyereknek meg kell jelennie a Szakértői Bizottság előtt, akkor fontos, hogy erről a szülőket az iskola is informálja, mert nem mindig jut el hozzájuk az értesítés. Ha a szülő nem tud róla, és nem viszi el a gyermekét, lehetséges, hogy csak egy év múlva kap új időpontot. Ezért ilyen esetekben a szociális munkást kérték meg, beszéljen a családdal. Az iskola munkájának támogatása segítette a szociális munkások elfogadottságát, ahogy ez iskolavezetői szinten is megfogalmazódott: *„Annyira zökkenőmentesen illeszkedtek bele az iskola életébe, hogy szinte észrevétlenül működtek.”*

Ugyanezt a másik oldalról az egyik szociális munkás így foglalta össze: *„Azt gondolom, hogy a beágyazódás maximálisan sikerült, az iskola részévé váltunk. Elértük azt, hogy nagyon sok »rossz« gyereket tudtunk magunkhoz venni, még ha csak időszakosan is. Az a 10-15 gyerek pedig, akik a magját alkotják a szimfóniás csapatnak, igazi közösséggé váltak. És tudják az iskolában, hogy ott vagyunk, hogy létezőnk, hogy számíthatnak ránk, és gondolnak is ránk. Akár szociális témában, tehát ha segítség kell, hogy mit csináljon ezzel vagy azzal a gyerekkel, a pedagógus jön oda hozzám kérdezni, de rendezvény sem múlhat el úgy, hogy mi valamilyen szinten ne jelennék meg rajta.”*

4.6.2 A családlátogatások fontossága

A gyereket önmagában megismerni nem lehet, ha szeretnénk tudni, miért úgy viselkedik az iskolában, ahogy, akkor ismerni kell a családi háttérét. A kisebb gyerekekért még bemegy az iskolába az anyuka, ám ha kisbabája van, sokszor valamelyik rokonra hárul ez a feladat. Több kistestvér esetén hasonló a gyakorlat, a nagyobb gyerekek pedig már önállóak, egyedül indulnak haza. A legnehezebb helyzetű gyerekek jellemzően nem igazán jó tanulók, sokszor magatartásproblémákkal küzdenek. Ennek megfelelően, ha az anyuka vagy az apuka elmegy a szülői értekezletre, akkor csak panaszt hall. Mindez azzal jár, hogy a szülők elmaradoznak ezekről az iskolai fórumokról, a pedagógusoknak megszakad vagy alkalmivá válik velük a kapcsolata.

A szimfóniás szociális munkásokat arra kérte a szakmai vezetői stáb, hogy minél jobban ismerjék meg a gyerekek otthoni körülményeit. Ennek legjobb módszere a családlátogatás. A segítő szakmákat a felsőoktatásban tanulók tanulmányaik során foglalkoznak a kliensekkel való kapcsolattartás és kommunikáció alapelveivel, módszertanával, diplomásként a terepmunka nem lehet idegen számukra, annak fontosságával tisztában vannak. A programban dolgozó szociális munkások is tudták, hogy a szimfóniás gyerekek akkor ismerhetők meg igazán, ha tudják, milyenek az otthoni körülmények, a családi viszonyok, a szociális problémák. Mindez segít abban, hogy megértsék a gyerek viselkedését, továbbá, ha ismerik a nehézségeket, megoldást is kereshetnek rájuk szakmai és szakmaközi kapcsolataik felhasználásával, a szociális szabályozás ismeretével, konkrét segítséget nyújtva a rászoruló családoknak.

Már szeptemberben elkezdődtek a családlátogatások, az első alkalom arra szolgált, hogy tájékoztassák a szülőket a programról. Mivel a gyerekek egy része a telepen vagy más szóval a „soron” lakik, ahová a postáson és a védőnőn kívül ritkán vetődik idegen, az első találkozókon jellemző a volt bizalmatlanság, ami azonban a legtöbb esetben hamar feloldódott, és többszöri látogatás után akár teljesen el is tűnt. A szociális munkások a bizalom megteremtéséhez azzal járultak hozzá leginkább, hogy világosan elmondták, mi a munkájuk, milyen kapcsolatban vannak a gyerekekkel, milyen ügyekben képesek segíteni. Közölték azt is, hogy titoktartási kötelezettségük van, ezért a rájuk bízott bizalmas információt nem adják tovább.

Fontos szempont volt, hogy a szülőket partnerként kell kezelni, érezzék, nem „hivatalból” látogatják meg őket. Ez a hozzáállás azt eredményezte, hogy egy idő után a szülők szinte kivétel nélkül az otthonukban fogadták a szociális munkásokat. Ahogy a szakmai vezetői stáb egyik tagja megfogalmazta: *„Lehetőségük nyílt, hogy valakit vendégül lássanak, hogy valaki vendégnek érezze magát náluk.”*

A családlátogatások egyik nagy hozadékaként a gyerekekről első kézből lehetett információhoz jutni.

Ahogy haladt előre a program, egyre jobb kapcsolat alakult ki a szülőkkel. Ez annak is köszönhető, hogy a gyerekek szívesen és nagy örömmel meséltek otthon a hangszer tanulásról, ahogy az egyik szociális munkás megjegyezte: *„Több helyen tapasztaltam, hogy a gyerekek nagyon sokat mesélnek rólunk, a foglalkozásokról, nagyon jó volt hallani a szülőktől is, hogy mennyire jól érzik ott magukat.”*

A programba bevont diákok szülei egy részének negatív tapasztalata van az iskolával kapcsolatban, hiszen leginkább panaszt hallanak gyerekeikről: rosszul viselkedik, rosszul tanul. Komoly probléma, hogy sokszor anyagiak hiányában nem tudják az iskola által elvárt dolgokat megvásárolni, gyermeküket megfelelően öltöztetni, és ezt sok szülő szégyelli is. Nem olyan egyszerű a fentiekből fakadó, az iskolával szembeni negatív beállítódáson változtatni. A szimfóniás szociális munkásoknak mégis sok esetben sikerült, és volt, amikor ehhez a zenetanárok nyújtottak segítséget azzal, hogy elmentek zenélni a családokhoz, a gyerekek pedig lehetőséget adtak arra, hogy szerettei körében mutathassa meg, milyen ügyesen halad a hangszeres zenélésben. A családok felkeresése és az otthonokban történő zenélés az El Sistema keretében is bevált gyakorlat. A szülőket ez jó érzéssel tölti el, ahogy az egyik zenetanár kifejtette: *„Büszkeség. Különösen jó hatással van, amikor ezt látja a szülő is, fontos a szülő előtti zenélés. Végre ő is megbizonyosodhat róla, hogy nem igaz, amit már majdnem elhitettek vele a pedagógusok, hogy az ő kölyke egy semmire se való, semmire se kellő elem.”* Ezeken a zenés családlátogatásokon amellet, hogy a gyerek bemutatja a tudományát, fontos az is, hogy ezért dicséretet kapjon, ami tovább javítja az önértékelését.

Akadtt arra is példa, hogy a szociális munkás személyes ajándékkal lepte meg szülőket: egy bekeretezett képpel, amelyen a gyerekük látható hegedülés közben. Ezek az apró gesztusok is nagyban segítették a bizalom erősödését.

4.6.3 Kapcsolat a szociális intézményekkel

A szociális munkások a program indulását követően már szeptemberben felvették a kapcsolatot a helyi családsegítő és gyermekjóléti szolgálatokkal. Tájékoztatták a területükért felelős szakembereket a munkájukról, a program céljáról, és felajánlották segítségüket. Amikor már stabillá vált, hogy kik azok a gyerekek, akik rendszeresen látogatják a szimfóniás foglalkozásokat, továbbá amikor beazonosíthatók lettek a legnagyobb problémákkal küzdő (akár nem szimfóniás) tanulók, akkor igyekeztek a szociális intézményekkel való együttműködést konkrét esetekre kiterjeszteni. Ez nemcsak az információk hasznosítását szolgálta, de segített elkerülni a kereszttengelyes elkerülést is.

A programban dolgozó szociális munkások és az említett intézmények alkalmazottai közti segítő kapcsolatra több példát is érdemes megemlíteni. Előfordult, hogy a pályakezdő családgondozó megkérte szimfóniás kollégáját, kísérelje el a telepre, mert nem mer egyedül kimenni. A kérés teljesítése ez utóbbinak nem okozott gondot, hiszen addigra már nagyon jó viszonyt sikerült kialakítania több családdal is a soron. Máskor egy szimfóniás szociális munkás azt látva, hogy a nevelőszülő nem foglalkozik a rábízott gyermekekkel, akik ápolatlanul, bérlet nélkül, hosszú kilométereket gyalogolva járnak az iskolába, majd onnan haza, az illetékes családgondozóhoz fordult a problémával. A kompetenciahatárok betartása nagyon fontos elvárás volt a szimfóniás kollégák felé, az imént vázolt esetben is a családgondozó dolga lett az ügy kezelése.

Egy ízben a szociális munkás felfigyelt arra, hogy egy gyerek teljesen elhanyagolt, édesanyja elhagyta a családot, édesapja pedig nem képes megfelelően gondoskodni róla. A gyermek lakcíme alapján megkereste az illetékes családgondozót a problémával. *„Na, ekkor lepődtem meg: semmit nem tudtak a gyerekről és a családról, amit azzal magyaráztak, hogy az állandó költözködésük miatt valószínűleg valamelyik családsegítő nem adta át az ügyet a másiknak. A lényeg, hogy a srác teljes mértékben kiesett a szociális hálóból, mintha nem is létezne.”* Ilyen és hasonló esetekben a szimfóniás szociális munkás a jelzőrendszer informális tagjaként működött. Mivel a szülők pozitív visszacsatolást kaptak gyermekük részéről a szimfóniás foglalkozásokról és programokról, a legtöbb esetben hajlandóak voltak a problémáikat őszintén feltárni a szociális munkás előtt. Ezek ismerete elengedhetetlen feltétele volt annak, hogy az együttműködő szociális intézmények valós segítséget tudjanak nyújtani. Természetesen az információk átadása során a szimfóniás kollégák mindenkor szigorúan betartották az etikai normákat.

Sajnos az együttműködés a szociális intézményekkel, nagyobb városokban az önkormányzat szociális osztályaival nem mindenhol volt zökkenőmentes. Egy ide vonatkozó példa: *„A szociális osztálynak, hogy ne szaladgáljak minden nap, összegyűjtöttem a rendszeres gyermekvédelmi támogatáshoz szükséges dokumentumokat a családoktól. Olyan 15 darabot vittem be egyszerre. Ekkor kezdődött velük a konfliktusom: miért én, miért ennyi, én ezt nem is csinálhatnám, jöjjön be a szülő, ha annyira kell neki a pénz. Ez elég negatív hozzáállás, nagyítóval nézték át az összes papírt, ha valamiben nem stimmelt valami, rögtön félredobták, hogy felejtsem el.”* (szociális munkás) Nem meglepő, hogy azon a településen, ahol ez az eset megtörtént, a nélkülöző gyerekek nagy tömege ellenére sem pályáztak meg a nyári gyermekétkeztetési hozzájárulást.

A legtöbb szimfóniás településen szerencsére nem ez volt a jellemző, sokkal inkább az, hogy a kollégák rendszeresen meghívót kaptak azokra az esetkonferenciákra, ahol szimfóniás gyerekek voltak érintett.

4.6.4 Szakmaközi kapcsolatok, együttműködések

A Szimfónia program indulásakor az iskolákban dolgozó kollégákat arra bíztatták, hogy keressék a kapcsolatot azokkal a szervezetekkel, intézményekkel, amelyekkel együttműködve segíthetik a bevont családokat. Ezt a szakmai vezető így foglalta össze: *„Mi annyit mondtunk a letelején, hogy térképezzék fel, kik azok, akik potenciálisan bevonhatók. Vagy azért, mert egy szociális, egészségügyi, gyerekekkel és a családjaikkal foglalkozó intézményrendszer tagjai, családsegítők, gyermekjólétisek, védőnők stb., vagy azért, mert olyan civil szereplők, akik azonos célcsoporttal, azonos célokért dolgoznak. Nyilván a munkatársainknak az ügyességén, a rátermettségén, a munkavégzésén múlt, hogy mennyire sikerült ez a bevonás. Mi igyekeztünk őket orientálni, magunk is adtunk nekik tippet a helyszínre vonatkozóan. Ahol meg eleve adva van egy máltai jelenlét, egy máltai kapcsolatrendszer, oda iparkodtunk őket integrálni.”*

Településenként eltérő kiterjedtséggel ugyan, de mindenhol sikerült szakmaközi kapcsolatokat, együttműködések kialakítani. A partnerré vált szervezetek száma erősen függött attól, hogy kis faluban, vagy megyei jogú városban működött-e a program.

Az óvoda és a Szimfónia program sok helyen egymásra talált. A zenetanárok alkalmanként, de akár kétheti-havi rendszerességgel foglalkozásokat tartottak a kicsiknek, bízva abban, hogy hamarosan ők is szimfóniások lesznek.

Az iskolában a fejlesztőpedagógusok és a szociális munkás között a legtöbb helyen egymás munkáját segítő kapcsolat alakult ki: *„A fejlesztőpedagógus egy héten egyszer van nálunk a gyerekekkel, jó pár szimfóniás gyerek jár hozzá. Mondta, hogy már sokat hallott rólunk a gyerekektől. Miután meséltem neki magunkról, nagyon megörült nekünk, mert látja a játékos hatását egy-egy gyereken a foglalkozásainknak. Jövő hét hétfőn minden egyes gyerek kapcsán konkrétan megbeszéljük, hogy milyen készségeket tudunk mi fejleszteni, mire koncentráljunk a mi foglalkozásaink alatt.”* (szociális munkás)

Egy nagyvárosi szimfóniás oktatási intézményben még iskolai védőnő is dolgozott, akinek a szociális munkás rendszeresen jelzett, amennyiben valamilyen higiéniai eredetű fertőzést tapasztalt a gyerekek körében.

A program jelen volt egy Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézményben (EGYMI) is. Az itt dolgozó kollégákat az iskola vezetője meghívta az önkormányzattal közösen szervezett, a fogyatékos elfogadásáról és az érintett szülők segítségéről szóló konferenciára. A program beágyazódásának jele, hogy az igazgató úgy gondolta, a szimfóniás kollégák részei az iskola életének, ezért fontosnak gondolta részvételüket a rendezvényen.

A miskolci Nyitott Ajtó Baptista Általános Iskola, Óvoda és Szakképző Iskolában kialakított szimfóniás gyakorlóhelyről, a nucleóról már volt szó. Mint említettük, a termet a Fazola Henrik Szakképző Iskola diákjai festették ki gyakorlati óráikon. A baptista iskolában dolgozó zenetanárok kapcsolatainak köszönhetően több intézménnyel alakult ki partneri viszony. A városi szimfonikus zenekar nyitottá tette a szimfóniás gyerekeknek egy-egy próbáját, a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola diákjai

pedig önkéntesként segítettek egyes programok során, sőt koncertet is adtak a gyerekeknek. *„Nagyon sok olyan srác volt, 17-18 évesek, akik példát tudtak mutatni a gyerekeknek fegyelmezettségben, hangszer tudásban. Felnéznek rájuk, de mégis korban kicsit közelebb állnak hozzájuk, mint mi. Önkénteskednek. Kipróbálják a tanítást, belekóstolnak. Két-háromhetente megjelenik egy-egy gyerek. Nyolc diák van, aki érdeklődik irántunk. Jönnek a táborba is egyébként. Ők az én volt növendékeim”* – mesélte az egyik zenetanár.

Szintén Miskolcon, az Avason található szimfóniás Munkácsy iskola szociális munkásának is sikerült több fontos kapcsolatot kiépítenie. A Dialóg Egyesület Közösségi kávézójának megnyitásakor a szimfóniás diákok zenéltek. Ez a kis hangverseny a gyerekeknek és a nézőknek is nagy élmény volt. A Miskolci Egyesített Szociális, Egészségügyi és Gyermekjóléti Intézmény Avasi Területi Szolgáltató Központja éves konferenciájára meghívta az avasi szimfóniás szociális munkást, hogy mutassa be a programot. Ő előadás helyett a bemutatásnak azt a módját választotta, hogy elvitte magával a gyerekeket, akik rövid koncertet adtak.

Miskolcon további együttműködésre adott lehetőséget a „Megújulás – jelenlét az Avasi lakótelepen” projekt, amelyben a helyi önkormányzat támogatásával a Dialóg Egyesület, a Jezsuita Közösség és a Magyar Máltai Szeretetszolgálat alkotta konzorcium dolgozik együtt a lakótelep közösségfejlesztéséért. A szimfóniás diákok a projekt több rendezvényén is felléptek. A Jezsuita Közösség a jó kapcsolatnak köszönhetően több koncertnek és régiós megbeszélésnek biztosított helyszínt az avasi Fényi Gyula Jezuita Gimnázium és Kollégium termeiben, illetve az itt található templomban. A jezsuiták a szimfóniás tanároknak, amennyiben igényelték, az önkénteseik számára fenntartott lakásaikban térítésmentesen szállást biztosítottak.

Több településen a Szimfónia programmal párhuzamosan futott a TÁMOP 5.3.6-os komplex telepprogram. Ezek a helyeken a kapcsolatfelvételt követően a telepi közösségi házban léptek fel a gyerekek a családi napokon és más rendezvényeken. Ahol működött Biztos Kezdet gyerekház, ott szintén nagyon gyorsan létrejött az együttműködés. Az említett esetekben közös törekvés volt, hogy az ugyanazon a célcsoport támogatásán dolgozó programok erősítsék egymást. Azaz, a Szimfónia program igyekezett a helyi szinergiát növelni.

4.6.5 Máltai szinergiák

Az Máltai Szeretetszolgálat folyamatos elvárása, hogy különböző programjai összekapcsolódjanak, munkatársai támogassák egymást. A Szimfónia is kereste az egyéb MMSZ-es programokkal való együttműködés lehetőségét. Ezt a folyamatot megkönnyítette, hogy a különböző érintett programok célcsoportjai ugyanazok, vagy nagyon erős átfedésben voltak, valamennyien rendkívül rossz szociális helyzetű családokra fókuszáltak, eltérés csak az egyes projektek megvalósulási helyszínei között volt, ami azonban ezek földrajzi közelsége és a problémák hasonlósága miatt az együttműködések kialakításában nem jelentett valós akadályt.

Az MMSZ által országszerte működtetett, hazai és uniós forrásból finanszírozott programjai közül az egyik legjelentősebb a kistérségi gyerekesély programok mentorálása. A Dél-dunántúli régióban több szimfóniás iskola is olyan kistérségben/járásban található – a Barcsi járásban Darányban és Baracson, a Selyeiben pedig Bogádmindszenten és Magyararmecskén –, ahol az MMSZ szakmai irányítása alatt működő gyerekesély projekt zajlott, zajlik. A gyerekesély és a Szimfónia programok 2014 őzétől datálódó közös munkája azonban nem csak ezt a négy települést érintette, hiszen az említett iskolákba több településről is járnak gyerekek. Éppen ezért a Barcsi járásban Istvándi, Drávatamási,

Drávagárdony, Kastélyosdombó, a Selyei járásban pedig Gilvánfa, Hegyszentmárton, Hirics, Ózdfalu, illetve a kistérségen kívüli Gyöngyfa településeken élő gyermekek és szüleik is a Szimfónia közvetlen célcsoportját képezték.

A két program közötti együttműködés több területet, tevékenységtípust fed le. A szimfóniás gyerekek, tanárok koncertet adtak gyepes rendezvényeken, a Mozgó Játsszótér⁴⁶ ellátogatott a szimfóniás eseményekre, hogy ugrálóvárral, kézműves- és sorjátékokkal színesítsék a zenei programot, a Hiricsi Máltai Közösségi Házban pedig, a projektek szoros kapcsolatának köszönhetően, rendszeresek voltak a zenei foglalkozások.

Mivel a két programban azonos a célcsoport, nevezetesen az adott településeken élő legszegényebb emberek, ezért a gyermekekkel és szüleikkel végzett szociális munka is összeért, közös családlátogatásokra, esetkonferenciákra is többször sor került. A szimfóniás kollégák nagyban tudtak támaszkodni a „gyepesek” elmúlt években kialakult terepismeretére, a családokkal kialakított jó viszonyra is, ami növelte a munka eredményességét.

Az MMSZ Jelenlét programjával több településen is szoros volt a Szimfónia együttműködése: Miskolcon a Lyukóvölgyben, Pécsen a György-telepen (a Hősök terén), Tarnabodon és Tarnazsadányban. Ez elsősorban a Jelenlét program közösségi tereinek, tanodáinak megosztásában és a telepeken élők helyzetének javítását szolgáló intenzív konzultációkban, akciókban nyilvánult meg.

A szakemberek háttértámogatásának terén a szinergia erősítését szolgálta, hogy a szimfóniás munkatársak a helyi kistérségi szakemberekkel együtt végezték el a játsszótéri animátor és koordinátor képzést, és a gyepes és szimfóniás kollégák számára az MMSZ közös felkészítést tartott a programok működési területén komoly problémaként jelentkező fejtevétség kezelési lehetőségeiről. (Ennek alapja a selyei kistérségi gyerekesély program szakmai kísérése során a Szeretetszolgálat által az elmúlt évek során kifejlesztett modellértékű program.)

A dél-dunántúli szimfóniás zenetanárok rendszeresen koncertet adtak a pécsi Csilla Gondviselés Háza⁴⁷ halmozottan fogyatékos gondozottainak, de arra is volt lehetőség, hogy ebben az intézményben tartsák meg a zenetanárok és a szociális munkások a régiós megbeszélésüket.

Az MMSZ a civil közreműködő Pécsen a györgy-telepi komplex telepprogramban⁴⁸ (TÁMOP 5.3.6), melynek szakmai stábját szintén nagyon jó kapcsolatot alakított ki a szimfóniásokkal. Az együttműködés egyik csúcspontja volt, amikor 2015 nyarán a Hősök terei Közösségi Házba költözött be a Szimfónia.

⁴⁶ A Mozgó Játsszótér a Máltai Szeretetszolgálat által alkalmazott eszköz a hátrányos helyzetű térségek nevelési- oktatási intézményeivel való kapcsolat kialakítása érdekében. A Mozgó Játsszótér egy játsszótérrel teli kisbuszt és legalább egy, de inkább két szociális munkást jelent, aki a foglalkozásokat irányítja. A kisbuszban annyi játék található, amennyivel akár 100 gyerek értelmes időtöltése is biztosítható. A gyerekek számára biztosított játsszás során az MMSZ munkatársai megismerhetik az adott település óvodapedagógusait, tanítóit, tanárait és az adott helyszín akut társadalmi problémáit. A módszerről az Esély folyóirat 2014/6. számában olvasható tanulmány. (Domokos Veronika – Kocsis Attila – Németh Nándor: A Mozgó Játsszótér szerepe a kistérségi gyerekesély programokban)

⁴⁷ Az MMSZ által fenntartott intézményről bővebben annak közösségi oldalán:

<https://www.facebook.com/pages/MMSz-Csilla-Gondvisel%C3%A9s-H%C3%A1za-P%C3%A9cs/541992522537108>

⁴⁸ <http://jelenlet.maltai.hu/helyszinek/pecs-gyorgy-telep/>

A gyepes szakemberek rendszeresen közreműködtek a Zsolnay Kulturális Negyedben megrendezett régiós Szimfónia-találkozókon, elsősorban a közös zenélés mellett megszervezett játékok lebonyolításában.

Az Észak-agyarországi régióban a Szimfónia programba bevont gyermekek jellemzően nem azokban a kistérségekben élnek, ahol indult gyerekesély program, de a régióban dolgozó kollégák itt is találkoztak 2014 őszén, tájékoztatták egymást saját tevékenységeikről. Arra is akadt példa, hogy a szimfóniás kollégák segítettek a Mozgó Játsszótér megrendezésében egy gyepes rendezvényen. Ezen kívül a gyepesek is részt vettek több régiós Szimfónia-találkozóon közös játékok szervezésével és lebonyolításával.

Az északi régióban az MMSZ önkéntes orvoscsoportja⁴⁹ szemészeti szűréseket is végzett. *„Én konkrétan odaküldtem olyan gyerekeket, akiről hallottam a pedagógustól, hogy nem jól látnak. Több olyan gyerek is van a suliban, akinek máltás szemüvege van, mert megvizsgálták őket, és megcsináltatták nekik”* – mesélte az egyik szociális munkás.

Miskolcon a lyukóvölgyi máltai Jelenlét programmal⁵⁰ is szoros kapcsolatot alakítottak ki a szimfóniás kollégák, hiszen átfedés volt a szimfóniás tanulók és a Gulyakúti Közösségi Ház programjain részt vevő gyerekek között: *„A Máltán belül van a lyukói program, velük nagyon jóban vagyunk, mind a vezetőkkel, mind az alkalmazottakkal. Ez annak is köszönhető, hogy a gyerekek, akik nálunk vannak napközben az iskolában, azok délután náluk vannak a közösségi házban. Nagyon nagy az átfedés, tudunk egymással kommunikálni, jó a kapcsolat, segítjük egymás munkáját.”* (szociális munkás)

Miskolcon, az Avason közel tíz éve működik a máltai játszóter. 2015 nyarán a közeli Munkácsy iskola szimfóniás gyerekei itt tartották napi rendszerességgel a szünidei foglalkozásaikat. A Miskolcon megrendezett Máltai Majálison több északi régiós szimfóniás iskola alkalmi zenekara is fellépett.

4.7 A foglalkozások szervezése, órarend, csoportok

4.7.1 Csak jönnek az érdeklődők, csak jönnek

A toborzásnak, a hangszerbemutatóknak, az El Sistema működéséről szóló filmek vetítésének megett a hatása. Mindegyik iskolában rengeteg gyerek jelentkezett, sokkal több volt az érdeklődő, mint amennyire számítani lehetett. A Szimfónia pályázati felhívás a következő elvárást fogalmazta meg: *„Köznevelési intézményenként min. 1 db, min. 10 fős csoport kialakítása alsó tagozatos tanulók részvételével, melyben a hátrányos helyzetű, illetve a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya minimum a csoportlétszám 40%-a (ezen felül felsős tanulók is részt vehetnek a programban).”* Ehhez képest 10 főnél mindenhol lényegesen több gyerek kezdett járni a foglalkozásokra, volt, ahol bőven 100 fölött volt a szimfóniás gyerekek száma. A program az elvárt 150 gyermek helyett 650-700 tanulónak biztosította a csoportos hangszer tanulási lehetőségét. Ebből adódtak szervezési problémák, főként a zenetanárok ideálisnál alacsonyabb száma miatt. A hangszerek megérkezéséig viszont volt idő arra, hogy a zenetanárok és a szociális szakemberek megtalálják azokat a kereteket, melyek módot adtak a lehető legtöbb érdeklődő gyermek bevonására.

⁴⁹ A 2005 őszén alakult csoport a világban előforduló katasztrófák mellett az MMSZ szociális programjaiban is tevékenyen részt vesz. Részletek: <http://www.maltai.hu/?action=subpage&subpageid=467>

⁵⁰ <http://jelenlet.maltai.hu/helyszinek/miskolc-lyukovolgy/>

Az már a program indulása előtt eldőlt, hogy az első osztályosok nem tartoznak majd a közvetlen célcsoportba, hiszen egy nagyon erősen változó szellemi-fizikai életszakaszban vannak, amelyben csak a legkritkább esetben lehet eredményes a hangszeres zenetanulás. Persze a program nem mondott le róluk sem, néhány iskolában a szimfóniás kollégák legalább havonta egyszer zenés dramatizált játékkal vagy koncerttel igyekeztek a legkisebbek zenei fejlődéséhez hozzájárulni, máshol pedig egyszerűbb, ritmusos-éneklős körjátékokat játszottak velük.

A Szimfónia iránti érdeklődésnek közvetett oka lehetett az is, hogy az iskolák a délutáni időszakban leginkább a tanuláshoz közvetlenül kapcsolódó foglalkozásokat szerveznek a játékos vagy sportfoglalkozások rovására. Több szimfóniás helyszínen az iskola által biztosított délutáni foglalkozások kínálatához képest a zenetanulás kimondottan izgalmas dolognak tűnt a gyerekek számára.

A csoportok száma, létszáma folyamatosan változott. Ugyanis – néhány iskolát leszámítva, ahol ragaszkodott az iskolavezetés ahhoz, hogy aki jelentkezett, az rendszeresen járjon –, nem kellett kötelezően részt venni a csoportos zenei foglalkozásokon, és volt, aki rájött, hogy neki nem igazán élmény a zenetanulás. A csoportok induló létszáma néhol csökkent, másutt viszont nőtt; akadt arra is példa, hogy egy diáknak a program indulása után nyolc hónappal, májusban jött meg a kedve a hangszeres zenéléshez, és őt sem küldték el. Ezt a folyamatos változást az egyik iskolaigazgató a következőképpen látta: *„Próbáltak tényleg senkinek nem mondani nemet. Mindenkit bevenni a programba, lehetőséget biztosítani. De lehetetlenség ennyifele szakadni, utóbb ők is rájöttek, hogy mi az a keretszám, az a létszám, amivel nyugodtan tudnak működni. Volt lemorzsolódás is, tehát valakit nem is kellett elküldeni, mert fellelkesült, jött, megnézte, csinálta, aztán egy-két hét múlva kimaradozott. Ilyen is volt, tény és való. Meg voltak olyanok is, akik menet közben kapcsolódtak be, erről is tudok, mert látták, meg a többiektől hallották, hogy milyen jó is ez a program, és akkor szeretnének ők is részt venni benne.”*

A kezdeti időszakban az volt a cél, hogy minél több gyerek járjon a szimfóniás foglalkozásokra. Az óriási érdeklődés miatt egy idő elteltével több helyen is meg kellett hozni azt a döntést, hogy a csoportos foglalkozásokon ne legyen több 10-12 főnél (rézfúvósok esetén 3-4 főnél), mert másként a zenetanítás hatékonysága jelentősen csökken. Szerencsére minden iskolában tudtak annyi csoportot szervezni, amennyi kielégítette az igényeket. Egyedül Szendrőladon alakult úgy, hogy ennél az ideálisnak mondható 10-12-es létszámúnál nagyobb csoportokban is volt közös zenélés.

A program a legnagyobb létszámmal Darányban működött, 120 gyermek kezdett el zenét tanulni (ez az elvárt indikátor tízszerese), és év végén a lemorzsolódások ellenére még mindig maradtak százan. Mivel a zenetanárok csak erejük végső megfeszítésével tudtak ennyi gyerekekkel foglalkozni, ezért félévtől bevezették a kórusfoglalkozást, ahová a gyerekek fele nagy örömmel csatlakozott. Komoly segítséget jelentett továbbá, hogy a darányi iskolába sikerült felvenni egy fuvolanárt is.

4.7.2 Foglalkozások a hangszerek megérkezéséig

A program indulásakor megtartott négynapos szeminárium idején már lehetett látni, hogy a közbeszerzési eljárás lefolytatása csúszni fog, ezért a zenetanárok és a szociális munkások több ötletet kaptak ahhoz, hogyan kössék le a gyerekek figyelmét a hangszerek megérkezéséig. A beszámolóikból, a velük készült interjúkból az derült ki, hogy ezeket fel is használták.

Kezdetben a legtöbb helyen a bemutatkozó játékok, a közös éneklés, a különféle hallásgyakorlatok a magas és mély hangok megkülönböztetésére és a ritmusgyakorlatok alkották a foglalkozások gerincét. Ebben az időszakban a zenetanárok már magukkal vitték a saját hangszereiket, amiket a gyerekek megtapogathattak, megszólaltathattak, és a tanárok egy kis zenéléssel is igyekeztek a muzsika szeretetére hangolni őket.

Volt olyan iskola, ahol hangszerek hiányában az ismert, az iskolában tanult dalokat dramatizálták és játszották el. Kijelölték a rendezőt, a jegyszedőt, a színészeket, a kórus tagjait, a karmestert, mindenkinek jutott valami szerep. A játék lényege az volt, hogy a gyerekek megtanuljanak együttműködni, egymásra figyelni.

A zenetanárok kreatív módon mindenféle olyan ritmushangszert készítettek hulladékból, amivel zörögni, kopácsolni lehetett, volt, aki seprűnyélből csinált tikfát, vagy éppen egy konzervdobozt töltött meg kavicssal. Készültek papírhegedűk is seprűnyélből, kartonból, hurkapálcából, ezeket a gyerekek egyénileg kidekorálhatták. A papírhegedűkön – illeszkedve a már említett Suzuki-módszertanhoz – elkezdhatték megtanulni a hangszer fogását, a testtartást.

A Szimfónia program a hangszerek megérkezéséig is aktívan működött. Ebben a szakaszban a gyerekek megismerésére került a hangsúly, ezzel párhuzamosan a csoportkohézió erősítését, a közösség megteremtését tekintették kiemelt feladatnak a kollégák.

4.7.3 Megérkeznek a hangszerek

Nemcsak a gyerekek, a zenetanárok is nagyon várták, hogy megjöjjenek a hangszerek. Végül 2014. szeptember végétől november közepéig több hullámban valamennyi iskolába megérkeztek az instrumentumok. Fontos megjegyezni, hogy a program elején a zenei képzés feltételeit segítette, hogy a monori szimfóniások kölcsönhangszereket juttattak el több iskolába is.

Óriási volt az öröm, több zenetanár is arról számolt be, hogy a hangszerek kézbevétele szinte megváltoztatta a gyerekeket, a motiváció megsokszorozódott. Az egyik szociális munkás beszámolója szerint *„a gyerekek teljesen ránk vannak tapadva, mindenki jönni akar zenét tanulni”*.

Ezt az időszakot kezdetben mindenhol a kakofónia jellemezte, hisz a gyerekek úgy szólaltatták meg a hangszereket, ahogy tudták, óriási hangzavart okozva. A zenetanárok azonban hagyták, hiszen a diákok élvezték a felfedezés örömét, igyekeztek is néhány perc alatt minden létező hangot kicsiholni a hangszerekből. Utóbb aztán lenyugodtak, és kezdődhetett a munka. A papírhegedűn és a furulyapótló ceruzán gyakorolt mozdulatokat immár élesben is kipróbálhatták a gyerekek, volt, ahol a „Hull a pelyhes, fehér hó” első pár ütemét már saját maguk meg tudták szólaltatni, és ez hatalmas boldogságot okozott nekik. Néhány zenetanár arról számolt be, hogy egyes izgágább gyerekek most ülték először végig nyugodtan a foglalkozást.

A hangszerek megérkezése vitát is generált, a gyerekek nagyon szerették volna hazavinni, ez viszont a szakmai stáb döntése alapján, az El Sistema gyakorlatának megfelelően, nem volt megengedett. Nem állt rendelkezésre annyi hangszer, ahány gyerek a foglalkozásokra járt, és arra sem volt garancia, hogy otthon nem sérül meg a leltározott hangszer, hiszen a legtöbb, a programba bevont gyermek családja rendkívül rossz lakásviszonyok között él.

A program alapvető kérése volt az iskolák felé, hogy biztosítsanak zárható termet, szekrényt a hangszerek tárolására, és erre valamennyi iskola meg is teremtette a lehetőséget

4.7.4 Eltérő korcsoportok a foglalkozásokon

A hangszerek megérkezését követő időszak a csoportok összeállításával telt. Kezdetben a tanítási időt követő délutáni szabadabb foglalkozások során a nagyobbak igyekeztek minél több csoportba bejutni, hogy minél tovább birtokukban legyen a hangszer. Így gyakorta egész sokan zsúfolódtak a terembe, de ez csak az első néhány órára volt jellemző, viszonylag hamar sikerült kialakítani a megfelelő létszám- és korcsoport-kereteket. A tapasztalatok alapján elmondható, hogy a helyszínek egy részén a csoporton belül egy-két évfolyamnyi különbség még csak egy kicsit, az ennél nagyobb már nagyon zavarta a diákokat. Akadt azonban olyan is, ahol nem volt gond abból, hogy más-más évfolyamon tanulnak az egy foglalkozásra járó gyerekek. Az egyik zenetanár a következő bejegyzést tette közzé a szakmai internetes fórumon: *„Ma a 3. osztállyal, azon belül nyolc gyerekkel kezdtünk hegedülni, majd bekapcsolódtak a 4. osztályosok, nagyon szuper volt látni, amit műveltek. Ahogyan kezükbe vették az irányítást, egyesével odaálltak a gyengébbek mellé, és ők mutatták a hangokat, hogy hogyan fogják a hegedűt, és utána közösen játszották a Hull a pelyhest.”* Ez a „diák tanít diákok” metódus nagyon sok iskolában gyakorlattá vált, erről egy későbbi fejezetben bővebben írunk.

Az idő múlásával és a hangszeres tudás gyarapodásával azonban néhány helyen úgy alakult, hogy az azonos tudásszinten lévők kerültek egy csoportba, akár különböző évfolyamokból. A foglalkozásokat rendszeresen látogató, a kezdő szintről induló, a zene iránt leginkább érdeklődő gyermekek hangszeres tudása eltérő korcsoportba tartozóknál is ugyanarra a szintre juthatott, erre számtalan példa akadt. Ilyenkor a megegyező technikai felkészültségnek és repertoárnak köszönhetően feloldódtak a korosztályok közti feszültségek. A legtöbb iskolában azonban végül amellett döntöttek a zenetanárok, hogy egy foglalkozáson egy korcsoport legyen jelen.

4.7.5 Az órarend adta keretek, eltérő lehetőségek a csoportok szervezésére

A fenntartótól, az iskola igényeitől, a település és az oktatási intézmény típusától és nagyságától is függött, hogy milyen időpontokban és milyen korcsoportok számára sikerült megszervezni a szimfóniás foglalkozásokat.

Alapvető tapasztalat, hogy az – egységesnek feltételezett – egész napos oktatási rendszer keretein belül is eltértek a lehetőségek a szimfóniás foglalkozások beillesztésére. Ez különösen azokban az iskolákban okozott problémát, ahová több településről jártak a gyerekek.

A 2007–2013-as európai uniós programozási időszakban az egyes régiók operatív programjai eltérhettek egymástól, igazodva a helyi sajátosságokhoz. A Dél-dunántúli Operatív Program (DDOP) például a közoktatási intézmények fejlesztésénél előnyben részesítette az aprófalvas vidékeken az integrált kis- és mikrotérségi hálózatok és központjaik fejlesztését. Az elképzelés az volt, hogy a kisebb falvakból egy jobban felszerelt „gyűjtőiskolába” járjanak a gyerekek, és ne a kis létszámú községi iskolákat fejlesszék. Az egyik ilyen felújított oktatási intézmény a Drávamenti Körzeti Általános Iskola Darányi Tagiskolája is, ahol a Szimfónia program nagy sikerrel működött, száznál is több gyerekkel megszerettette a zenetanulást. A darányi gyűjtőiskolában a szimfóniás foglalkozásokra a tanítási időt követően, délután került sor. Azt azonban, hogy melyik gyerek melyik csoportba kerül, nem a korcsoportja vagy hangszeres tudásának a szintje döntötte el, hanem az, hogy hol lakik. A bejáró gyerekek négy településen laknak (Istvándi, Drávagárdony, Drávatamási és Kastélyosdombó), és mindegyik faluba más és más időpontban tudnak a diákok hazaindulni, attól függően, hogy az adott község hogyan tudta megszervezni a falubusszal az utaztatásukat, vagy mikor indul az utolsó

Volánbusz. Ilyen esetben a szimfóniás foglalkozásokat a buszok indulásához kellett igazítani. Hasonló volt a helyzet a szintén gyűjtőiskolaként működő bogádmindszenti intézményben is. *„Hozzánk Bogádmindszentre három faluból járnak a gyerekek: Bogádmindszentről, Ózdfaluból és Hegyszentmártonból. Az ózdfaluiaknak és a hegyszentmártoniaknak $\frac{3}{4}$ 4-kor ment a buszuk, 3-ig meg napköziben voltak. Velük így 3-tól $\frac{3}{4}$ 4-ig lehetett csak foglalkozást tartani, és akkor ennek a két településnek a diákjai voltak együtt, tehát se életkor, se osztályok alapján nem lehetett csoportot bontani. Utánuk, 4-től pedig jöttek a bogádmindszentiek.”* Az itt dolgozó zenetanár azt is elmondta, hogy ez bizonyos szempontból még jól is jött nekik, amikor már több szólamban játszottak, mert ugyan sokféle tudásszintű, ám egyúttal különféle szólamot játszó gyerek volt egy csoportban. Egyszerre több szólammal nagyon nehéz foglalkozni, összejátszás szempontjából viszont nagyon jó feltételeket biztosított ez a helyzet.

A rengeteg párhuzamos projektet futtató Magyarmecskén a 3., 4. és 5. osztályos gyerekekkel foglalkozott elsődlegesen a Szimfónia program. Ebből a három osztályból, akit érdekelt, órarendbe ágyazottan részt vehetett a foglalkozáson. Közel 50 gyerek járt rendszeresen, mindenki a saját osztálytársaival. A második félévben csatlakozott hozzájuk néhány felső tagozatos is.

Az egyházi fenntartású miskolci Nyitott Ajtó Iskola szabad kezett adott a zenetanároknak, hogy mikor tartják meg az óráikat. Ők reggel kilenctől délután négyig 2-3 fős kiscsoportokban tanították a gyerekeket. Az igazgató bő időkeretet biztosított a zenetanárok számára, akik mindig más időpontban szervezték meg az egyes gyerekek foglalkozásait. Mivel itt rézfúvós hangszereket oktattak, nem lehetett a hegedűtanításhoz hasonló 10 fős csoportokat szervezni, ahogy az egyik zenetanár megfogalmazta: *„Nálunk nem lehet látni, hogy hova teszi az ujját, mint a hegedűn, mert ott, ha ráteszi az ujját a húrra, akkor látom, hogy lefogta és húzza, maximum egy kicsit hamis. Nálunk egész egyszerűen a felhangrendszer miatt lehet, hogy nem az a hang szólal meg. És ha hat gyerek fújja egyszerre, én nem tudom megállapítani, hogy melyik a hamis.”*

A pécsi iskola szociális szempontból az egyik legnehezebb terep volt a szimfóniás kollégáknak, hiszen itt a városközponttól több kilométerre eső, rendkívül elszigetelt és rossz állapotú telepről fogadják a diákokat. A foglalkozások szervezését tekintve több változatot is kipróbáltak, először jöhettek a gyerekek osztályok szerint, aztán külön a „magatartásproblémás” és a „nyugodtabb” gyerekek, végül az egyéni képzéseket is bevezették.

A szimfóniás csoportos képzés megszervezése ott volt a legkönnyebb, ahol az alsó tagozatosok iskolaotthonos rendszerben tanultak, hiszen az ő órarendjükben több szabadfoglalkozás is volt, a pedagógusok pozitív hozzáállása miatt akár az órákat is fel tudták cserélni.

4.8 Középpontban a gyermek

4.8.1 Az önbizalom erősítése

A szimfóniás foglalkozásokba bevont nehéz sorsú gyerekek többsége soha nem élte meg azt az élményt, hogy az iskolai ünnepségen szavaljon, énekeljen, és társai megtapsolják, tanárai megdicsérik. Az otthoni rossz lakhatási körülmények, az elégtelen és egészségtelen táplálkozás, a kedvezőtlen szociális helyzetből adódó instabil családi háttér okozta feszültségek nem adnak megfelelő háttérrel az iskolai eredményességhez. Ennek következményeként megjelennek a magatartásproblémák, a figyelemzavar, a tanulási nehézségek, s ezekért fegyelmezik, korholják, büntetik őket. Sajnos általános képlet, hogy az oktatási intézményekbe begyűrző szociális

problémákkal az iskola önmagában nem tud mit kezdeni. Fájóan hiányzik a köznevelési intézmények és a gyermeket körülvevő ellátórendszer valódi összekapcsolódása, a hátrányos szociális, jövedelmi helyzetből, a zilált családi és közösségi kapcsolatokból fakadó problémák az iskolában rigorózus, a tanulási képességeket és „magatartást” definiáló kategóriákban öltenek testet, válnak értelmezhetővé a pedagógiai munka nézőpontjából. Ki lehet jelenteni, hogy a legszegényebb gyerekeknek az iskola nem a sikerélmények terepe, igaz, sokuk – a különféle igazolások és a laccímkartya hiánya miatt korántsem mindegyikük – számára az ott biztosított rendszeres étkezés legalább táplálkozási szempontból biztonságot nyújt.

A Szimfónia program nem a követelménykényszerre épít, minden gyermek a saját tempójában sajátíthatja el a hangszeres tudás alapelemeit. A lemaradókkal a szimfóniás tanárok külön is foglalkoznak, és társaik is segítik őket. A kisebb zenekari produkciókban mindenki a maga tudásának megfelelő szerepet kap, és így a közösség részének érezheti magát. Arra a szintre, hogy a gyerek képes legyen társaival közösen zenélni, el kell jutni, és ez nehéz feladat a szimfóniás szociális munkások és zenetanárok számára. A leginkább gátló tényező az iskolát kudarcként megélt gyerekeknél az önbizalom hiánya, a negatív énkép, melynek hatására az új feladatokkal szemben ellenállást mutatnak, mondván, nem képesek megoldani. Az egyik zenetanárral készült interjúban elhangzott, hogy a program indulásakor a legnagyobb kihívást az okozta, hogy a gyerekek mindenre így reagáltak: „Nem tudom!”. Volt olyan diáklány, aki ezt az első foglalkozáson több tucatszor ismételte el. Így hát valamennyi tanulóval megegyeztek abban, hogy ezt a mondatot tilos kiejteni a szimfóniás foglalkozásokon. Szívós munkával sikerült elérni, hogy így is történjen, ehhez azonban az is kellett, hogy a gyerekek rájöjjenek arra: igenis képesek megoldani feladatokat, ha nem is első próbálkozásra, de néhány kísérlet után sikerülni fog. A zenetanár az elért eredményt így fogalmazta meg: *„Az a lány már nem mondja, hogy »nem tudom«, hanem azt mondja, »megpróbálok, csinálom, tanár úr«. Pedig ő tizenéves koráig csak azt hajtogatta, hogy »nem tudom«, »buta vagyok«, »hülye vagyok«. Ha ezt kiirtom belőle, és elültetem a magját annak, hogy amihez hozzáfogok, az sikerülhet, azzal iszonyatosan meg tudom változtatni még egy év alatt is az életét. Ha ezt elhiszi magáról. A hitetlenség a legnagyobb ellensége sok gyerekeknek, az, hogy nem hisz magában. Bár mitől is hinne, hiszen rajtunk kívül senki nem mondja neki, hogy ügyes vagy, ezt biztosan meg tudod csinálni.”* Ez a kislány, amikor először meglátott egy kottát, csak a fejét rázta, ma meg már rendszeresen abból játszik, nem is akármilyen színvonalon. Tanárai abban bíznak, hogy megváltozott hozzáállásának köszönhetően középiskolába is eljuthat.

A Szimfónia az elfogadás, a bátorítás, a pozitív visszacsatolás programja. A szimfóniás kollégák igyekeztek minél több szeretetet, odafigyelést, bizalmat és biztató szavakat adni a foglalkozásokra járó gyerekeknek. Az interjúk során rengeteg pozitív változásról számoltak be a megkérdezettek. A visszahúzódiák kommunikatívok lettek, lelkesen beszélnek a zenélésről, a fellépésekről. A fegyelmezés idővel egyre kevesebb gondot okozott, a koncentráció képességük jelentősen megnövekedett a gyerekeknek, sokuknál ez iskolai eredményességükben is megmutatkozott. Egy-egy fellépés után rendkívül büszkék voltak magukra, megmutathatták, hogy mit tanultak, azt érezhették, hogy valamihez van tehetségük, ezt az iskola közössége elismerően értékelte, és a szüleiknek is nagy öröm volt. Az egymást követő fellépések értékelése kapcsán többször elhangzott, hogy egyre csökkent a gyerekek lámpaláza, mert egyre magabiztosabbak lettek az addigi visszajelzéseknek köszönhetően.

Az önbizalom erősödése és a közös sikerélmények hatására egyfajta szimfóniás identitás is kialakult, hozzájárulva ahhoz, hogy a gyerekek megéljék a közösséghez tartozás érzését.

4.8.2 A beszélgetések fontosságáról

Amint a fentiekben is láttuk, a program egyik fő célja volt, hogy a gyerekek minél több szeretetet, bátorítást, pozitív visszacsatolást kapjanak. A gesztusok, egy-egy ölelés mellett ennek legfontosabb eszköze a beszélgetés.

Gyerekek, különösen hányatott sorsú gyerekek esetében nem létezik „egyszerű” beszélgetés. Minden, a személyes sorsukkal kapcsolatos kommunikációban ráéreznek, hogy valódi, őszinte-e az érdeklődés. Beszélgetéssel lehet igazán bizalmi légkört teremteni, és a szimfóniás kollégákkal készített interjúkból kiderült, hogy amikor csak lehetett, ők éltek is ezzel az eszközzel: a szünetben, a foglalkozások előtt, közben, utána, rendezvényre és külső programra menet, minden olyan alkalmat megragadva, amikor erre lehetőség nyílt. Sok iskolában, ahol a szociális munkásnak nem volt saját helyisége, ezeket a beszélgetéseket gyakran a gyermeket hazakísérve, az utcán folytatták, ha a belülről feszítő probléma kitérgetése nem tűrt halasztást. A gyerekek meghálálták az odafigyelést, megnyíltak, és így olyan történeteket is elmeséltek, amit az iskolai tanárknak nem biztos, hogy elmondtak volna. A szimfóniás kolléga ezekből a beszélgetésből megtudhatta, hogy melyek a legsúlyosabb gondok a családban, milyen segítségre lenne leginkább szükség, és amennyiben volt rá lehetősége, igyekezett konkrét támogatást is nyújtani.

A beszélgetések sűrűn kapcsolódtak a gyerekek önértékelésének javításához, az önbizalmuk erősítéséhez, hozzájárultak félelmeik, például a szereplések előtti szorongásaik oldásához. Akadt olyan kisfiú, akiről azt tartották, hogy nem nagyon beszél. Az odafigyelés hatására aktívan bekapcsolódott a közös beszélgetésekbe, mert, mint mondta, végre meghallgatják.

A közös, kortárs csoportos beszélgetések során olyan témákat hoznak elő a gyerekek, amelyek izgatják őket, de nincs kivel megtárgyalniuk. Ilyen esetekben egyfajta moderátorként működött a szimfóniás szociális munkás vagy a zenetanár, azon igyekezve, hogy a feldobott témákat minél több oldalról közelítsék meg. Az iskolában szerzett érzelmi sérüléseket (csúfolódás, kiközösítés) is képesek gyógyítani a közös beszélgetések, hozzájárulva ahhoz, hogy a gyerekek jobban elfogadják egymást, valódi közösségben érezhessék magukat.

A miskolci baptista Nyitott Ajtó iskolában, ahol külön, állandó helyet, egyfajta nucleót sikerült kialakítani a Szimfónia keretei között, a beszélgetésekre is sikerült így egy nyugodt helyet találni, és erre komoly igény is mutatkozott. Ahogy az ott dolgozó szociális munkás elmondta: *„Hozzánk a gyerekek a nap nyolc órájában bármikor bejöhetnek, mindig találunk ott valakit. Vagy én vagyok ott, vagy valamelyik zenetanár, vagy mindketten. Betérnek, beszélgetnek, van, aki csak beszélgetni akar. Már a szülők közt is elterjedt, hogy én ott vagyok, jönnek, bekopognak, elmondják a problémájukat. Tudják, hogy ott vagyunk, tudják, hogy jelen vagyunk. Szerintem nagyon nagy dolog ez.”*

4.8.3 A játék, mint közösség-szervező tevékenység

A játék, a beszélgetésekhez hasonlóan, mentes a teljesítménykényszertől, minden gyereknek megadja a lehetőséget arra, hogy képességeitől függetlenül bekapcsolódjon. Éppen ezért a játszótéri animátor és koordinátor képzésen szerzett tudást szinte minden nap alkalmazták a szimfóniás kollégák, főként a szociális munkások.

Amellett hogy önfelelt szórakozást nyújt a gyerekeknek, a játék nevelési eszköz is lehet. Segít lecsillapítani a külső okok miatt frusztrált, nem egy esetben agresszívvá vált diákokat, és hozzájárulhat ahhoz is, hogy a perifériára szorult gyerekeket a közösségbe integrálja.

Több iskolában megszokottá vált, hogy „szelídítő” játékkal kezdték a foglalkozásokat, ennek célja az volt, hogy segítsék tudatosítani a gyerekekben, mit érezhet a másik, ha szavakkal vagy fizikailag bántja őt. Az egyik szociális munkás a következőképpen írt le egy ilyen játékot: „Élő hangszerként kezeltem őket. Ez azt jelentette, hogy olyan hangot kellett kiadniuk magukból, amilyen érzést keltett az, ahogyan hozzájuk értem. Természetesen inkább csak megsimogattam, megcirógattam a pofikájukat, erre mindenki nagyon kedves hangot adott ki. Persze volt olyan, hogy hirtelen megráztam valakit, vagy kicsit határozottabban fogtam meg a karját. Ezt követően megbeszéltük, hogy kinek melyik érintés volt jobb vagy rosszabb. Persze mindenkinek a cirógatás esett jobban. Mivel ma volt az első alkalom, hogy ezt játszottam velük, még nem adtam teret annak, hogy egyikgyerek szólaltassa meg a másikat, mint hangszer, de majd annak is eljön az ideje.” A későbbiekben meg is kapták erre a lehetőséget, és a gyerekek nem éltek vissza vele.

A közösségbe integrálás egyik fontos eszköze volt a programban, hogy a perifériára szorult gyermeket megtették csoportvezetőnek, vagy megbízták valamilyen felelősséggel járó feladattal, hogy közeledhessen társaihoz. A játékot irányító felnőtt dicsérettel jutalmazta, pozitív visszaigazolást adott nekik. Így ők is megélhették, hogy a közösség fontos tagjai, és a többi gyermek is megtapasztalta, megtanulta, hogy ezek a diákok is integráns részét képezik a csoportjuknak.

A foglalkozásokon gyakran került sor a – kölcsönös – bizalomra építő, azt erősítő és a fantázianyitogató játékokra is. Ezeknek a módszereknek az ereje abban rejlett, és abban kínáltak valami egészen újszerűt a hagyományos oktatási-nevelési gyakorlathoz képest, hogy odafigyeléssel, a környezet megteremtésével sikerült meglóditani a gyerekek a képzeletét, amit az iskola akarva-akaratlanul parlagon hagyott, vagy esetleg elnyomott.

4.8.4 Fegyelmezés másképpen

Az iskolai magatartásproblémák egyik fő oka, hogy a gyermek fel akarja hívni magára a figyelmet, viselkedésével kívánja elérni az odafigyelést, a törődést, mintegy vészjelzést ad. Ez a viselkedés azonban zavarja, sőt, el is lehetetleníti a pedagógiai munkát, így további feszültségeket gerjeszt. A magatartási gondokkal küzdő gyerek lemarad a társaitól a tanulásban, már nem képes követni a tanórai munkát, unatkozik, és megpróbálja valamilyen eszközzel magát és társait szórakoztatni, ami újabb retorziókat von maga után. A magatartászavaros gyerekek viselkedésének hátterében egyéb tényezők is állhatnak. Így a hiányos táplálkozás és az egészségtelen lakhatási körülmények miatt gyenge fizikai, idegrendszeri állapot, valamint a perspektíva nélküliségből, kiúttalanság-érzésből eredő alapvető bizonytalanság. Problémát okozhat továbbá az iskolai elvárásokra semmilyen szinten reagálni nem tudó családi háttér, ahol a gyermek nem kap olyan mintákat, melyek iskolai beilleszkedését segíthetnék. Súlyosbító körülmény, hogy eleve nagyon kevés idő jut az oktatási intézménybe belépő kisdíákok iskolai élethez szoktatására, az ottani elvárások türelmes megtanítására, elfogadtatására.

A magatartási problémák legdurvább megnyilvánulási formája az iskolai agresszió. A fent említett, a viselkedészavarokat magyarázó okok sok esetben összeadódnak, egymást erősítik, és olyan megnyilvánulásokban törhetnek ki, amelyek komoly veszélyekkel járnak az iskolai környezetben. Az iskolai agresszió hátterével, csökkentésének lehetséges eszközeivel kapcsolatban a szimfóniás szakemberek speciális képzésen kaptak támogatást.

A tapasztalatok szerint a szimfóniás iskolákban sok a magatartási problémákkal küzdő gyermek. Mivel a program rájuk kiemelt figyelmet kívánt fordítani, ezért a velük való különleges törődés és, lehetőség szerint, minél több eredmény elérése elvárt volt a szimfóniás kollégáktól. A szociális munkások és a

zenetanárok személyiségén, szakmai felkészültségén, pedagógiai és pszichológiai eszközkészletük gazdagságán múlt, mennyire tudtak ennek megfelelni.

A programban a frontálisan megtartott foglalkozások helyett drámajátékon, kiscsoportos és együttműködésen alapuló, Kokas-módszerre⁵¹ épülő, a projekt- és élménypedagógia eszközeit használó foglalkozásokon gyakorlatilag alig kellett fegyelmezni. Ezekre a módszertani eszközökre elsősorban addig volt szükség, amíg meg nem érkeztek a hangszerek, hiszen attól kezdve a gyerekek zenetanulási motivációja a legtöbb esetben folyamatosan javuló fegyelmező erővel bírt. Természetesen nem mindenki esetében, a legtöbb problémával küzdő gyerekeknél nem lehetett megkerülni a különleges és személyre szóló odafordulást, gondoskodást. A csoportos hangszerstanulás kimondottan segíti a figyelem koncentrációját, a közösségben cselekvés megtanulását, ezáltal az önfegyelmet, a magatartás javulását. A foglalkozásokon jelen lévő kortárscsoport sokszor önszabályozó módon képes működni, a renitensre rászólnak a többiek, hogy ne hátráltassa egy új hang vagy dal megtanulását. Gyakran éltek a zenetanárok azzal az eszközzel, hogy a legizgágább gyermekekre valamilyen komoly felelősséggel járó feladatot osztottak ki. Aki meg akart felelni, az az energiáit ennek végrehajtására összpontosította, megfeledkezve a csínytevésről, az óra megzavarásáról. A foglalkozások elfogadó közege, a gyerekek megölelése, a velük folytatott érdeklődő beszélgetés ugyancsak hatékony ellenszere rendbontásnak.

Mint a fejezet elején említettük, a magatartásproblémák kezelése, a periférián lévő gyerekek közösségbe integrálása erősen függött a szimfóniás kollégák személyiségétől, felkészültségétől. A közös szakmai fórumon egyikük feltette a kérdést a program kezdetén, egy nehéz nap után: volt-e értelme annak a rengeteg energiának és szeretetnek, amit egy alig kezelhető gyerekekre fordított aznap? Mire a régiós koordinátor a következőket válaszolta neki: *„Annak tudunk a legtöbbet adni, aki a legkevesebbet kapja. És ti adtok is, amire biztosan emlékezni fognak.”*

Az interjúk alapján kijelenthető, hogy néhány hónap elteltével a gyerekek viselkedése látványosan pozitív irányba fejlődött. Ezt megerősítették a pedagógusoktól érkező kedvező visszajelzések, melyekből itt egy zenetanár által elmondottat idézünk: *„A napközis tanár odajött hozzám a próbák alatt és elmondta, hogy a tanárok nevében nagyon nagy köszönetet szeretne nekünk mondani. Ugyanis az egyik diákjukat, akinek komoly magatartásbeli problémái vannak/voltak, a mi hatásunkra be tudták vonni az adventi koncert több programjába is. Tudni kell, ő nálunk jelentkezett, hogy az adventi ünnepeken a furulyásokkal szeretne fellépni. Ez az iskolából 13 gyereket jelent, velük dolgozunk az utóbbi két hétben. Észrevettem rajta, hogy rendkívül fegyelmezett, nagyon szépen halad, és nagyon elszánt. Ő a legjobb a csoportban, nagyon hamar megtanulta a darabot. Állítólag azóta, mióta velünk furulyázik, nincs vele magatartási és semmilyen egyéb probléma. Most három darabban is fellép!”*

4.8.5 A program nem mond le senkiről!

A program indulásakor a zenetanárok igyekeztek minél több gyereket elérni a toborzással az udvaron, az osztályfőnöki órákon, vagy éppen a folyosón zenéléssel. Érdeklődőből nem is volt hiány, bármelyik gyerek jelentkezhetett, a muzikalitás nem volt bekerülési szempont, mindenki járhatott a foglalkozásokra.

⁵¹ Dr. Kokas Klára (1929–2010) által kidolgozott zenei képességfejlesztő módszertan. Részletek: <http://www.kokas.hu/>

Minden iskolának megvannak a maga „hírhedt” gyerekei, azok a magatartás- és figyelemzavaros tanulók, akik folyamatosan összeütközésbe kerülnek a házirenddel, tanáraikkal, diáktársaikkal. Az önbizalom erősítéséről szóló fejezetben az okokat már említettük: bizonytalan családi háttér, zsúfolt és egészségtelen lakókörnyezet, csak részben, vagy nem iskola-kompatibilis kulturális minták az otthoni környezetben. Ezek a gyerekek az iskolai közösségek perifériáján vannak, ezért folyamatosan fel akarják magukra hívni a figyelmet, ha máshogy nem megy, akkor agresszióval, az óra megzavarásával. A háttérben legtöbbször az odafigyelésre, a gondoskodásra való vágy áll, azonban a helyi szabályok megsértésével még inkább kiszorulnak az iskolai közösségekből, a szakköri foglalkozásokon vagy a tanulószobán nem szívesen látják, a kirándulásokra nem viszik el őket. Sok esetben az iskola javaslatára magántanulói státuszba kerülnek, az intézményes oktatás keretei közül gyakran még tankötelezettségük vége előtt kiesnek. Őket mindenhol igyekezett megtalálni a program, sikerrel: *„Jöttünk régiós szimfóniás koncertre, én vezettem a mikrobuszt, ott ült benne 12 gyerek, és kérdeztem, hogy milyen volt a tegnapi farsang. És közülük csak egy gyerek volt a farsangon, mert az összes többi ki volt arról tiltva. Volt egy olyan csapatunk, ahova iskolai magatartási értelemben a lehető legrosszabb gyerekek jártak. Teljesen jól lehetett velük dolgozni.”* (zenetanár)

Nem csak itt, az iskola számára problémás gyerekek között találunk a helyi közösségekből kiesett diákokat. Sok csendes és visszahúzódozó, a pedagógusok számára könnyen kezelhető gyerek viselkedésének hátterében komoly traumák állhatnak: elvált szülők, halálesetek a rokonságban, szeretet nélküli nevelőszülők, családon belüli erőszak, elképesztő zsúfoltság abban az építményben, ahol éppen laknak. Ők azok, akik az iskolában hallgatnak, nem barátkoznak, magukra maradnak a fájdalmaikkal, problémáikkal. *„Van egy gyerekünk, aki teljesen be volt zárkózva. Ahogy elkezdett hozzánk járni, már mosolygott. Már az is nagy szám volt, hogy messziről integetett nekünk, ez valami hatalmas dolognak számított.”* (szociális munkás)

Ezeket a gyerekeket is tárt karokkal várta a program, még akkor is, ha bevonásuk rengeteg energiáját lekötötte a szociális munkásoknak, zenetanároknak. Mindenképp meg kellett őket nyerni, hiszen ők a leginkább védtelenek, ők ismerik a legkevésbé a közösséghez tartozás élményét, ők szorúlnak leginkább arra, hogy egy olyan program, mint a Szimfónia, segítséget és támogatást nyújtson számukra. A szociális munkások feladata az volt, hogy megtalálják ezeket a gyerekeket, ami nem is volt nehéz, hiszen vagy az iskolai botrányok, dühöngések, verekedések állandó főszereplői ők, vagy azok, akik leginkább begubóznak, akik nem kommunikálnak társaikkal.

Mind a hiperaktív magatartás, mind a bezárkózás jelzés a külvilág felé: valami nagy baj van! Ezt jól tudták a szimfóniás kollégák is, de hogy segíteni is tudjanak, ahhoz jobban meg kellett ismerni ezeket a közösségen kívül rekedt gyerekeket. Ez óriási feladat volt, a gyerekekkel bizalmi viszonyt kellett kiépíteniük, ami azonban nem volt egyszerű, hiszen ők az iskola világához köthető felnőttekben már többször csalódtak, az évek alatt felgyülemlett sérelmeik, a családi környezetben szerzett traumáik miatt szinte páncélt növesztettek maguk köré.

A szimfóniás foglalkozásokon kezdetben nemigen jelentek meg az iskola számára problémásabb gyerekek, viszont a szociális munkás tevékenysége során közelebb került hozzájuk, a családjukhoz, a problémáikhoz. E folyamatban a beszélgetések, a családlátogatások, a közös játékok segítették a gyerekek jobb megismerését, a leginkább rászorulók azonosítását. A zenei képzés iránt lelkesedő gyerekek mellett hamarosan megjelentek a foglalkozásokon a legrosszabb szociális helyzetű diákok is, akik, miután már kötődtek a zenetanárok munkáját is segítő szociális munkáshoz, követték őt. Több

esetben is megfigyelhető volt, hogy a zenei foglalkozásokba bevont legnehezebb helyzetű gyerekek nem voltak képesek egyből alkalmazkodni a hangszeres oktatáshoz szükséges szabályokhoz, vagy elkülönültek, vagy zavarták a csoportmunkát. Egy kislány hónapokig elbújt a sarokba, és ott magányosan húzogatta a vonót a hegedűn, a tanári instrukciókat eleresztette a füle mellett, teljesen kizárta magát a közösségből. Aztán történt valami: *„Félévnyi sarokban gubbasztás után (persze hangszerrel a kézben) ma előjött a barlangjából. Beszél, önzetlenül odaadja másnak a hegedűjét, és a közös daltanulásnál az első sorból pont velem szemben egy az egyben hibátlanul lejátssza a kezemről a dalt.”* (zenetanár)

Az iskolák kezdetben nem is akarták elengedni az általuk legproblémásabbnak vélt gyerekeket a zenei foglalkozásokra, de végül minden helyszínen meg lehetett őket győzni. Sok pedagógus kételkedett abban, hogy bármit is lehet velük kezdeni. Mivel teljesen más feltételek között mozog, nem is olyan meglepő, hogy nagy eredményeket tud felmutatni a Szimfónia. Egy kötelező tanóra, ahol a „problémás” gyerek a lemaradása miatt képtelen bekapcsolódni a tanulási folyamatba és csak unatkozik és rendet bont, nagyon más, mint egy kisebb csoportban folyó, elfogadó légkörben működő, nem kötelező zenei foglalkozás. Igen jók voltak az iskolák pedagógusainak visszajelzései, erről egy külön fejezetben fogunk beszámolni. Sok tanár meglepődött azon, hogy tanítványaik mire lettek képesek ilyen rövid időn belül. Általánosnak mondható, hogy az iskolavezetés is elismerte a program hasznosságát. *„Tényleg a leghátrányosabb helyzetű gyerekeink kerültek be a programba, és annyira jó volt látni, hogy ők ott ki tudnak bontakozni. Mert tanórán azért mi mindenféle módszerrel és tanulásszervezési formával próbálkozunk, élménypedagógiával például, de nem mindig sikerrel. Nagyon sok sérült idegrendszerű gyerek jár hozzánk. Mindenféle egyéb hátrányokkal küszködnek, és olyan jó látni, hogy ott meg milyen szép eredményeket érnek el. Amikor egyikük eljátszotta a Tavaszi szél vizet áraszt-ot egy félév tanulás után harsonán, akkor ez az osztályfőnökének könnyeket csalt a szemébe.”* (iskolaigazgató)

A szakmai vezetői stáb részéről elvárás volt, hogy az „utolsó padban ülő gyerekek” legyenek a kiemelt célcsoport, nem baj, ha nehezebben tanulnak meg zenélni, mégis ők a legfontosabbak. Ennek a követelménynek a szimfóniás kollégák meg is feleltek, igaz, a tanév vége felé sokasodó koncertek miatt a fellépések előtt a legjobban haladó tanulók már több támogatást kaptak. Nem meglepő módon, közöttük is szép számmal akadt olyan diák, aki a legnehezebb sorsúak közé tartozott, ahogy egy zenetanár mondta: *„Az igaz, hogy a jó tanuló diákok nálunk is kiemelkedtek, de ettől függetlenül a legszíványabb gyerekek között is találtunk nagy tehetségeket.”*

A program tehát nem kívánt lemondani senkiről, ami azt eredményezte, hogy sok-sok perifériára szorult gyerek először lelt barátokra, lett tagja egy közösségnek: *„Jó látni a gyerekeket, amint kint állnak a színpadon és együtt zenélnek, és ez mekkora örömet okoz számukra. Kitérült előttük a világ, és hogy ehhez hozzájárulhattunk, ez a mi legnagyobb sikerünk.”* (szociális munkás)

4.8.6 Megakadályozni a lemorzsolódást

A szimfóniás csoportoknak volt egy magja, a leginkább motivált gyerekek, akik minél hamarabb minél több kis darabot el szerettek volna játszani, ők voltak többségben. Köztük voltak tehetségesek és kevésbé ügyesek is, utóbbiak azonban a kialakuló közösség, a kitartásuk és szorgalmuk miatt végig bent maradtak a csoportjukban; akadt, aki ugyan csak májusra sajátította el azt a kis dalt, amit mások már októberben játszottak, azonban nem adta fel, és végül az öröme óriási volt. A dolog nyitja, hogy a zenetanárok olyan menetrendet alakítottak ki, amelyik annak is jó, aki gyorsan halad, és annak is, aki lassabban.

A többiek két csoportra oszthatók. Sok gyerek úgy gondolkodott, hogy a tanulószobánál minden csak jobb lehet, és ezért kezdett el járni a szimfóniás foglalkozásokra. A zenéléshez szükségesek bizonyos képességek, és ha valakinél ezeket nem sikerült kellő mértékben fejleszteni, az azzal járt, hogy sokáig nem volt sikerélménye, nem okozott számára örömet a zenélés, elkeserítette, hogy nem képes a többiekkel lépést tartani. Aki kevésbé volt motivált és kizárólag a tanulószoba elkerülése miatt választotta a zenei foglalkozást, valamint a Szimfónián kívül is voltak barátai, azaz része volt egy másik közösségnek, az nagy valószínűséggel lemorzsolódott, ha máskor nem, tavasszal, amikor már lehetett az udvaron játszani, focizni. A másik, a lelkes és motivált „kemény magon” kívüli csoportba tartozott néhány olyan gyerek, akit a szociális munkás terelt szelíden a szimfóniás foglalkozásokra azért, mert tudta, annyira rossz családi körülmények között él, annyira kevés szeretetet kap otthon, hogy nagyon fontos lenne számára valami érzelmi megerősítés, egy kis közösség védelme. Közülük többen „megtáltosodtak”, igaz, volt, aki csak 5-6 hónap duzzogás után, ám hamar beérte társait. Sajnos nem mindenki maradt meg a csoportban, amiben sok egyéb mellett leggyakrabban a család helyzetével összefüggő tényezők játszottak szerepet. Előfordult, hogy egy kisfiú a kezét is alig tudta megmozdítani, mert előző nap egész délután fát hasogatott. A legszegényebb családoknál rendkívül problémás a lakhatás, annak költségei, sokszor el kell hagyniuk addigi ideiglenes otthonukat, el kell költözniük. Emiatt is több, a Szimfónia igazi célcsoportjába tartozó „utolsó padban ülő” gyerek esett ki a programból. Néhány esetben a családból való kiemelésre is sor került. Nyilvánvaló, hogy ilyen helyzetekben a szociális munkás tehetetlen. Mindamellet a kollégák mindent elkövettek, hogy pont ezeknél a legnehezebb helyzetű gyerekeknél minél kisebb legyen a lemorzsolódás, egyénileg elbeszélgettek velük, megkeresték a szülőket, minden követ megmozgattak. *„Múlt héten sokat foglalkoztunk azzal, hogy a lemorzsolódott gyerekekkel egyesével beszéljünk. A zenetanár párom, mint ebben az esetben a hiteles szakember, mindenkinek elmondta, hogy hol tart zeneileg, hogy támogatja, hogy továbbra is járjon, elmondta azt is, hogy mindenki kulcsembere, mindenkire szükségünk van. Én pedig telefonáltam anyukáknak, ne azzal büntessék a gyereket a tanulmányi eredménye miatt, hogy eltiltják a zenéléstől. Én is beszéltem a gyerekekkel, szociális munkás megközelítéssel, a zenetanárral mindenről konzultálva.”* (szociális munkás)

Ezt a hozzáállást az iskolavezetők is pozitívan értékelték. *„Megpróbálták mindig mindenkire odafigyelni. Tényleg, mindenkinek még a szociális problémáját is figyelembe vették. Ha esetleg nem tudott jönni, akkor utánamentek, hogy miért nem jöttél. Abszolút partnerek voltak a szülőkkel, diákokkal, tanárokkal.”* (iskolaigazgató)

A programból különféle okokból elmaradó gyerekeket a szociális munkások nem veszítették szem elől, folyamatosan tartották a kapcsolatot és beszélgettek velük, ápták a kialakult bizalmi viszonyt, a diákok bármikor megkereshették őket a problémáikkal. Ahogy egyikük egy ilyen esetről nyilatkozott: *„A zene őt nem tartotta bent, én viszont megtartottam őt, nem a zenén keresztül. Ez egyfajta egyéni esetkezelés volt.”*

Szinte valamennyi iskolában megfigyelhető volt, hogy a lemorzsolódók helyére új érdeklődők érkeztek, még arra is akadt példa, hogy valaki májusban vagy júniusban, a tanév végén csatlakozott. Ennek hátterében az iskolai fellépések sikere és a különféle külső rendezvényekről szóló pozitív kortárs csoport-visszajelzések motiváló ereje állhatott.

A lemorzsolódást leginkább az akadályozta, amit a gyerekek a Szimfónia programtól kaptak: *„Szinte feltétel nélküli elfogadás, szerintem ez a legfontosabb, amit kaptak. Hogy mindig mindenki előtt nyitva*

volt az ajtó, mégis határok és keretek megtartása mellett kaptak egy mintát, szerintem tőlünk, a személyiségüinktől. Rengeteg szeretetet, egyéni odafigyelést adtunk, hiába csoportos foglalkozások keretein belül. Meg hát ez az együttzenélés: az milyen jó lehet, hogy egyszer csak rádöbbennek, tudok játszani valamilyen hangszeren, zenész vagyok!” (szociális munkás)

4.8.7 Élményeket adni (külső programok)

A program nemcsak a zenélés, a közösséghez tartozás sikerélményét adta a bevont gyerekeknek, hanem a világot is kitérítette. Olyan dolgokat láthattak, amiket korábban soha, olyan helyeken jártak, ahová addig sosem volt lehetőségük eljutni. Az, hogy kiléphettek szűk környezetükből, nyilván komolyan hozzájárult személyiségfejlődésükhöz, egyéni motivációik kialakításához. Többször szóba került már, hogy különböző okok miatt a szimfóniás gyerekek egy része, főként a telepeken lakók nem, vagy csak nagyon ritkán találkozhattak olyan mintákkal, amelyek a mindennapi túlélés, a szegénység állandó megtapasztalásán túlmutattak volna.

A fiatal szimfóniás kollégák közül sokan pályakezdőként dolgoztak a programban. A külső programok szervezésekor leginkább – de nem csak – az ő körükben merült fel a kétely: mi lesz az utazás során, a színházban, a hangversenyteremben, képesek lesznek-e fegyelmezni magukat azok a gyerekek, akik sokszor még a településük határát sem lépték át? A belső információs fórumra írt bejegyzések szerint ezek az aggodalmak alaptalannak bizonyultak, és ez elsősorban annak köszönhető, hogy a kirándulások idejére a zenetanárok, szociális munkások és a szimfóniás gyerekek között már olyan érzelmi kapocs alakult ki, ami elejét vette a komolyabb fegyelmezési problémáknak.

A hangverseny-látogatásokra fel kellett készíteni a gyerekeket: hova mennek, mit fognak hallani, hogyan illik viselkedni egy koncertteremben. Volt olyan zenetanári végzettséggel rendelkező szociális munkás, aki a foglalkozásain a zene befogadását is fejlesztette, különösen a koncertlátogatások előtt. Erről így nyilatkozott: *„Tartottam receptív, a zenei befogadást segítő foglalkozásokat, ennek az volt a lényege, hogy a gyerekek teljesen lelazulva feküdtek a padokon meg a földön, és akkor valami nagyon szép zenét hallgattunk. Amikor eljutottunk oda, hogy elmentünk a koncertre, nálam egy pissenés sem volt, be tudták úgy fogadni, hogy mennyire szép volt!”*

A gyerekek életében nagy esemény volt minden kirándulás, óriási izgalommal várták, számolták a hátralévő napokat. A külső programok között szerepelt városi kirándulás, cirkuszi program, Budapesten a Csodák Palotája megtekintése, színházlátogatás és nagyon sok hangverseny-látogatás. Ez utóbbiak közül többet a zenetanárok a kapcsolatrendszerükön keresztül szerveztek meg, többször voltak főpróbákon, gyerekeknek szánt zenemű-bemutatókon. A beszámolók alapján a koncertek okozták a legnagyobb örömet a gyerekeknek.

A külső programoknál elsőként az adott intézmény épülete, a színház, a hangversenyterem nyugtázta le a gyerekeket, hiszen soha nem voltak még ilyen helyeken. Megcsodálták a díszes terembelsőt, az óriástükröt a mosdóban, a szenzoros csapot, a kézzárító gépet, a páholyokat, a zenekari árkot. Rácsodálkoztak egy olyan világra, amelyet addig legfeljebb hírből ismertek, de semmiféle tapasztalatuk nem volt vele kapcsolatban. Csodálkoztak és kérdeztek. *„A Kodály Központba lépve érezhető volt a lenyugvás, a megszeppenés, nagyon új volt nekik a közeg. Elfoglaltuk a helyünket, és minden érdekes volt: »Vajon hány kilós az a nagybőgő? A színpadon minden széken ülni fognak? Maga is játszott már ilyen helyen?» Mikor kijöttünk, tovább sorjáztak a kérdések: »A karmester vonóval vezényelt? Hogy tudta a hegedűs bácsi az egész kottát kívülről megtanulni? Látta, hogy beleélte magát a pöttyös*

szoknyás, csellós néni? Miért rázták a kezüket közben?» – így kezdtünk el a vibratóról⁵² beszélgetni.”
(zenetanár)

A hangszerek, a zenészek, a zenekar, a szimfonikus zenekari megszólalás ámulatba ejtette a gyerekeket. Néhány idézet, hogyan látták mindezt a kollégák:

„Két osztályt elhoztunk a Zenepalotába a Miskolci Szimfonikus Zenekarnak egy próbáját megtekinteni. Egy gyönyörű, rokokó stílusú terembe. Azok a gyerekek, akik öt percet nem bírnak megülni, 25-30 percen át Bartókot hallgattak csendben, mozdulatlanul. Leesett az állunk!” (zenetanár)

„A gyerekek csillogó szemmel, szinte lélegzet-visszafojtva ülték végig az egyórás koncertet, és ugyan elfáradtak a végére, de úgy láttam, hogy nagyon tetszett nekik. Tudjátok, közben azok a szemek, amikor csak hátrafordul felém az egyik, és sóhajtva annyit mond, hogy EZ NAGYON SZÉP. Meg amikor rájuk nézel, és azt látod, hogy nyitva van a szájuk, úgy figyelik a koncertet. Szóval ők az én büszkeségeim!” (szociális munkás)

„Amikor megszólalt a szimfonikus zenekar, a gyerekeknek leesett az álluk - számunkra élmény volt ez a látvány! Elképesztően aranyosak.” (szociális munkás)

A koncerteken, próbákon a gyerekek találkozhattak volt vagy éppen aktuális zenetanáraikkal is, hiszen nagyon sokan közülük színházban, zenekarban is játszottak másodállásban. Örömmel fedezték fel őket a zenekarban, koncert után meg is keresték őket. A kirándulásokon jól látható volt, hogy a szimfóniás gyerekek „megfertőződtek” a zenével, még a cirkuszban is a zenekar kötötte le leginkább a figyelmüket.

A szülők örültek ezeknek a programoknak, egyikük így foglalta össze az érzéseit: *„Szóval ezek nagy dolgok, mert eljutnak olyan helyekre, ahova mi annak idején eleve nem jutottunk el. Mert most is tudok sok olyan embert, aki még Budapestet sem tudja, hogy merre van. Itt van például a hétfői programjuk, mennek Budapestre. Egy gyereknek ez nagy dolog, mert nagyváros az Miskolchoz képest.”*

4.9 A csoportos hangszeroktatás a gyakorlatban

4.9.1 A csoportos oktatás hatékonysága az egyes hangszercsoportoknál

A Szimfónia szociális programként közösséget kíván építeni a csoportos zeneoktatás segítségével, célja, hogy a gyerekek megtanuljanak egymásra figyelni, és közösen létrehozni egy produkciót, melyet sikerként élhetnek meg. Ezáltal az önbizalmuk és a szociális kompetenciáik megerősödhetnek, ez pedig az életút-esélyeiket javítja. A magyarországi alapszintű zeneoktatás a zeneiskolákban zajlik, ahol egyénileg foglalkoznak a gyerekekkel. Ennek a gyakorlatnak kidolgozottak a módszerei, megvannak az eredményei, azonban fókuszában nem szociális szempontok állnak. A zenetanár kollégák, mind a pályakezdők, mind az évek óta tanítók, zeneiskolákban tanulva és tanítva szocializálódtak, a csoportos munka a többségük számára idegen volt. Az is közsímert, hogy a zeneiskolák diákjai és a Szimfónia program célcsoportja között minimális az átfedés. A szimfóniás zenetanárok a program szociális céljai iránti elkötelezettségük miatt többségükben nyitottak voltak a csoportos zenetanításra, ehhez azonban módszertani segítséget igényeltek.

⁵² A vibrato egy zenei effektus, ahol a hangmagasság vagy a frekvencia gyorsan fel vagy le változik.

A program munkatársainak felkészítéséről szóló fejezetben (3.3.4) már volt szó a Suzuki-módszerről, amely a vonós hangszerek csoportkeretben folyó tanításának egyik módszertana. Az elméleti ismeretek oktatását a zenetanulás elején háttérbe szorító, az utánzásra és az élményalapú képzésre alapozott módszertan több zenetanár szerint is gyorsabb előrehaladást tett lehetővé. A vonószene-tanárok a Suzuki-módszert kombinálták saját tapasztalataikon alapuló technikákkal is, egységes metodikáról a programban nem beszélhetünk. A módszertani sokszínűség a vonószene-tanítók egymás közti kommunikációjának köszönhetően inkább előnyt jelentett, a különböző iskolákban tanuló gyerekek közös megszólalását nem akadályozta.

Bár a Szimfónia célja a közösségépítés, és a zenetanítás fókuszában a zenekar áll, a tapasztalat azt mutatta, hogy az egyéni odafigyelés, a hangszertechnikai beállítás ebben a programban is szükséges, mind vonós, mind fúvós hangszerek esetében. A diák-tanár kapcsolat szempontjából is olykor csodákat tett a gyerekekkel való személyes foglalkozás. A gyakorlatban órarendi okokból az egyéni foglalkozás csak kevés helyen volt kivitelezhető, így gyakran csak kiscsoportos (3-5 gyerek/tanár) foglalkozás keretén belül nyílt lehetőség egyenként is meghallgatni, igazítani a gyerekek hangszertechnikáját. Sajnos ezen a téren is gyakran kényszerültek kompromisszumra a kollégák a tanteremhiány, az órarendi keretek és szűkös kapacitásaik miatt.

Vonósok esetében elsősorban intonációs szempontból fontos az egyedül játszás (hallja saját magát), a fúvósoknál plusz nehézség, hogy a hiba nem „látható”. *„A vonósoknál a hang gerjesztése mechanikus, bizonyos mozgásokhoz kötött, ez a fúvósoknál nem így van, mert nem mozgásokhoz kötött, hanem a játékosnak kell érezni, hogy melyik hangnál hogyan kell tartani a száját. Például rézfúvós hangszereknél – mi felhangrendszerrel játszunk – lehet, hogy nem nyom le semmit a billentyűn, de attól tud játszani több hangot is a gyerek. És amíg ezt nem tudja kontrollálni, hogy melyik hangot hogyan kell megszólaltatni, addig nem lehet összeengedni másokkal.”* (zenetanár) Ennek megfelelően a fúvóstanárok kezdetben egyénileg foglalkoztak a gyerekekkel, esetleg kiscsoportban, de külön-külön megtanítva őket az alapokra, az alapvető hangkészlet biztos tudására. Ezt követően egyre inkább a csoportos foglalkozás került előtérbe, igaz, ebben az esetben is biztosítani kellett a lehetőséget arra, hogy a gyerekek egyenként is megfújják az éppen tanult hangsort vagy dalt.

4.9.2 A csoportos foglalkozások eredményei

A csoportos foglalkozások egyik jelentős eredménye a közösséghez tartozás érzésének kialakulása. Az azonos csoportba járók a hét egy részét együtt töltik, tanúi egymás sikerének, kudarcának, örömeinek. A szimfóniás kollégák mindent meg is tettek azért, hogy a közösségi kötelek egyre szorosabbá váljanak, ezt szolgálták a játékok, a problémák megbeszélése és ezek lehetőség szerint mindenki számára megnyugtató megoldása. Megfigyelhető volt, hogy már a foglalkozások előtti időszakban a szimfóniás gyerekek együtt játszanak az udvaron, majd közösen indulnak hazafelé. A csoportokban kooperálniuk kellett egymással a közös zenélés során, ezt sikeresen el is sajátították, ezáltal pedig az iskola mindennapi életében elvárt együttműködési készségük is jelentősen fejlődött.

A közösségépítés sikere mellett a csoportos foglalkozásoknak több zenei eredménye is volt, amelyek szintén erősítették a csoportkohéziót. A gyerekek sok dalt több szövegben tanultak meg, s nagy élmény volt számukra, hogy ezek összeolvadnak, így más minőségben szólal meg a zenemű. Amikor ugyanez más iskolákban tanuló gyerekekkel együtt, közösen valósult meg a különböző találkozásokon, az igazi, feledhetetlen élménnyé vált számukra.

Az egyes iskolákban a zenekarépítés időszakában a részt vevő gyerekek különböző szintű hangszeres tudással rendelkeztek. Több zenetanár is tartott attól, hogy azokat, akik már nagyon szépen játszották a repertoárt, a kevésbé ügyesek el fogják téríteni, meg fogják zavarni. Ezek a félelmek alaptalannak bizonyultak. A megszerzett hangszeres alaptudás birtokában a nagyobb csoporttal való foglalkozások is jól sikerültek, igaz, általában az első fél óra kaotikus próbálkozását követően. A jobb képességű gyerekek inkább húzták maguk után a gyengébbeket, segítettek nekik. Volt olyan iskola, ahol a gyerekek jelezték is, hogy minél többször szeretnének nagyobb csoportban megtartott zenekari próbákat. A közös zenélés öröme volt talán a csoportos foglalkozások legnagyobb eredménye.

Fontos kiemelni, hogy a hangszeres tudás fejlődésével egyre több gyerekben fogalmazódott meg az igény a kottaolvasás elsajátítására. Annak kérdésében, hogy mikor érdemes belefogni a kottaolvasás alapjainak tanításába, a már említett eltérő módszertani megközelítések miatt eltérő válaszok születtek, és ennek megfelelően különböző gyakorlatok alakultak ki. Az egyik fúvós foglalkoztató iskolában már a kezdetektől tanították a gyerekeket a kotta ismeretére, az aktuálisan tanult dalhoz tartozót projektorral kivetítve a falra. A fúvós zeneiskolai képzésben erős hagyománya van a korai zenekari megszólalásra való törekvésnek, ezért nagyon lényeges, hogy a gyerekek minél hamarabb tudjanak kottát olvasni. Az egyik érintett trombitatanár erről így nyilatkozott: *„Mi erőltettük a kottaolvasást végig, az elejétől kezdve. Egyáltalán nem kell félni tőle, a gyerekek simán megtanulják a kottát. Valaki lassabban, valaki elképesztően gyorsan. Most vettem egy trombitaiskola-kottát, amivel most találkoztak először, és simán eljátszották ott, ahol kinyitottam. Egyébként meg úgy gondolom, zenekart úgy lehet építeni, ha kottát olvasunk. Mindenki nem utánozhat mindenkit.”*

Volt olyan zenetanár, akinek meggyőződése, hogy az első évben nem kell a kottával foglalkozni; eszerint is tanított, kizárólag az utánzásra építve gyakorolt a gyerekekkel. Egy fél év elteltével a tanítványai spontán módon elkezdtek kérdegetni arról, hogyan kell kottát olvasni. Ekkor kezdte őket tanítani rá, és egyre többen jelezték, hogy ez őket is érdekli. Ez az eljárás teljesen megfelel az EL Sistemában alkalmazott gyakorlatnak.

Kottaolvasás szempontjából is más a fúvósok, és más a vonósok helyzete. A fúvósok az első fél év alatt jutnak el kb. egy 5-6 hangos hangterjedelem megszólaltatásáig, amit aztán fokozatosan bővítenek, így a kottában megtanulandó hangok száma is lassan gyarapszik. Ezzel szemben a vonósok, amikor megtanulják az üres húrok mellett balkézrel lefogni a hangokat, a négy húron mindjárt 4x4, vagyis 16 hangot tudnak játszani. Általában hiányzik a motiváció, hogy az elméleti (kottaolvasási) ismeretek lépést tartsanak ezzel a tempóval. Ugyanakkor a hamar jelentkező, komplexebb szerkezetű zenekari darabok megszólaltatásához már az első év folyamán is szükségessé vált valamilyen formában a memóriát javító vizuális segítség. Kezdetben helyenként a formatani egységeket szimbolizáló rajzokat használták (pl. „Hull a pelyhes fehér hó” felépítése: Ház-Ház-Csiga-Csiga-Ház), de több helyen beváltak a kottába, húronként különböző színnel beírt ujjrendek is.

Egyes iskolákban karmesteri pálcával irányították a gyerekek zenélését. A zenetanárok szerint ez a módszer megkönnyítette a csoportos zenetanítást. Egy magatartászavaros gyerekekből álló csapat foglalkozását még az induláskor megnézte az iskola vezetője. *„Bejött hozzánk az igazgató, hogy mit csinálunk mi itt. Én felvettem a pálcát, a hat fiú felült a szék elejére, és intettem: fújták, szünet. Egyszerre hagyták abba, egyszerre kezdték el. S ahogy kijöttünk, azt mondta az igazgató: ez egy csoda. Ha egy húsz éve itt tanító pedagógusnak elmeséli, hogy egy 1 milliméter vastag pálcával csendre intem a gyerekeket, nem hiszi el. A gyerek magától, tehát nem miattam, hanem a közössége miatt, azért,*

hogy sikerüljön ez a dolog, le tud ülni, és tud koncentrálni. Eleinte 5 perces, év végén már 45 perces foglalkozásokat tartottunk ezeknek a gyerekeknek.” (zenetanár)

A csoportos foglalkozások keretében is sikerült megtalálni a kiemelkedően tehetséges gyerekeket, akiknek a továbbfejlődését igyekezett a program segíteni. Több szimfóniás diák jelentkezett és nyert felvételt zeneiskolába.

4.9.3 Csoporton belüli differenciálás

A szakmai vezető elmondása szerint a csoporton belüli differenciálás, az eltérő felkészültségű, képességű, aktuális kedvű, magatartású gyerekek összehozása az egyik legnagyobb kihívást rejtő pedagógiai feladat.

Alapvető fontosságú, hogy minden gyerekre jusson megfelelő intenzitású figyelem. Ezt leginkább úgy lehetne megvalósítani, ha legalább 3-4 zenetanár jutna egy 13-15 fős csoportra. A program költségvetése és az egyes régiókban lévő szabad zenetanári kapacitás ezt sajnos nem tette lehetővé, sokszor még a meglévő üres státuszok betöltése is gondot okozott, főként az Észak-magyarországi régióban. Nem maradt más hátra, a csoportonként egy-két fő zenetanárnak és segítőjüknek kellett megoldaniuk a csoporton belüli munka optimalizálását szolgáló differenciálást.

A zenekari szólamokat a zenetanárok úgy alakították, hogy azok között a gyerekek tudásszintjének megfelelően mindig legyenek nehezebb (általában dallam), és könnyebb, kísérő szólamok. Így mindenkinek saját szintjén kihívást jelentő feladat jutott, ugyanakkor adott volt a közös élmény lehetősége: a zenekar, ahol kezdők és haladók, jobb és gyengébb képességű tanulók együtt tudnak zenélni.

A szociális munkásoknak is nagy szerepük volt a csoporton belüli differenciált oktatásban, hiszen plusz segítőként tudtak megjelenni, és rendszeresen gyakoroltak a lassabban haladókkal. Komoly segítséget jelentett továbbá a nagyobb vagy ügyesebb gyerekek bevonása a tanítási folyamatba, erről a következő fejezetben bővebben lesz szó.

4.9.4 Amikor diák tanít diákokat

A zeneileg nagyon gyorsan fejlődő, kiemelkedően tehetséges gyerekek a foglalkozásokon felelősségteljes feladatot kaptak, segíteniük kellett a tanításban. *„Ha valamilyen darabot az egyik tanítványom már jól tud, akkor azt mondom neki: figyelj, most menjetek félre negyed órára ezzel a gyerekekkel, és tanítsd meg neki.”* (zenei koordinátor) Ez nagy segítség a zenetanárnak, hiszen részben mentesíti őt, megtisztelő a jól haladó gyerekeknek, hiszen úgy érzi, a szerepe kulcsfontosságú, a kezdő vagy gyengébben teljesítő diák pedig személyes odafigyelésben részesül, ami a fejlődését szolgálja.

A tanítással megbízott gyerekek büszkék arra, hogy segíthetnek a tanárnak. Ez komoly visszacsatolás számukra, megbizonyosodhatnak arról, hogy jól haladnak a hangszeres játék elsajátításában, és érzik, hogy fontos feladatot bíztak rájuk. Pedagógiai szempontok alapján a zenetanárok nagyon sok esetben az iskola által nehezen kezelhető gyerekeket rendszeresen felkérték, hogy a lemaradókat tanítsák. A mindig csak szidott gyerekek önértékelését az ilyen típusú megbízások jelentősen javították.

Volt zenetanár, aki a foglalkozásokat úgy kezdte, hogy a gyerekeket párokba rendezte, a párok tagjainak egymást kellett tanítaniuk, majd egymásnak játszottak. A tapasztalatok nagyon jók voltak: *„Olyan dolgokat tanítanak egymásnak, amiket én is elmondtam és megmutattam már nekik, akár*

százszor is, de valamiért nem sikerült rögzíteniük, azonban ha ezeket egymásnak mondják, mutatják, csodákat művelnek.” (zenetanár)

A diákok felkérése a tanításban való részvételre különösen fontos azokon a helyeken, ahol a csoportokban eltérő korosztályok tanulnak. Az alsó tagozatos gyerekek körében a harmadikos, negyedikes gyerekek motorikusan ügyesebbek, mint a kisebbek, ezért hamarabb tanulják meg a hangszer használatát, gyorsabban haladnak a hangszeres tudás elsajátításában. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy egyfajta húzóerőt gyakorolnak a kicsikre, példát mutatnak. *„Egyébként szocializációs szempontból fontos, mert nem kívülről valaki, egy tanár mondja meg, hogy mit is kéne csinálni, hanem a saját pajtása áll oda hozzá, és ez is a program céljaival messzemenőig egyező olyan jó gyakorlat, ami abszolút jól működött.” (SA elnöke)*

Megfigyelhető volt, hogy a gyerekek felkérés nélkül, spontán módon is igyekeztek segíteni egymásnak, tulajdonképpen a csoportmunka szociális célkitűzéseit valósították meg, amikor – szükség esetén – azonnal javították egymást. Vagyis odafigyeltek a másokra, a közösségük tagját támogatták, nem engedték lemaradni.

4.9.5 Szükség van az egyéni foglalkozásokra is

A hangszeres oktatás elején, amikor a hangok pontos megszólaltatásának technikáját kellett elsajátítani, a csoportos foglalkozásokon is döntő részben egyénileg foglalkoztak a zenetanárok a gyerekekkel. Csak ha az alapok már stabilak voltak, akkor kezdődhetett meg a valódi csoportos munka. Ez az előkészítő szakasz megkerülhetetlen volt, ennek hiányában a csoportban gyakorló gyerekeknek nem alakult volna ki a közös zenei nyelve, így például az, hogy mely hangnak mi a pontos megfelelője, a hangszer mechanizmusának ismerete. Éppen ezért a zenetanárok minden egyes gyereknek külön megmutatták a helyes tartást, az ujjak helyét és mozgását, a vonó meghúzásának módját, a helyes fúvástechnikát. Erre a gyerekeknek is volt igényük, ha valami problémájuk akadt a kezdeti időszakban, rögtön a zenetanárhoz fordultak. Ezt nem lehetett figyelmen hagyni, egyből meg kellett mutatni nekik, hogyan kell helyesen megfújni, meghúzni az adott hangot.

A biztos alapok elsajátítása után a gyerekek között kialakuló hangszeres tudásbeli szintkülönbségek miatt volt szükség az egyéni foglalkozásokra. A technikákat, fogásokat, a hangok összeillesztését nehezebben tanulók esetében az egyéni foglalkozások a korrekciót szolgálták, hogy a diákok mielőbb beérjék társaikat. A legtehetségesebbekkel pedig azért kellett külön dolgozni, hogy a csoportos foglalkozás ne tartsa vissza őket a fejlődésben – ezt a gyakorlatot követi az El Sistema is. Az egyéni foglalkozások során gyorsabban és többet is lehet tanítani nekik.

A program által kitűzött szociális célok elérését is segítették az egyéni zenei foglalkozások: a gyerek megoszthatta tanárával a problémáit, feltehetette neki az őt foglalkoztató kérdéseket.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a csoportos foglalkozások mellett nagy szükség van az egyéni képzésekre is, e két tanítási forma kombinációja segíti leginkább a felzárkóztatást és a tehetséggondozást úgy, hogy nem sérül a program által kitűzött közösségépítési cél. Sajnos az egyéni foglalkozáshoz szükséges körülmények csak ritkán voltak adottak. Iskolaidőben a terem és időhiány okozott gondot, délután négy órakor pedig a legtöbb helyen a gyerekek hazaindultak (egy-egy településen buszok vitték el négy órakor a gyerekeket, a téli hónapokban pedig a korai sötétedés miatt másutt sem maradtak bent az iskolában).

4.10 A gyerekek színpadra lépnek

4.10.1 Az első fellépések

A program helyi szintű megvalósulásának egyik fontos mérföldköve volt a szimfóniás gyerekek első fellépése. Ezt mindenhol óriási izgalom előzte meg, hiszen ezekre a kis koncertekre egy-két hónappal azt követően került sor, hogy a gyerekek egyáltalán a kezükbe vették a hangszert. Mint említettük, a zenei foglalkozásokra járó gyerekek nagy része nem azok közül került ki, akik az iskolai ünnepeken műsort szoktak előadni, ők eddig csak közönségként voltak jelen.

Az első fellépésre való készülés plusz motivációt adott a gyerekeknek, hiszen ismerték a koncert időpontját, tudták, milyen dalokat kell addigra úgy megtanulniuk, hogy el tudják játszani, ráadásul többen együtt és összhangban. Ez igazi kihívás volt, aminek különböző színvonalon, de mindenhol sikerült megfelelni. Az első fellépések mindig nagyon erős hatással voltak a közösség fejlődésére, az együvé tartozás megélése nagy élmény volt a gyerekek számára. Az egyik zenetanár így foglalta össze, mit érzett az első fellépés után: *„A csapatban való gondolkodás, az egymás iránti tisztelet, a mindenki által elfogadott célért folyó közös munka, a felelősség, az egymásra épülés, a bizalom, és még sorolhatnám szinte vég nélkül, mi az, amivel mindannyian gazdagabbak lettünk.”*

A pedagógusok sok esetben kételkedve fogadták a szimfóniások első fellépésének hírért, korainak tartották, hiszen csak pár hete kezdték meg a gyerekek az ismerkedést a hangszerekkel. A kollégák arról számoltak be, hogy mindenhol nagy tetszést aratott a kis produkciójuk, többek szerint egyfajta változás is bekövetkezett a program iskolán belüli megítélése tekintetében. A tanárok részéről a visszajelzések pozitívak voltak, nagyon örültek tanítványaik sikerének. Az egyik gyerek így emlékezett vissza: *„Mikor legelsőnek meghallgattak minket, azt mondták, hogy nem hitték, hogy így tudunk játszani. Megdicsérték minket, kaptunk osztályfőnöki dicséretet, meg szaktanárit is, meg az igazgatótól ajándékot.”*

Sok iskolában már ezeken az első fellépéseken megjelentek a szülők is, kíváncsian gyermekük produkciójára.

4.10.2 Fellépések iskolai rendezvényeken

Minden iskolában más és más időpontban volt a gyerekek első fellépése, de az általánosan kijelenthető, hogy a bemutatkozást követően a szimfóniás gyerekek produkciója szerves részévé vált az iskolai rendezvényeknek, lett légyen az Mikulás, karácsonyi vagy március 15-ei ünnepség, roma nap, ballagás.

Annak érdekében, hogy a fellépéseken a rettenetesen izguló, önbizalom-hiányos gyerekek ne bátortalanodjanak el, mindig a színpadra mentek velük a zenetanáraik, nem egyszer a muzikálisabb szociális munkások is. A koncertek előtt nagyon fontos volt megnyugtatni a gyerekeket. Több technikát is alkalmaztak a zenetanárok, íme egy példa: *„Mindenkinek ideges volt. Adrián, aki 6. osztályos, fél 4-kor még azt mondta, hogy nem lép fel, csak azzal sikerült közreműködésre bírni, hogy azt mondtam neki: a Karcsi olyan ideges nélküle, hogy nem tudom megnyugtatni. Így aztán megemberelte magát, és onnan már minden sínen volt.”* Minél többször léptek fel a gyerekek, annál inkább kialakult egyfajta rutin, a leginkább izguló diákok is egyre magabiztosabban mentek fel a színpadra, hiszen addigra már többször is learatták a sikert, a közönség tapsát.

Természetesen a fellépések előtt nemcsak a gyerekek, hanem a szimfóniás kollégák is nagyon izgultak. Félelmeik nem voltak alaptalanok, hiszen a fellépő csapatban mindig helyet kaptak, akik jártak a foglalkozásokra, köztük – az egyik szociális munkás megfogalmazásában – a legcsintalanabbak és a legprofibb rendbontók is. A koncerteknek az volt a tapasztalata, hogy a legizgágább gyerekek is éheztek a sikert, ezért rendkívüli módon összpontosítottak minden esetben. *„Jókora drukkal léptem a színpadra, ami szépen lassan teljesen elmúlt, amikor a gyerekekre néztem, és láttam a szemükben a koncentrációt és a megfelelni akarást. Igazi zenekarként próbáltak velünk együttműködni, és amikor azt láttam, hogy sikerül egyszerre, valóban együtt elkezdni és befejezni a dalocskákat, éreztem, hogy a munkánk nem volt hiábavaló! Azok a gyerekek, akiket néha szinte lehetetlen rávenni a csapatmunkára, feszülten figyeltek, és azt akarták, hogy sikerüljön!”* (zenetanár)

Az iskolai fellépések közül a karácsonyinak kiemelt jelentősége volt, hiszen erre a nagyon meghitt ünnepre minden helyen sok fellépővel, nagy gonddal megtervezett műsort szerveztek, amelyre a szülőket is meghívták. A karácsonyi időszakra a szimfóniás gyerekek is összerázódtak, hiszen már több mint három hónapja együtt dolgoztak, időközben közösségként kezdtek működni, sőt néhány helyen már a szimfóniás identitás első jelei is felfedezhetőek voltak. A pedagógusok és az iskolavezetés részéről rendkívül pozitív visszajelzések érkeztek, leginkább az intézmény által nehezen kezelhetőnek tartott gyerekek fellépése hatotta meg őket. Az egyik iskolaigazgató kijelentette, hogy az iskolájukban ilyen szép zenés ünnepség még sosem volt. A szülők leginkább azt jegyezték meg: el sem tudták volna képzelni saját gyerekeikről, hogy ilyen dalokat képesek hangszeren megtanulni.

Szendrőládon, ahol komoly hagyománya van a cigány népzene, a muzsikálásnak, a roma napon léptek fel a gyerekek helyi dalokat játszva, nagy sikerrel, egy egész tornacsarnoknyi gyereksereget sikerült megénekelteniük.

Több iskolában ballagáskor az igazgató felkérésére a szimfóniás kis zenekarok játszották a Himnuszt, a Szózatot, a Gaudeamus igitur-t. Mindez megmutatta, mennyire beépült a program az iskolák mindennapi életébe.

Az iskolai rendezvényeken feltűnő volt, hogy a máskor izgága gyerekek egy pissenés nélkül végigülték diáktársaik prózai vagy táncos produkcióját, türelmesen várva, hogy felléphessenek.

4.10.3 Foglalkozások, fellépések külső helyszínen

A szimfóniás fellépések nagyon hamar túlléptek az iskola falain, hívták a zenekarokat óvodába, idősök otthonába, a falu karácsonyi ünnepségére, majálisra, gyereknapra, a szomszéd településen a gyerekesély program közösségi házába, falunapra és helyi fesztiválra is.

Ahol a program kisebb településen működött, a falu majd minden eseményén már számoltak a szimfóniások koncertjével, egyre jobban részei lettek a falu életének. A helyiek rendkívül hálásak voltak a gyerekeknek és tanáraiknak, hiszen nagyon kevés kulturális program megszervezésére van lehetősége a forráshiányos kistelepüléseknek. Az egyik zenetanár a következő történetet mesélte: *„A koncert után odajött egy bácsi, és meghatódva mondta: nagy megtiszteltetés volt számára, hogy hallott minket, és igazán hálás ezért a nem mindennapi élményért. Számomra még mindig szokatlan a felismerés, hogy ezek az emberek szinte sosem jutnak hozzá élő zenei élményhez, és ha ebbe belegondolok, már tudom értékelni a köszönetét.”*

Ahol csak lehetett, a gyerekek ellátogattak az idősek otthonába. Örömmel mentek, mert mindenhol nagyon barátságosan fogadták őket. A szimfóniás kollégák sok megható pillanatról számoltak be az itteni fellépésekről.

A Miskolcon és környékén lévő szimfóniás iskolák diákjai zenéltek a megyeszékhelyen megtartott Máltai majálison, ahol a különböző iskolák diákjai a régiós találkozókra kialakult baráti kapcsolatokat is tovább tudták mélyíteni.

Gyulajon a komplex telepprogram keretében kialakított közösségi házban (Csillagház) tartották meg a foglalkozásokat a szimfóniás gyerekeknek, akik a tanítás végétől itt gyakoroltak. Erre lehetőségük volt a tanítási szünetekben és hétvégén is. Többször tartottak itt kis koncerteket, amelyekre meghívták a szülőket, akik éltek is a lehetőséggel. A Lyukói Községi Házban, a MMSZ Jelenlét programjának egyik helyszínén is rendszeresen szerveztek programokat a szimfóniás zenetanárok, leginkább egy-egy ünnepkörhöz kapcsolódó hétfégi rendezvényen. A tapasztalatok szerint ezeken a telepen lévő, vagy ahhoz nagyon közel eső közösségi terekben lényegesen jobban képesek feloldódni a gyerekek.

4.11 A program végére elért zenei eredmények: az együttzenélés öröme

4.11.1 Közös zenélés: iskolák találkozója, régiós találkozók, régiós koncertek

A programot úgy tervezték, hogy az egyes iskolák szimfóniás gyerekei idővel közösen is muzsikáljanak, zenekarként szólaljanak meg. Az elképzelés megvalósítása fokozatosan történt.

Elsőként a közeli, azonos hangszercsoportot tanító iskolák diákjai találkoztak, hogy megszokják egymást a különböző településeken élő gyerekek. Ezek a találkozók csak kisebb részben szóltak a közös zenélésről, főként a közös játékokra, az ismerkedésre koncentráltak. Megfigyelhető volt, hogy a gyerekek kezdetben bizalmatlanok voltak a másik, az „idegen” iskola diákjaival szemben. A szimfóniás kollégák ismerkedős játékokkal, közös csapatok kialakításával, a gyerekek egymás közötti keveredését segítő foglalkozásokkal sikeresen közel hozták egymáshoz a más településről való diákokat, még barátságok is szövődtek. A következő találkozón már az együttzenélés kipróbálására is sor került, elkezdtek összecsiszolódni.

A következő lépés a régiós vonós- és fúvóstalálkozók megszervezése volt, minden egyes esetben részletesen kidolgozott forgatókönyv készült a rendezvényre. Valamennyi iskolában igyekeztek minél alaposabban felkészíteni a diákokat, mi vár rájuk, hozzászoktatták őket a karmesterhez való igazodás szabályaihoz. A gyerekek rendkívül izgatottan várták ezt az eseményt, hiszen itt már 3-4 iskola zenészei jöttek össze annak érdekében, hogy közösen muzsikáljanak. A megérkező diákok Szimfónia feliratú karkötőt és színes kendőt kaptak, ezzel is segítve a közösséghez tartozás érzésének kialakulását, a szimfóniás identitás erősítését. Ezekre a találkozókra iskolánként 20-25 gyerek ment el, köztük sok magatartásproblémás diák. A nap a program, a terembeosztás és az alapszabályok ismertetésével kezdődött. A fúvós- és a vonós-összejöveteleken is fontos szerepet kapott a játék, a gyerekesély program Mozgó Játsszótere is besegített ilyenkor mind a két régióban. Persze nem maradhattak el a szólam- és összpróbák és a közös zenélések sem. Ekkorra már összeállt egy-egy vonós-, illetve fúvós-nagyzenekar, ami óriási élmény volt a gyerekeknek és a program munkatársainak is: *„Minden a helyére került, ezt lehetett érezni, mikor összeállt a zenekar, megszólaltak a dalok és összecsegték a szólamok. Hatalmas élmény volt érezni, hogy a gyerekek fejében összeállt, miért is gyakoroltunk hónapokon át, milyen is egy nagyzenekarban egymásra és a karmesterre figyelve játszani.”* (zenetanár)

Egy ilyen találkozót felidézve az egyik szociális munkás a következő gondolatait tette közzé a belső információs fórumon: *„Figyeltem a srácaimat, és láttam az arcokon, hogy pár hónapja maguk sem hitték volna, hogy képesek lesznek vadidegen gyerekekkel együtt zenélni! Láttam Bencén az izgalmat, és az örömet, hogy végre ma olyan dolgot tehetett, ami miatt dicséret jár, és nem szidás. Hogy végre egy csapat teljes jogú tagja lehetett, hiszen rá is szükség volt, és nem csak a rúgásokat és a csúfolást kapta. Láttam Marcinkon, hogy mennyire büszke arra, hogy ott ült a többiekkel, és ahogy tartotta a hangszeret, óvva, vigyázva...”*

Az egy-egy iskola, illetve a hangszercsoportok szerinti összejövetel során a kollégák komoly szervezési rutint szereztek, melyre szükség is volt a lényegesen több gyermeket megmozgató régiós rendezvények lebonyolításához. A találkozó forgatókönyvét úgy készítették el, hogy a program minél gördülékenyebben valósuljon meg, ne legyenek üresjáratok, jusson idő a játéokra és a közös muzsikálásra egyaránt.

A régiós találkozókra zenei előrehaladásuk alapján válogatták ki a tanárok a gyerekeket, ami akkor okozott problémát, ha egy testvérpár egyik tagját magukkal vitték, a másikat viszont nem. Végül a szülőkkel ezt minden esetben sikerült megbeszélni. A kiválasztás szempontjait az egyik zenetanár így foglalta össze: *„Azt, hogy kik jöjjenek, elég egyszerűen sikerült eldöntenünk: gyakorlatilag a felső szólam tagjai, egyértelműen azok, akik ügyesebbek.”* A régiós nagyrendezvények a fúvós- és vonóstalálkozók sikerét is felülmúlták, hiszen itt már – az ütősökkel kiegészülve – összeállhatott a szimfonikus zenekar. A közös zenélés öröme, a nagyon szépen megszólaló többszólamú dalok visszaigazolták a tanév során tett erőfeszítéseket, a sok gyakorlást. Ezeken a találkozókön a zenetanárok igyekeztek mind több eszmecserét folytatni, a szakmai-módszertani kérdéseket megvitatni és a továbblépés módjában megegyezni. Erre szükség is volt, hiszen hamarosan következtek a tanévzáró régiós hangversenyek.

A tanévzáró koncerteket komolyan megalapozták a közeli, azonos hangszercsoportot tanuló iskolák közös programjai, a régiós fúvós- és vonóstalálkozók, illetve a régiós, valamennyi hangszercsoportot érintő összejövetel. A gyerekek egyre nyitottabbak lettek a más településekről érkező társaik felé, egyre inkább megteremtődött a zenei összhang, egyre teltebbé vált a zenekari hangzás.

2015. június 6-án, Miskolcon, az Avas - Déli Római Katolikus Plébánia templomában került sor az északi régió tanévzáró koncertjére szülők, civil partnerek, érdeklődő pedagógusok előtt. A jelenlévők szerint a nyolc iskolából összejövő gyerekek hangversenye nagyon színvonalasra sikerült, annak ellenére, hogy nyolc hónappal azelőtt fogtak életükben először hangszer a kezükbe. Hasonlóképpen sikeres volt a Pécs-Somogyon a Budai Városkapu Iskola intézményegységének udvarán 2015. június 9-én megtartott, a déli régió hét iskolájának gyerekeiből verbuválódott zenekar tanévzáró koncertje is.

4.11.2 Nyári foglalkozások

A nyári foglalkozások célja az volt, hogy még intenzívebbé váljék a szimfóniás kollégák és tanítványaik között a kapcsolat. A szakmai vezetői stáb szerette volna ezt a programot a vakáció időszakában elemelni az iskolától, mint oktatási intézménytől, ezzel is elősegítve a felszabadultabb közösségi együttlétet és a nyitást a települések tágabb környezete felé.

Az előkészítő munka már tavasszal elkezdődött. A szakmai vezetői stáb megkérte a kollégákat, hogy kutassák fel az iskolán kívüli, a foglalkozások megtartására alkalmas helyszíneket, kérdezzenek rá a bérleti díjakra, valamint mérjék fel, hogy hány gyerek részesül nyári gyereketkeztetésben, s mennyien

nem. Ez utóbbi azért volt fontos, hogy meg lehessen tervezni, mely iskolákban szükséges meleg étkeztetést biztosítani a vakáció ideje alatt a program forrásaiból. Kiválasztották azokat a településeket is, ahonnan sok gyerek bejáró valamely „gyűjtőiskolába,” illetve azokat a falvakat, amelyek elszigeteltségük és a nehéz sorsú családok koncentrációja miatt működési helye lehetne a nyári foglalkozásoknak. Így lett végül Istvándi és Ózdfalu két különálló nyári helyszín.

A program vezetői azért is szerették volna iskolán kívül bonyolítani a nyári foglalkozásokat, közelebb menni a helyi közösségekhez, a telepekhez, mert azt feltételezték, hogy a szülőnek-gyermeknek gyakran kudarcok színtereként megjelenő iskolát kikerülve tovább növekszik a bizalom és az együttműködési szándék. Több településen nem sikerült külső helyszínt találni, itt a kollégák a rendelkezésükre bocsátott termet feldíszítették, igyekeztek barátságosabbá tenni, „kuckósítani.”

A nyári foglalkozások indulása előtt a családlátogatások egyre sűrűbbek lettek, hiszen a szülők beleegyezését meg kellett szerezni ahhoz, hogy a gyerekek részt vehessenek a programokon.

Ahogy a tanév közbeni, úgy a nyári foglalkozások látogatása sem volt kötelező a gyerekek számára. Az egyes településeken nagy eltérés mutatkozott a vakáció ideje alatt a látogatottságot tekintve. *„Ott jöttek tömegesen a gyerekek nyáron, ahol ők ezt a programot tanév közben is élvezhető, örömteli dologként tudták megélni. Ahol rigórozusabb keretek közé szorították a foglalkozásokat, ahol kevésbé tudták ezeket a teljesen más normarendszerből érkező gyerekeket érzelmileg megfogni, lelkesíteni, ott egy pillanat alatt elmaradoztak.”* (szakmai vezető)

A nyári foglalkozásokra külön beosztás készült a kollégák számára, amely lehetővé tette az intenzívebb jelenlétet az egyes helyszíneken. Kapacitásbővítésre is sor került, hiszen a félállásban, részmunkaidőben dolgozó zenetanárok egy része jelezte, hogy a vakáció alatt teljes munkaidőben a program rendelkezésére tud állni. A csoportbeosztások lehetővé tették, hogy egy-egy helyszínen heti rendszerességgel koncentráltan, nagyobb létszámban jelenjenek meg a zenetanárok. Ezáltal maradt energiájuk arra is, hogy a régi szimfóniás gyerekek képzése mellett az újonnan megjelent érdeklődőket tanítsák, és közös örömmenélési akciókat kezdeményezzenek.

A kapacitások megfelelő elosztására nagy szükség volt, rengeteg új gyerek kezdett érdeklődni a zenetanulás iránt. Számukra további kedvcsinálóként alapozó foglalkozásokat és hangszerbemutatókat kellett tartani. Mindeközben viszont komoly elvárások voltak a nyári koncertek repertoárjával kapcsolatban is, sok új darab megtanulása várt a legjobban haladó gyerekekre. A szakmai vezetői stáb végül a nyári hangversenyekkel szembeni elvárásokból engedett annak érdekében, hogy több idő jusson a helyi közösségek megszólítására, a programmal csak nyáron megismerkedő gyerekekkel való foglalkozásra.

Az aprófalvas térségekben gondot okozott az is, hogy miképpen jutnak el a gyerekek a foglalkozások helyszínére. Akadt megoldás, például a Pécsről induló tanárok egyeztettek a szülőkkel, hogy ők melyik buszon lesznek, arra felszálltak a gyerekek, délután pedig ugyanígy együtt utaztak haza. A „gyűjtőiskolába” járó gyerekek hiába élnek egymáshoz közeli falvakban, nyaranta nem tudják egymást meglátogatni, így a máshol lakó barátok számára nagy örömet jelentett, hogy a szimfóniás foglalkozásokon a vakáció alatt is találkozhattak.

A nyári foglalkozásokba bevont új helyszíneken sikerült megszólítani a helyi közösségeket. Istvándiban rossz idő esetén az önkormányzat épületében, jó időben azonban a parkban folyt a játék, a zenélés.

„Odajön mindenki, aki hallja, tehát szülők, barátok, ismerősök, van, aki kér hangszer, hogy ő is szeretne játszani, van, aki csak leül és figyel, vagy hallgatja az örömenéket.” (zenetanár) Az Istvándihoz hasonlóan nagyon szegény Ózdfalun is komoly érdeklődéssel fogadták a Szimfónia programot, az apró zsákfalu művelődési házában a gyerekek tartott foglalkozásokon sokan vettek részt, a zenetanároknak az ezt követő örömenéléséhez saját gitárjaikkal, kannáikkal a helyi lakosok is nagy kedvvel csatlakoztak.

Az iskolán kívüli szimfóniás helyszínek rendkívül változatos képet mutattak. Eddig már említettük a parkot, az önkormányzat épületét, a művelődési házat, de folytak foglalkozások például Miskolcon a Máltai Játsszótéren,⁵³ Gyulajon a Csillagházban (közösségi ház), amelynek napi programjába illesztették a szimfóniás foglalkozásokat. Szendrőládon a BHIM RAO Egyesület fenntartásában lévő Roma Kulturális Központ közösségi tereiben voltak a közös zenélések, sokszor 30 gyerek részvételével. Bogádmindszenten a helyi kulturális eseményeknek is helyet adó önkormányzati ebédlőben és az előtte lévő parkos területen zajlottak a foglalkozások, ahol alkalmanként délben, amikor a helybeliek az ebédért jöttek, a szimfóniás gyerekek és tanáraik koncertet is adtak.

A közös zenélés mellett jutott idő az egyéni foglalkozásokra, a játékokra, a kézműves alkotásra, rajzolásra, közös főzésre, és volt, ahol a Symphonia Alapítvány szervezte humoros jazztörténeti koncertre is sor került. Ezen a zenekar a színpadra hívta a nagyobb szimfóniás gyerekeket, hogy közösen játsszák el az utolsó dalt. *„Fantasztikus volt látni, hogy ezeknek a srácoknak volt annyi önbizalmuk, hogy hangszerrel a kezükben felmentek, és jókedvűen csinálták azt, amit kértek tőlük – és hát fújták a rezet rendesen!”* (szociális munkás) Ahol szükséges volt, korrepetálták a gyengébb tanulókat, de arra is akadt példa, hogy a szimfóniás zenetanár tanítványa kollégiumi elhelyezése érdekében intézkedett.

A nyár sem múlt el külső programok és fellépések nélkül. A helyszínenként változó rendezvények, események, kirándulások között volt mozizás, szereplés helyi roma napon vagy falusi fesztiválon. Ezekre a koncertekre sokkal több szülő ment el, mint a tanév alatti, főként iskolai fellépésekre. Nagyon pozitív visszacsatolásról számolt be az egyik szociális munkás: *„Könnyek között fogták a kezem szülők, nagyszülők, és hálálkodtak, hogy ilyen itt még nem volt, csodálatos érzés! Sugárzott a szülők, a polgármester, a tanárok, a helyiek szeméből a büszkeség!”* 2015. július 17-én került sor a pécsi Zsolnay Negyedben a Déli Régiós Játék Napra. Erre a programra a hangszeres zenetanulásban kevésbé sikeres és az újonnan jelentkező gyerekeket vitték el.

A nyári időszak kiemelt eseményei voltak a szimfóniás táborok. Az északi régióban bentlakásos, míg a déli régióban napközis táborokat szerveztek, ahol az idő jelentős részét a közös zenélés töltötte ki. Jellemző tapasztalat, hogy ezek az intenzívebb együttlétek nemcsak a gyerekek hangszeres tudását, a nyár végi koncertek repertoár-darabjainak ismeretét mélyítették, hanem a közösségi kapcsolatok intenzitását is nagymértékben fokozták.

A parasznai gyerekek Varbón táboroztak. *„Sokat játszottunk, zenéltünk, és még egy kalandparkos megmérettetés meg egy strandolás is belefért a jó időnek köszönhetően. Nem nagyon tudom eldönteni, péntekre kik voltak fáradtabbak, mi, vagy a gyerekek, de a csütörtöki kis térzene azt hiszem minden*

⁵³ A Máltai Játsszótér-Játsszóház program keretében 1998-ban nyílt meg az első MMSZ által fenntartott lakótelepi játsszótér Budapest III. kerületében. A program keretében megépített játsszóterek, játsszóházak a nyitvatartási időben szakemberekkel segítik a gyerekek szabadidejének hasznos eltöltését. Az eddig átadott 15 játsszótér közül az egyik Miskolcon, az Avasi lakótelepen található.

fáradtságot megért. Sok szülő, akik év közben nem tudtak eljönni a fellépésekre, most ott voltak, és öröm volt látni a gyerekeket, amint büszkén kihúzzák magukat.” (zenetanár)

Sor került két bentlakásos táborra is Bogácson, ahol az északi régió iskoláiba járó szimfóniás gyerekek közül mintegy hatvanan vehettek részt. Az egymással párhuzamosan megszervezett fúvós és vonós tábor lehetőséget biztosított arra, hogy a különböző hangszercsoportok együtt szólaljanak meg. A táborok a résztvevőknek igazi élményt nyújtottak, a tervezett programok rendben megvalósultak. *„Nagyon fontos egy ilyen tábor kapcsán, hogy a szabályokat világosan tudják a gyerekek, így az ismerkedős játék után csoportonként külön szabályalkotásba fogtunk. Ez nagyon jó ötletnek bizonyult, a gyerekek maguk is megfogalmazhatták, mit tartanak fontosnak.”* (szociális munkás)

A tábori programok között a prioritást élvező közös zenélés mellett voltak játékprogramok, strandolás, kézműves- és sportfoglalkozások is. A zenetanárok esténként koncertekkel szórakoztatták a gyerekeket, de volt Ki mi tud?, és a nap eseményeit feldolgozó beszélgetős csoportfoglalkozás is. A tábor tapasztalatait az egyik zenetanár a következőképpen foglalta össze: *„Iszonyatosan komoly fejlődésen mentek keresztül a gyerekek egy hét alatt, mind zenei téren, mind a szocializáció terén.”* A táborban igazán zenekarrá csiszolódtak a gyerekek, elérték, hogy összhangban szólaljanak meg a hangszerek, a szólamok a helyükre kerültek, és ez nagyon hasznosnak bizonyult az augusztusi régiós koncert előtt. *„Az, hogy az északi zárókoncerten most először valóban meg tudott szólalni egy szimfonikus zenekar, nagyrészt a táboroknak köszönhető. Még sok minden csiszolni való lesz a következő időkben, de egy első kis ízelítőt kaptak belőle gyerekek és tanárok egyaránt.”* (zenei koordinátor)

Érdekes nyári esemény volt a Szimfónia előzményének tekinthető monori program gyerekeinek találkozója a tarnabodi és tarnazsadányi diákokkal. Az összejövetelre egy zenei napközis tábor keretében került sor Tarnazsadányban. A bemutatkozó játékok után nagysikerű közös muzsikálásban vettek részt a gyerekek, az ebédet követően sorversenyek, majd ismét örömszene következett. Ezen a rendezvényen is megfigyelhető volt, hogy a nagyobb gyerekek örömmel tanították a kisebbeknek a hegedűn a fogásokat.

Tanév közben az órarendi keretek egyfelől korlátozzák a foglalkozásokat, másfelől a rendszeresség révén biztonságot is nyújtanak, jobban lehet számolni a gyerekek jelenlétével. A nyári foglalkozások kevésbé voltak tervezhetőek, kiszámíthatóak, azonban jelentősen hozzájárultak a közösségépítéshez, a gyerekek hangszeres tudásának elmélyítéséhez. A program túllépte az iskola falait, és közelebb jutott a helyi közösségekhez. Ezt a közeledést mindenhol nagyon jól fogadták, aminek eredményeként lehetőség nyílt a szülők intenzívebb bevonására, a program támogatására.

4.12 A program végére elért szociális eredmények: egyéni és közösségi sikerek

4.12.1 Eredmények – általában

A Szimfónia első évének nagy eredménye, hogy a pályázati kiírásban elvárt 150 helyett 700-750 diákot sikerült bevonnia a programba. Ennyi gyerekeknek nyílt lehetősége arra, hogy elsajátítsa a hangszeres zenélés alapjait – amelyre a családi háttere miatt e program nélkül soha nem lett volna esélye. A csoportos zenei foglalkozásokon részt vevő gyerekek közt nagy arányban voltak halmozottan hátrányos helyzetűek, szegény- és cigánytelepeken élő kisdíjak. A mindennapi túlélésért küzdő családok gyerekei biztonságot nyújtó közösségre leltek a Szimfóniában, meg tapasztalhatták, hogy

kitartó munkával kicsoda sikereket lehet elérni, és a kirándulásokkal, koncertekkel, színházi előadásokkal megnyílt számukra egy addig ismeretlen világ. A programnak köszönhetően ezek a diákok ténylegesen megélhették, milyen jó gyerekek lenni, olyan élményekben volt részük, amelyek életük végéig el fogják kísérni őket. Érdemes abban is reménykedni, hogy a Szimfóniától kapott impulzusok javítani fogják motivációikat és ezzel életpálya-esélyeiket.

A bevont gyerekek rengeteg szeretetet, odafigyelést kaptak, ez rendkívül meghatározó élmény lehet személyiségfejlődésük során.

Sikerült elérni, hogy a programban részt vevő „utolsó padban ülő” gyerekek is megmutathatták szüleiknek, rokonaiknak, pedagógusaiknak, az iskolavezetésnek – és nem utolsósorban – a diáktársaiknak, hogy képesek létrehozni egy produkciót, hogy kitartó munkával el tudják érni a kitűzött célt.

Fontos, hogy a legtöbb helyen a kapacitások függvényében jó kapcsolatot sikerült kialakítani a családokkal, megteremtődött a bizalom légköre, ami az együttműködés alapjává vált. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy több szülő is önkéntes munkát vállalt a program végrehajtása során. Egyedi esetkezelésekre is sor került, azonban ez sajnos nem vált általánossá valamennyi településen, hiszen egy új – az iskolai és a telepi szociális munka határán működő – módszertant kellett kimunkálni és alkalmazni, amelyre mindössze egy tanév állt rendelkezésre. A családokkal való bizalmi alap megteremtéséhez egy év nagyon kevés, azonban a legtöbb szakmai tapasztalattal és leginkább nyitott személyiséggel rendelkező kollégáknak ez még ilyen rövid időszak alatt sem okozott gondot.

A szimfóniás gyerekekkel kapcsolatban általános tapasztalat volt, hogy nagyon sokat javult a koncentrációképességük, egyre növekvő érdeklődéssel és figyelemmel voltak képesek odafordulni a másik emberhez, legyen az tanár vagy diák. *„Már nem hagyják beindulni az elterelő mechanizmusokat, amelyekkel tele vannak, amik a rendszer ellen irányulnak, egyszerűen ezt hozzák otthonról is, a rendszerellenességet, szinte mindenben, én legalábbis ezt gondolom. És így van egy óriási élményük, hogyha figyelnek valamire, mondjuk a zene rendszerére, akkor abból nekik örömük származik, ez az egyik legfontosabb dolog szerintem, amit a gyerekek hazavisznek.”* (szociális munkás)

A szimfóniás kollégák, a pedagógusok, az iskolavezetés és a szülők egybehangzó véleménye, hogy a gyerekek pozitív irányba változtak, több téren is látványosan fejlődtek. *„Nagyon jó látni a gyerekeken a változást. Emlékszem az első hetekre, amikor próbáltunk hangszer nélkül valami zenére/zenélésre hangolódást elérni. Fogalmuk sem volt, mi fog ebből az egészből kisülni. Ma már úgy jönnek be, hogy tudják, milyen méretű hangszer kell, hogy megragadjanak, tudják, mit játszunk, hogy ki van együtt ebben vagy abban a szólamban. Tudják, mit jelent egy kottaállvány mögött ülni és koncentrálni, hogy abból egy közösen létrehozott ÉRTÉK szülessen. Megérte.”* (szociális munkás)

4.12.2 A Szimfónia és a tanulás

A program fő célkitűzése volt az iskolai lemorzsolódás, a korai iskolaelhagyás mérséklése, a gyerekek sikeres iskolai pályafutásának elősegítése. Ezt nem tantárgyi felkészítéssel érte el a program – bár egyes esetekben a szociális munkások korrepetálták is az arra leginkább rászorulókat –, hanem közvetett módon, a zenetanuláson, a közösségi munka fejlesztésén keresztül. Egy év alatt nem lehet heti pár csoportos foglalkozás segítségével a tanulmányaiban bukdácsoló diákból éltanulót faragni, de az elért eredmények nagyon biztatóak.

Nagyon fontos tapasztalat, hogy a gyerekek motiváltak voltak, nagyon szerették a csoportos zenei foglalkozások elfogadó légkörét, ezért örömmel vettek részt rajta. *„A gyerekeket nem kell odaterelni, hanem maguktól mennek, boldogan. Megismertek, megszerettek egy hangszert, vagy akár kettőt is. És most már talán zenét is másképp hallgatnak. Nem úgy, ahogy énekórán, hogy most ezt hallgassuk meg, ezt figyeljétek meg benne. Hanem leülnek és boldogan, csendben hallgatják a zenét. És erre példa volt – nálunk itt a művészeti iskolában is mindig van záróvizsga, külön a zenei részlegnek, a táncnak, rajznak –, hogy soha ilyen fegyelmezettek nem voltak a népi furulyán, citerán, éneken, mint most.”* (iskolaigazgató) Amint az interjúkból kiderül, volt olyan iskolavezető, aki összefüggést látott a szimfóniás gyerekek hiányzásainak csökkenése és a foglalkozások szeretete, azok rendszeressége között.

Több iskolában, látva, hogy mennyire fontos a gyerekeknek a szimfóniás közösség, a zenetanárok és a szociális munkás javaslata ellenére, a foglalkozások látogatását jó tanórai magaviselethez kötötte az iskolavezetés. *„Mivel szerettek járni Szimfóniára, azt gondolom, hogy nekik ez egy motiváció volt. Megmondtuk nekik, hogy az a gyerek, aki délelőtt az iskolában nagyon rendetlen volt, mondjuk igazgatóit kapott, az a Szimfóniától – arra a napra, vagy arra a hétre – el lesz tiltva. Jó, nem kellett ezt gyakran alkalmazni, talán ha egyszer éltünk vele, de mégis azt gondolom, hogy ez is motiváló volt.”* (iskolaigazgató)

A foglalkozások szeretete a legtöbb helyszínen összefüggött azzal, hogy a diákok példaképként tekintettek a szimfóniás kollégákra, olyan mintát láttak bennük, amelyet érdemes követni. Több gyerek is megfogalmazta, ha felnőtt, zenész vagy zenetanár szeretne lenni. Néhányan el is indultak ezen az úton, mivel felvételt nyertek valamely zeneművészeti iskolába.

A programnak köszönhetően a gyerekek viselkedészavarai enyhültek, az önfegyelmük és a tanuláshoz nélkülözhetetlen koncentrációképességük jelentősen javult. Egyúttal türelmesebbek is lettek, egyre hosszabb ideig tudtak odafigyelni mind a társaikra, mind a tanáraikra. Az önbizalom erősítésének fontosságáról már volt szó. Az, hogy kialakult a gyerekekben egy „meg tudom csinálni” attitűd, komolyan visszahatott a tanulási képességeikre, nagyban segítette a tanórákon az ismeretek befogadását, mindez pedig az önértékelésük javulását eredményezte.

A tapasztalatok és a pedagógusok visszajelzése alapján a szimfóniás gyerekek iskolai előrehaladására pozitív hatással volt a program. A szupervízor, mint külső szemlélő, ezt így látta: *„Ezeknek a gyerekeknek a nagy része nem tud tervezni, szinte csak a mának élnek. Ebben a programban pedig megtanulták, hogy ha lesz egy koncert, arra gyakorolni kell, tehát bekerültek egy folyamatba. Mintamutatás, értékátadás történt, aminek az eredménye nem rögtön fog látszani, majd csak később, a gyerekek iskolai magatartásában, hozzáállásában fog megmutatkozni. Lehet, hogy csak fél év múlva fog az iskola visszajelezni, hogy a gyerekek mennyi mindent megtanultak a Szimfónia programnak köszönhetően, ami az ő munkájukat is segíti.”*

4.12.3 A szülők bevonása

A tanév elején a szülői értekezleten és családlátogatások keretében kaptak tájékoztatást a szülők a programról. Néhányukat leszámítva, akik a pedagógusokra hallgatva félték attól, hogy a zenei foglalkozásokra szánt idő kedvezőtlenül fogja befolyásolni gyerekük tanulmányi eredményét, örömmel engedélyezték a programban való részvételt. Ez azért is nagy eredmény, mert a legszegényebb

családok sokszor az iskolában olyan intézményt látnak, ahova gyermekük nem szeret járni, ahol őket folyamatosan kudarcok érik. A szimfóniás kollégák valamennyi szülőt részletesen informáltak arról, hogy miről is szólnak majd a foglalkozások, mire számíthatnak a gyerekek.

Néhány hónappal a program indulását követően már a települések zömében szorosabb lett a kapcsolat a szimfóniás kollégák és a családok közt, ráadásul sok beszámoló adott hírt arról, hogy a gyerekek pozitív visszajelzései nyomán a szülőket is büszkeséggel töltötte el, hogy gyerekük valamiben ügyes, tanárai dicsérik. Ez visszahatott a szülői hozzáállásra, elkezdett kialakulni a bizalom légköre a programban dolgozók és a családok között. A kulcsmondat, ahogy az egyik szociális munkás megfogalmazta: *„A szülő a gyereken keresztül vonható be.”* Ezen sokat dolgoztak a kollégák, zavar csak egyetlen esetben támadt. Az egyik apró faluban néhány jobb módú szülő, amikor szembesült azzal, hogy ez egy szociális program, megtiltotta a gyerekeinek – azok legnagyobb bánatára –, hogy továbbra is látogassák a foglalkozásokat. Ezek a gyerekek a nyári szünetben a szimfóniás kollégák nagy örömeire újra csatlakoztak a programhoz.

A program egy éve alatt nem sikerült a szülők tömegeit bevonni, de azért ezen a téren is rengeteg az eredmény. *„Eljutottunk odáig, hogy a szülők egy részét dinamizáltuk, eljöttek velünk táborba, vagy elkísérték a gyerekeket a régiós koncertekre, külső programokra, megjelentek az iskolai fellépéseken, bizalommal fordultak a szociális munkások és a zenetanárok felé. Ez már egy hatalmas siker.”* (szakmai vezető)

A szülőkkel való kapcsolatnak voltak nagyon meghitt pillanatai. Többször említettük azok a családlátogatásokat, ahol a zenélésnek kitüntetett szerepe volt. *„Vittük a kis feles hegedűt, én is vittem a tanári hegedűmet, és akkor közösen játszottunk a szülőknek. Valamit tudtak a programról, de sok mindent nem. Ez az első találkozás volt, nagyon sok szép pillanattal, megesett, hogy elkönnyezte magát az anyuka.”* (zenetanár) A programra csak kívülről rálátó civil szervezet képviselője, aki viszont a családokkal szoros kapcsolatban áll, így fogalmazott: *„Az látszik, hogy a szülő ettől mennyire jó hangulatba kerül, látja, hogy a kisfia, kislánya, aki eddig csak maszatosan rohangu az utcán, és igazából semmi értelme nem volt annak, amit csinál, most végre jókedvűen, kezében egy hegedűvel, lelkesen zenél.”*

A szülők bevonásának legékesebb bizonyítéka, hogy önkéntesként is dolgoztak a programban. A rendezvényekre elkísérték a gyerekeket, segítettek az étkezéseket előkészíteni, kenyeret kentek, megfőztek, a szimfóniás termek dekorálásában is részt vettek. Néhány esetben a foglalkozásokon is jelen volt pár anyuka, apuka, segítettek a rend fenntartásában, volt, aki a gyerekek hazakísérésében vállalt szerepet, de sokan csak kíváncsiságból keresték fel az órákat, hogy lássák, hogyan fejlődik zenei téren gyermekük. Több példa is akadt arra, hogy apukák, nagybácsik önkéntes munkában gitározni tanították a diákokat.

Egy év alatt nagyon sok helyen sikeresen meg lehetett szólítani a szülőket. Azokon a helyszíneken, ahol folytatódik a program, igen jó alapokat sikerült kiépíteni ahhoz, hogy a szülők bevonása még inkább kiteljesedjék.

4.12.4 Visszajelzések

A program vendég volt az iskolákban, ezért sokat nyomott a latban, hogy milyen visszajelzések érkeznek az intézményvezetéstől, a pedagógusoktól. Elmondható, hogy a Szimfónia nagyon gyorsan beépült az iskolák életébe, kölcsönösen támogatták egymás munkáját. Az indulást követően néhány

hónappal már iskolai rendezvényeken léptek fel a szimfóniás gyerekek, megmutatva frissen szerzett tudásukat a diáktársaiknak és tanáraiknak. Ekkor jöttek először a dicséretetek, kiemelve, hogy az órákon sokszor rendetlenkedő gyerekek milyen fegyelmekkel voltak a fellépésen, és milyen összhangban, egymásra figyelve zenéltek. *„A gála után és másnap is rengeteg pozitív visszajelzést kaptunk az iskola pedagógusaitól. Az igazgató és a felesége sugárzó arccal gratuláltak. Volt olyan tanár, aki azt emelte ki, hogy – megfogalmazása szerint – minden osztályból a gyerekek »legjava« volt ott velünk, és így is mennyire fegyelmekkel voltak a zenekarban.»* (zenetanár)

Több pedagógus a programnak a figyelemre, a magatartásra gyakorolt hatásával kapcsolatban jelezte, hogy visszahúzó, félénk tanítványa megváltozott a szimfóniás foglalkozások hatására, megnyílt, barátkozik, együtt nevet a társaival, mások a hiperaktív gyerekek nyugodtabbá válását említették. Az egyik legszebb dicséretet egy zenetanár jegyezte le a belső információs felületen: *„Az éppen nyugdíjba vonuló iskola-igazgató az egyik régiós koncert után sírva mondta: úgy érzi, tanári pályájának a csúcса, hogy ezek a reménytelen sorsú gyerekek, akik tényleg a nyomorban élnek, mutatnak valami mást – tehát megcsillant egy szikra, a fény az alagút végén.»*

A szülők részéről is nagyon sok kedvező észrevétel érkezett. Többen elmondták, hogy gyerekük otthon másról sem akar beszélni, csak a foglalkozásokról, a zenélésről. Nagyon hálásak voltak amiatt is, hogy a szimfóniás kollégák dicsérték gyermeküket. Akadt, aki a gyerekénél pozitív fordulatot fedezett fel a tanulás terén. *„A héten minden este megtalált egy-egy szülő. Kicsit meg voltam illetődve a hallottaktól, mert nagyon nagy szeretettel beszélnek a programról. Látják a változást a gyerekeken. És igen, ez nekem nagyon nagy szó. Nem azzal jön a szülő, hogy ezt és ezt a dalt már megtanulta a gyerek, hanem hogy jobban tud koncentrálni, gyorsabban tanul, lelkesedik valamiért. El sem tudják mondani, mennyire hálásak, és mindenkinek csak ajánlani tudják a programot.»* (szociális munkás)

A gyerekektől pedig folyamatosan jöttek a visszajelzések, mennyire jó a szimfóniás közösséghez tartozni, együtt zenélni, programokon részt venni. Ahogy az egyik kislány megfogalmazta: jó érzés, hogy már tud hegedülni, és nagyon büszke magára.

5 A program megvalósításának tapasztalatai: nehézségek, sikerek

Mint minden pilot program, a Szimfónia is ismeretlen úton indult el, a megvalósítás során történetekre gyorsan reagálva, a nehézségeket minél hamarabb leküzdve kellett a kitűzött célokat elérni. A szimfóniás kollégák az interjúk során kiemelték: nagy könnyebbség volt számukra a szakmai vezetői stáb rugalmassága, ha valami nem működött a tervezettek szerint, közösen keresték a megoldást a program sikere érdekében.

A nehézségek kezdetben jórészt az időzavarból fakadtak. Annak ellenére, hogy 2012 elején megfogalmazódott: fontos lenne az El Sistema magyarországi adaptálása egy pilot program keretében, az ennek forrásait biztosító pályázat csak 2014 áprilisának elején jelent meg, a támogatásról szóló döntés eredményét pedig csak június végén hirdették ki, így összesen két hónap állt rendelkezésre a program indításáig. Ez alatt kellett volna a vezetői stábnak a részletekbe menő szakmai koncepciót kidolgozni, megvitatni és elfogadni, az iskolákat kiválasztani, a zenetanárokat és a szociális szakembereket felvenni és képezni – főként a csoportos zenei foglalkozások módszertanára –, különféle, az Európai Unió tagállamaiban működő El Sistema-adaptációkat szakmai tanulmányút keretében tanulmányozni. Mindez két hónap alatt megoldhatatlan feladat volt. Mégis, a rendkívül

szűkre szabott időkeret ellenére a program el tudott indulni 2014 szeptemberében, ami óriási teljesítmény.

Az induláskor már látható volt, hogy az előkészítésre jutott csekély idő miatt több minden a tervezetthez képest csúszni fog. A szimfóniás kollégák négynapos felkészítése a tanév első hetére esett, emiatt nem tudtak a tanévnyitó értekezleten a tantestület előtt bemutatkozni, sok esetben erre pedagógusokként kellett sort keríteni. A hangszerek beszerzése elhúzódott, így az induláskor nem álltak rendelkezésre. A kollégák játékos foglalkozásokkal, kölcsönhangszerekkel hidalták át ezt az időszakot.

A program irányítása sem volt problémamentes. Az öttagú szakmai vezetői stáb mellett folyamatosan egyeztetni kellett a Symphonia Alapítvánnyal, az általuk delegált projektmenedzserrel és a Máltai Modellprogramok divízióvezetőjével. Utóbbira azért volt szükség, hogy a Szimfónia be tudjon tagozódni a Máltai Modellprogramoknak a világába. Ez sikerült is, hiszen több iskolában az MMSZ továbbvitte a programot a 2015/2016-os tanévben.

Néha zökkenőkkel járt, hogy a programot megvalósító kollégák felé nem mentek mindig egyértelmű üzenetek, hiszen a szakmai vezetői stáb tagjai sem értettek mindenben egyet: *„Nehézséget okozott az is, hogy alapvető filozófiai, szakmai, módszertani alapelvekről a mi szakmai stábunk is többféleképpen vélekedett.”* (szakmai vezető)

Kapacitásproblémák is nehezítették a program végrehajtását. A szakmai vezető stáb (szakmai vezető, déli-, és északi közösségi koordinátorok, zenei koordinátor, továbbá a szakmai asszisztens) rendkívül leterhelt volt. A szakmai vezető igyekezett minél több iskolába ellátogatni, a kollégákkal és az iskolavezetéssel egyeztetni, azonban hatalmas teher hárult rá a program irányításának tekintetében is. Ráadásul a projekt EU-s forrásból valósult meg, az ezzel kapcsolatos adminisztrációs terhek (változásbejelentők, költségvetés-módosítások elkészítése) menedzselésének nagy része is rá hárult. Az egy-egy közösségi régiós koordinátorra jutó iskolák száma, az ott dolgozó kollégákkal való folyamatos kapcsolattartás is komoly nehézségeket okozott. *„Nekem és minden koordinátornak problémája az, hogy az egészséges működés 6-7 emberrel folyó munka lenne 2-3 iskolában. Ehhez képest a programban dolgozunk most 45-en, el lehet képzelni, hogy én a 25 emberemmel nem tudok személyes napi szintű kapcsolatba kerülni, mert egyszerűen fizikai képtelenség nekik is megfelelni, az iskolának is megfelelni, figyelni a számlák kifizetésére, stb. Továbbá az itteni máltás vezetésnek is meg kell felelni úgy, hogy az flottul menjen.”* (régiós koordinátor)

A zenei koordinátorra pedig 15 iskola jutott, így hiába igyekezett mindenhol hetente megjeleni, ez lehetetlennek bizonyult. *„Mi öten gyakorlatilag felőröltünk ebben a történetben, élünkön a zenei koordinátorral, akinek egyszerre 15 iskolában kellett volna ott lenni, és erre nyilván nem volt képes. A két régiós koordinátornak is sok volt a hét meg a nyolc iskola. Tehát ahhoz, hogy rendszeresen és minőségi időt tudjanak ott tölteni, és valóban támogatást és visszajelzést tudjanak adni a kollégáknak, ahhoz túl sok volt az egy főre eső megvalósítási helyszín. Én magam is be vagyok zárva ide az irodába, és csak töredéke időt tudtam a terepen eltölteni annak, mint amennyit szerettem volna, vagy amennyi szakmailag indokolt lett volna.”* (szakmai vezető)

A szakmai vezetői stáb kapacitáshiányából fakadó problémákat az egyik közösségi régiós koordinátor a következő módon foglalta össze: *„A legnagyobb nehézség, hogy nem bírtunk megpihenni és*

rámosolyogni a programra, hogy megnézzük a gyümölcsét, hanem mindig csak az állandó túlhajtottság volt, hogy akkor még mit kell megoldani, mit kell csinálni.”

Főként az északi régió iskoláiban okozott gondot a megfelelő létszámú zenetanár biztosítása. Egyes településeken a tanárihiány miatt csak heti két alkalommal sikerült megtartani a csoportos zenei foglalkozásokat, ez pedig kevés – ideális esetben mindennap, de hetente legalább háromszor sort kellene keríteni rájuk., Erről a szakmai vezetői stáb konszenzusra is jutott, viszont nem mindenhol és nem mindig voltak adottak a feltételek. Az ilyen szituációkban más iskolákban dolgozó zenetanárok segítettek be alkalmanként.

A helyi megvalósítók nagy szabadságot kaptak: a központi szakmai támogatás mellett ki-ki a saját tapasztalataira, a saját eszköztárára hagyatkozhatott, a személyiségét is hozzátevé a program sikere érdekében. Ahogyan a szakmai vezető megállapította, volt, aki ezzel a fajta szabadsággal tudott élni, és volt, aki nem, az utóbbiak több odafigyelést és szakmai segítséget igényeltek, és lehetőség szerint kaptak is.

A felsorolt nehézségek ellenére minden interjúalany sikeresnek értékelte a programot. Az a vízió, az az eredeti elképzelés, hogy nagyon sok gyereknek élményeket és örömet adjon a program, valóra vált. Identitásuk része lett az együttzenélés, kinyílt számukra a világ, bekerültek egy közösségbe, új barátságok születtek, és ami nagyon fontos: szüleik büszkék lehettek rájuk.

A szakmai vezetői stáb 2014 nyarán tanulmányút keretében ellátogatott Lisszabonba, egy helyben futó El Sistema program megtekintésére. Az ottani rendszerben 5-6 zenetanár dolgozik iskolánként, az eredményeik azonban a tapasztaltak szerint nem voltak jobbak, mint amit a magyar Szimfónia pilot keretében sikerült elérni. *„Azt látom, hogy most Portugáliához hasonlítva, ahol közel azonos ideje tanulnak a programban gyerekek zenét, a mi gyerekeink vannak olyan hangszertechnikai szinten, mint ők! Sőt: repertoárban, tehát a darabok számában a mi gyerekeink, akik rendszeresen jártak, még talán jobban is állnak, többet tanultak. Holott eleve később kaptuk meg a hangszereket, sokkal zűrösebben, a sötétben tapogatózva, tehát nem egy kialakult rendszert automatikusan átvéve kezdtünk el dolgozni, mint ők. Tehát ezekből a szempontokból tekintve talán még jobban is teljesítettünk.”* (zenei koordinátor)

Vecsei Miklós, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat alelnöke is elégedett volt a program első évével: *„A Szimfóniát folytatni kell, és szerintem most az a fajta gondolkodás zajlik, hogy hogyan lehet megcélózni a játszótereket, a közösségi tereket, a Biztos Kezdet házakat és még sorolhatnám, ahol eleve van már máltai jelenlét.”*

6 Javaslatok egy új program indításához

Új Szimfónia programot földrajzilag közel eső településeken, járásokban, megyékben érdemes indítani. Ha ez nem megoldható, az egy régióba tartozó iskolák fölé célszerű egy menedzsmentet tervezni.

Egy, a közeljövőben megvalósítandó helyi Szimfónia program létrehozását meg kell alapozni, az indulás előtt legalább 2-3 hónappal le kell zárulnia a munkatársak kiválasztásának. Ez a feltétele annak, hogy a csapat megfelelő időben megkapja azt a zenei és szociális módszertani felkészítést, amely nagymértékben segítheti a program sikeres végrehajtását. A kollégák számára széles spektrumú felkészítést szükséges tervezni, amelyben a szociális problémák természetének mélyebb elemzésétől

kezdvé a csoportos zenetanítás, a zenekarépítés módszertani alapjainak megismerésén át a karmesterképzésig bezárólag részesülnének a program sikerességét és eredményességét támogató képzésekben. Érdemes a szakmai vezetői stábnak, és amennyiben erre lehetőség van, a kollégáknak is néhány, az Európai Unió tagállamaiban működő, az El Sistemán alapuló programot a gyakorlatban megmutatni.

Fontos megteremteni egy vagy két, egymáshoz közeli terem, úgynevezett nucleó használatának feltételeit, hiszen a saját hely biztos bázisként szolgálhat a program megvalósítása során. Törekedni kell arra, hogy az iskolai szociális munkásnak is legyen saját irodája, terme, ahol lehetősége van a gyerekekkel való egyéni foglalkozásra, beszélgetésre, és ahol a szülőket is fogadhatja.

A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy egy csoportos zenefoglalkozásokra épülő szociális programban nagyon fontos egy olyan koordinátor vagy mentor alkalmazása, aki legfeljebb 3-4, egymáshoz közel lévő iskolában nyújt szervezési és módszertani támogatást a zenetanároknak és a szociális szakembereknek. A koordinációt a jövőben erősíteni szükséges. Célszerű a zenei koordinációt hangszercsoportonként megosztani, hogy mindegyiknek legyen saját felelőse. Szükség volna a szociális munkások koordinációjára külön szakembert alkalmazni. Ennek azonban előfeltétele, hogy a különböző koordinátorok (vagy mentorok) egy nyelvet beszéljenek, közös legyen a céljuk: *„Azért nehéz ez az egész, mert 3-4 iskolánként kellene egy zenei mentor meg egy szociális mentor, aki megy és konkrét segítséget ad a felmerülő konkrét problémák ügyében. Ez viszont azt feltételezi, hogy ezekkel a mentorokkal ugyanazt gondoljuk, ugyanazt képviseljük, ami pedig egy több hónapos rákészülést, előképzést igényel.”* (szakmai vezető)

Egy-egy megvalósítási helyszínen legalább három, de inkább négy zenetanár alkalmazásával szükséges számolni. Ez a feltétele a zenekarépítés minél eredményesebb megvalósításának. Érdemes a szakemberek alkalmazásának optimalizálása végett megfontolni, hogy a zenetanárok csoportban dolgozzanak két, legfeljebb három, egymáshoz viszonylag közel eső iskolában.

Fontos lenne végiggondolni, hogyan lehetne a későbbiek során a programba beilleszteni a kamarazenélést.

Amennyiben a köznevelési rendszer erre módot adna, úgy megfontolás tárgyát képezhetné az is, hogy a Szimfónia az iskola falain kívül, lehetőleg az adott település szegényebb rétegéhez fizikailag közelebb eső közösségi terekben működjön.

A programban egyre intenzívebbé kellene tenni az iskolai zenekarépítés folyamatát. Ennek nagyon jelentős közösségépítő hatása a Szimfónia egyik legfontosabb értékteremtő elemévé válhat. Az iskolai zenekar megalakulásával létrejönnek azok a keretek, amelyek közt a gyerekek az együttzenélés révén kerülnek közelebb egymáshoz, tanárukhöz, ráadásul a kevésbé tehetséges diákok se lennének megfosztva ettől az élménytől, hiszen a regionális zenekarokban – a létszámkorlát miatt – általában csak a legügyesebbeknek jut hely. A helyi zenekar lehet így az a fórum, ahol egy adott iskola különböző szinten álló hangszeres tanulói együtt játszhatnak. Az iskolai zenekarban – amennyiben elég hangszer áll rendelkezésre – akár az összes szimfóniás gyerek részt vehet. Megfelelően hangszerelt feldolgozásokban haladók és kezdők, mindenki a maga tudásszintjének megfelelően tud részt venni a közös produkcióban. Éppen ezért fontos lenne a foglalkozások egy részét zenekari próba keretében megtartani, erre rendszeresen sort keríteni. Mindez erősen motiválhatja a gyerekeket, és a helyi zenekar összecsiszolásához is jelentősen hozzájárulhat.

7 A program munkatársai voltak

Név	Pozíció	Iskola (terület)
Szakmai vezetés		
Domokos Veronika	szakmai vezető	-
Táborossy Anna	szakmai asszisztens	-
Bátki Márton	közösségi koordinátor	Dél-dunántúli régió
Nagy Kálmán	közösségi koordinátor	Észak-magyarországi régió
Szádeczky-Kardoss Géza	zenei koordinátor	-
Projektmenedzsment		
Bogdány Zoltán	projektmenedzser	-
Gál Ilona	pénzügyi vezető	-
Mátrai Péterné	pénzügyi asszisztens	-
Szakmai megvalósítók		
Almássy Judit	zenetanár (vonós)	Miskolc - Avas
Arató Péter	szociális szakember	Barcs, Darány, Pécs
Bacscai Irén	szociális szakember	Pécs
Baranya Nóra	szociális szakember	Miskolc - Avas
Báder Ernő	zenetanár (vonós)	Tarnabod, Tarnazsadány
Berky Ágota	zenetanár (fúvós, kórus)	Darány
Betembuk Brigitta	szociális szakember	Tarnazsadány
Bordás Eszter	zenetanár (vonós)	Felsőzsolca
Budai Gyula	zenetanár (vonós)	Tarnabod, Tarnazsadány
Campero, Cristobal	zenetanár (ütős)	Barcs, Darány, Pécs
Cs. Farkas Katalin	zenetanár (fúvós)	Darány
Dobos Mónika	szociális szakember	Miskolc - Vasgyár
Fáy Ádám	zenetanár (vonós)	Szendrőlád
Gáborné Siska Mariann	szociális szakember	Gyulaj
Hidvégi Zsuzsanna	zenetanár (vonós)	Bogádmindszent, Magyarmecske, Pécs
Horváth Kitti	zenetanár (vonós)	Bogádmindszent, Magyarmecske, Pécs
Horváth Nikolett	szociális szakember	Tarnazsadány
Kemény György	zenetanár (vonós)	Bogádmindszent, Magyarmecske, Pécs
Kemény-Nagy Zsuzsanna	zenetanár (vonós)	Bogádmindszent, Magyarmecske, Pécs
Kiss-Samu Krisztina	szociális szakember	Barcs
Kocsis Ágnes	zenetanár (vonós)	Alsózsolca, Felsőzsolca
Kovács-Kele Krisztina	zenetanár (fúvós)	Parasznya
Lukács Hedvig	zenetanár (vonós)	Alsózsolca, Szendrőlád
Mecskei Edina	szociális szakember	Bogádmindszent
Mezei Dániel	zenetanár (vonós)	Miskolc - Avas
Miklós Krisztina	szociális szakember	Pécs

Milibák Dóra	zenetanár (fúvós)	Miskolc - Vasgyár
Molnár Alexandra	zenetanár (vonós)	Felsőzsolca, Miskolc - Avas
Nyíri Zsolt	zenetanár (vonós)	Felsőzsolca
Nyíriné Tatai Dorisz	zenetanár (vonós)	Felsőzsolca
Orsós Anna	szociális szakember	Szakály
Péntek Katalin	szociális szakember	Szendrőlád
Péntek Tamás	zenetanár (vonós)	Miskolc - Avas, Szendrőlád
Pusoma István	szociális szakember	Tarnabod
Rónai Györgyi	szociális szakember	Felsőzsolca
Solymosi Árpád	zenetanár (fúvós)	Miskolc - Vasgyár
Somlyai Beatrix	szociális szakember	Magyarmecske
Strohmayer Péter	zenetanár (fúvós)	Szakály
Szabóné Mohai Ivett	szociális szakember	Gyulaj
Szekeres Tamás	zenetanár (fúvós)	Parasznya
Szentesné Pájer Andrea	szociális szakember	Darány
Urbán Beáta	szociális szakember	Parasznya
Varga Balázs	zenetanár (fúvós)	Gyulaj
Váradí István	zenetanár (fúvós)	Barcs
Váradí Zoltán	zenetanár (vonós)	Alsózsolca
Virág Csaba	zenetanár (fúvós)	Miskolc - Vasgyár
Wágner-Lakatos Melitta	szociális szakember	Alsózsolca
Konzorciumi partner		
Dr. Kupper András	elnök	Symphonia Alapítvány
Oravec György	alapító	Symphonia Alapítvány

8 Irodalomjegyzék

B. Clark, Kenneth (2008): Fekete gettó – A hatalom dilemmái. Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság.

Bernáth Gábor (szerk.) (2008): Esélyegyenlőség – deszegregáció – integráló pedagógia. Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság.

Delpit, Lisa (2007): Mások gyermekei. Hivatalos kultúra és kisebbségi tanuló. Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság.

Décse Zsuzsa – Lackó László – Németh Nándor – Sej Gábor Leó (2013): Úton lévő falvak. Budapest, Magyar Máltai Szeretetszolgálat.

Domokos Veronika (2010): Szegény- és cigánytelepek, városi szegregátumok területi elhelyezkedésének és infrastrukturális állapotának elemzése különböző (közoktatási, egészségügyi, településfejlesztési) adatforrások egybevetésével. (Kézirat)

Domokos Veronika – Kocsis Attila – Németh Nándor (2014): A Mozgó Játsszótér szerepe a kistérségi gyerekesély programokban. Esély, 2014/6.

Domokos Veronika – Herczeg Béla (2010): Terra Incognita: magyarországi szegény- és cigánytelepek felmérése – első eredmények. Szociológiai Szemle 2010/3.

Dr. Torgyik Judit (szerk.) (2008.): Kulturálisan érzékeny iskola. Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság.

Csepeli György (1997): Szociálpszichológia. Budapest, Osiris Kiadó.

Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (2004): Általános iskolai szegregáció: okok és következmények. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, BWP. 7.

Kiss Dávid (2011): Cigánytelep nyolctól négyig. Dávid naplója. Budapest, Magyar Máltai Szeretetszolgálat.

Kodály Zoltán (1975): A zene mindenkié. Budapest, Zeneműkiadó.

Ladányi János (2004): Körzetesítés helyett esélyteremtés. In: Fejéről a talpára. Ismeretek a cigányságról, a cigánységért. Budapest: Fővárosi TEGYESZ – Önkönet, 105–106.

Ladányi János (2009): A burkolt szegregációtól a nyílt diszkriminációig. Budapest, MTA Történettudományi Intézet – MTA Társadalomkutató Központ.

Ladányi János – Szelényi Iván (2004): A kirekesztettség változó formái. Budapest, Napvilág Kiadó.

Makár Zsuzsa – Németh Nándor – Révai Mátyás – Siklósi Rozália – Szalma Laura (2014): Úton lévő falvak II. Budapest, Magyar Máltai Szeretetszolgálat.

S. Knapp, Michael és munkatársai (2007): Hogyan tanítsuk hatékonyan a hátrányos helyzetű tanulókat? Az értelemorientált tanítás lehetőségei. Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság.

Virág Tünde (2010): Kirekesztve. Falusi gettók az ország peremén. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Zágon Bertalanné (szerk.) (2008): Differenciálás heterogén csoportban. Integrációs Pedagógiai Műhely Füzetek 8. Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság.